

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ ДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Матеріали
регіональної науково-практичної конференції

УДК 343.211.3:327(082)
ББК 67.412я43
Є248

Рекомендовано до друку Вченою радою
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 6 від 21 березня 2017 р.)

За загальною редакцією І.А. Грицяка,
доктора наук з державного управління, професора

Редколегія:
І.А. Грицяк,
І.Ю. Слюсаренко,
А.Ю. Нашинець-Наумова

Європейські та міжнародні підходи до захисту прав лю-
Є24 **дини :** матер. регіон. наук.-практ. конф., 7 квіт. 2017 р. / Київ.
ун-т ім. Б. Грінченка ; за заг. ред. І.А. Грицяка; редкол.: І.А. Грицяк,
І.Ю. Слюсаренко, А.Ю. Нашинець-Наумова. — К. : Київ. ун-т
ім. Б. Грінченка, 2017. — 208 с.

УДК 343.211.3:327(082)
ББК 67.412я43

© Автори публікацій, 2017
© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2017

І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ УМІННЯ І НАВИЧКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Грицяк Ігор,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна,
academy_pa@ukr.net

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ДОБУТКИ

THE INCIPIENCE AND DEVELOPMENT OF HUMAN RIGHTS: INTERNATIONAL LEGAL ACHIVEMENTS

Права людини складають універсальну категорію про невід’ємні від самої природи людини можливості користуватися певними благами та цінностями задля забезпечення вільного та гідного існування особистості в суспільстві та державі.

Норми міжнародного права в процесі становлення і розвитку захисту прав людини орієнтують на те, що національне законодавство має включати той обсяг основних прав та свобод людини, який відповідає міжнародним стандартам, а також прийнятим державою зобов’язанням перед міжнародною спільнотою. Крім того, права та свободи людини повинні забезпечуватися гарантіями як юридичного, так і матеріального характеру.

Міжнародне право прав людини складає галузь міжнародного права, принципи і норми якої регулюють співробітництво держав у забезпеченні прав людини, у створенні міжнародних органів та спеціалізованих установ з питань захисту прав людини та дотриманні процедури захисту цих прав на міжнародному рівні.

Розвиток прав людини та особливих механізмів їх забезпечення постає, як наголошує М. Гердеген, на основі визнання окремої людини як самостійного правового суб'єкта, як носія міжнародно-правових прав і обов'язків. Права людини встановлюють межі для втручання державної верховної влади в життя індивіда (і певним чином — в життя певних суспільних груп) [1, 371].

Корені сучасного міжнародного захисту прав людини криються, по-перше, в розвинених класичним міжнародним правом принципах щодо захисту індивіда під час війни (гуманітарне міжнародне право), а по-друге, в домовленостях щодо захисту національних меншин у рамках територіального переділу Європи після Першої світової війни (договори у Паризьких передмістях, 1919 р.; подібні проблеми захисту меншин залишили після себе розпад СРСР, Югославії тощо).

У процесі свого становлення, і зокрема розвитку, захист основних прав і свобод людини супроводжувався не лише певними виробленнями теоретичних засад та практичних умінь і навичок, але й відповідною класифікацією, що, у свою чергу, полегшує удосконалення міжнародних та національних підходів, стандартів, принципів захисту прав людини. В історії розвитку захисту прав людини, таким чином, виділяють пласти, які часто ставлять у відповідність до трьох поколінь: класичні гарантії особистої свободи і життєвих благ, а також елементарні гарантії рівності (перше покоління); гарантування певних матеріальних (економічних чи соціальних) стандартів (друге покоління); колективні права (з 1970-х років) на мир чи права на здорове довкілля (третє покоління).

На сьогодні результатом розвитку міжнародного захисту прав людини є певні здобутки щонайменше за такими основними напрямками, як створення рекомендацій, які адресуються державам і спрямовані на привернення уваги до проблем захисту прав людини, варіантів їх вирішення, тенденцій розвитку тощо; вироблення проектів міжнародних договорів, які накладають певні зобов'язання на їх держави-учасниці і, відповідно, передбачають тісніше співробітництво; створення спеціальних міжнародних механізмів з перевірки виконання державами своїх міжнародних зобов'язань.

Певним міжнародно-правовим здобутком захисту прав людини є кодифікація міжнародного права прав людини, яку справедливо вважають найбільш кодифікованою галуззю міжнародного права. Її основу складають положення Статуту ООН (1945 р.) та Загальної декларації

прав людини (1948 р.). Зокрема в статті 55 Статуту ООН закріплено правову норму про сприяння «загальній повазі та дотриманню прав людини і основних свобод для всіх, без різниці раси, статі, мови та релігії» [2]. Повага до прав людини, згідно зі Статутом ООН, трактується також як один з найважливіших факторів гарантування миру та безпеки у світі.

Необхідно наголосити, що існує прямий зв'язок між прийняттям Статуту ООН і встановленням принципу поваги до прав людини в сучасному міжнародному праві. Результатом систематизації (кодифікації) прав людини стали дві групи договорів: універсальні договори з захисту прав людини та регіональні договори щодо захисту прав людини. Ці дві великі групи договорів (систем) складають у сукупності механізми міжнародного контролю в сфері забезпечення прав і свобод людини.

Як показує аналіз відповідних вітчизняних та закордонних досліджень, до універсальних договорів з захисту прав людини відносяться: численні міжнародні договори щодо протидії торгівлі людьми; Конвенція про рабство, 1926 р. (в редакції Протоколу про зміни, 1953 р. з Додатковим протоколом, 1956 р.; Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, 1948 р., в якій закріплено гарантії серцевинного складу заборон та захисних гарантій щодо прав людини; два Пакти ООН про права людини, 1966 р.: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права; Конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність людини поводженню чи покаранню, 1984 р.; Конвенція ООН про права дитини, 1989 р.; Додатковий протокол стосовно участі дітей у збройних конфліктах, 2000 р.; Додатковий протокол стосовно торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, 2000 р.; Міжнародна конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, 1969 р.; Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979 р.

До групи регіональних договорів щодо захисту прав людини відносяться різноманітні міжнародно-правові акти, дія яких поширюється в країнах Європи, Америки, Африки та Азії.

Основою загальноєвропейських мінімальних стандартів індивідуального захисту прав вважається Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950 р. (ЕКЗПЛС). Державами-сторонами за Конвенцією є 47 держав-членів Ради Європи (+Росія). Гарантії охоплюють такі елементарні права людини, як: право на життя; заборону катування і примусову працю; захист особистої сво-

боди; основні права щодо судового й адміністративного провадження; спеціальні права на свободу (захист приватної сфери, свобода сумління і релігії, свобода висловлювання, свобода зібрань і об'єднань); право на сім'ю і шлюб. Крім того, інші права гарантує низка додаткових протоколів, а саме: Протокол 1 щодо захисту власності, права на освіту і права на вільні вибори; Протокол 4 з правом на свободу пересування і заборонаю колективного видворення; Протокол 6 з заборонаю смертної кари, доповнений Протоколом 13.

ЕКЗПЛЮС має особливе значення, оскільки на її основі створені міжнародні гарантійні механізми з можливістю судового провадження та відповідного захисту. Центральним контрольним органом у цьому механізмі є Європейський суд з прав людини. Судова практика сформувала каркас конвенційних прав і їхніх меж, який у своїй практичній витонченості витримує порівняння з високорозвиненими системами судового захисту.

Європейський суд з прав людини розуміє гарантії Європейської конвенції прав людини не лише як права захисту від втручання, а й виводить з Конвенції обов'язки захищати певні цінності (захист розумово неповноцінної мешканки притулку від сексуальних домагань і знущань; вимога вжиття всіх організаційних заходів для відвернення терористичних нападів тощо) [1, 386].

На Американському континенті мінімальні стандарти індивідуального захисту прав людини забезпечуються Американською Конвенцією з прав людини (1969 р.), яка, по-суті, є своєрідною копією Європейської конвенції прав людини. Інституційні гарантії конвенційних прав зосереджені в Міжамериканській комісії з прав людини (Вашингтон) та в Міжамериканському суді з прав людини (Сан-Хосе, Коста-Ріка). Комісія і Суд діють в умовах політичної нестабільності, важких внутрішніх конфліктів, економічної скрути та проявів окремих авторитарних тенденцій в багатьох державах-членах Конвенції. З огляду на таку ситуацію у випадках викрадення і вбивства Суд запровадив полегшення доведення. Такий підхід доцільно було б запровадити в практику досудового розслідування і судочинства і в Україні у справах про викрадення, вбивства та інших тяжких злочинів Майдані восени 2013 та навесні 2014 років під час Революції Гідності.

Африканська хартія прав людини і прав народів (Банжувська хартія, 1981 р.) дещо перевершує Європейську та Американську хартії, оскільки, поряд з індивідуальними правами, містить також індивіду-

альні обов'язки та низку колективних прав: право на самовизначення народів; право народів розпоряджатися своїми природними ресурсами. Особливістю Банжувської хартії є також закріплені права третього покоління: право народів на економічний, соціальний і культурний розвиток, право на мир, на розвиток довкілля.

Для реалізації положень хартії діють Африканська комісія прав людини і прав народів, до складу якої входить 11 незалежних членів (1981 р.), та Африканський суд з прав людини, утворений на основі особливого Протоколу, 1998 р., який приймає рішення з приводу індивідуальних скарг. Проте, не дивлячись на більш досконале правове урегулювання захисту прав людини в рамках Банжувської декларації у порівнянні з Європейською та Американською хартіями, на практиці це виглядає суттєво по-іншому, про що свідчить досить низький рівень захисту прав людини в африканських країнах.

Арабська хартія прав людини (АХПЛ) прийнята на конференції Арабської Ліги в Тунісі для Алжиру, Бахрейну, Йорданії, Лівії, Саудівської і Палестини (2004 р.). Ці арабські країни, як договірні сторони, визнають універсальні права людини згідно з Статутом ООН, Загальною декларацією прав людини, обома Пактами про права людини ООН від 1996 р. З іншого боку, АХПЛ підкреслює значення ісламського шариату та інших релігійних божих одкровень для основних принципів братерства, рівності й толерантності. Хартія передбачає утворення Арабського комітету з прав людини, який перевіряє звіти договірних сторін і повинен подавати відповідні рекомендації. Таким чином, спостерігається очевидне намагання відповідати сучасним стандартам прав людини у поєднанні з світоглядно нейтральним забарвленням.

Підсумовуючи, можна зробити висновок про те, що міжнародно-правові здобутки щодо захисту прав людини є достатньо вагомими. Однак проблемою залишається їх практична реалізація, що потребує не лише цілеспрямованого вдосконалення, але й окремих системних, глибоких і комплексних наукових досліджень.

Джерела

1. Матіас Гердеген. Міжнародне право / Пер. з німецької. — К.: «К.І.С.», 2011. — 516 с.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй / Видано Департаментом громадської інформації ООН. — [Назва з екрану]: http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf

Камінська Наталія,
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ, Україна,
na-pro@yandex.ua

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗДІЙСНЕННЯ ЛЮСТРАЦІЙНИХ ПРОЦЕДУР В УКРАЇНІ

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN TERMS OF THE IMPLEMENTATION OF THE PROCEDURES OF THE LUSTRATION IN UKRAINE

Актуальність теми зумовлена тим, що хоча вже понад чверть століття Україна намагається стати успішною європейською правовою демократичною державою, проте через корумпованість чиновників на найвищих посадах органів державної влади та низьку активність громадянського суспільства, періодичність та безсистемність реформ це їй не зовсім вдається.

Процедура очищення влади — люстрація — застосовується не вперше у державотворчій практиці, її використовували ряд країн Східної Європи ще наприкінці минулого століття. У будь-якому випадку, на наше переконання, необхідним є дотримання демократичних стандартів, визнаних цивілізованими націями. Йдеться, насамперед, про такі керівні засади як верховенство права, справедливість, відкритість, повага і захист прав і свобод людини тощо. У більшості держав сучасного світу вони знайшли своє відображення у конституціях, конституційних та інших законах.

Водночас реалії сьогодення свідчать про те, що іноді спостерігаються випадки прийняття нормативно-правових актів, які певною мірою суперечать Основному Закону, включаючи обмеження чи порушення основоположних прав та свобод людини і громадянина, певних їх категорій. Це подекуди супроводжується перевагою популізму над здоровим глуздом, міжнародно-правовими стандартами і т.д. Тому важливо, щоб населення усвідомлювало, що без стійкої правової традиції та дотримання Конституції неможливий поступальний розвиток в демократичному напрямку. Це також імідж та репутація держави, системи її вищих органів публічної влади.

Як відомо, 2014 р. було прийнято закон «Про очищення влади» [1] за ініціативою громадянського суспільства. Того ж року Верховний Суд України звернувся до Конституційного Суду України з проханням встановити відповідність окремих положень цього закону Конституції України. На жаль, судова система насправді далека від об'єктивності та неупередженості, іноді на неї чиниться політичний та суспільний тиск, внаслідок чого не приймаються необхідні правові рішення. Окрім цього, чимало українських та зарубіжних експертів висловлювали думку, що даний закон є доволі суперечливим за змістом і кінцевою метою, не зовсім узгоджується з тенденціями проведення люстрації у демократичних країнах. Так само і практика його реалізації яскраво демонструє низку суттєвих проблем, ще більше їх, можливо, виникне у майбутньому.

Безумовно, українське суспільство підтримує ідею люстрації, але критерії та головна мета її проведення розуміється по-різному. Зокрема, за даними соціологічної групи «Рейтинг», 71 % населення України вважає, що люстрація має стосуватися тих осіб, які були причетні до корупції та протиправних дій, незалежно від політичної орієнтації та часу перебування при владі. Опитані також визначили й основні критерії, за якими повинна проводитись люстрація, а саме: причетність до корупційних схем (54 %), причетність до політичної корупції (10 %), належність до певної ідеології (7 %), порушення прав людини під час недавніх акцій протесту (6 %). Натомість 10% респондентів висловились проти проведення люстрації, будучи переконаними в її дестабілізуючих наслідках. Одночасно 5 % опитаних вважають, що люстрація повинна стосуватися і й тих осіб, які перебували при владі за часів В. Ющенка [2]. Отже, головною метою люстрації, на думку людей, є боротьба з корупцією, а не відновлення справедливості, порушеної під час зловживань владою.

Закон України «Про очищення влади», підтриманий більшістю представників різних парламентських фракцій і політичних партій, розглядався українським законодавцем як засіб «консолідації суспільства і подолання негативних наслідків авторитарного режиму попереднього уряду», спрямований на «відновлення довіри до уряду і створення умов для будівництва нової системи державних органів відповідно до європейських стандартів» [3].

Закон ввів заборону на обіймання ряду посад в державному секторі на 10-річний термін для деяких категорій посадових осіб, які працювали у владних інститутах як в радянський період, так і за часи правління

екс-президента Віктора Януковича. Під дію закону, зокрема, потрапляють особи, які працювали на керівних посадах КПРС і республіканських компартій, починаючи з посади секретаря районного комітету і вище; на керівних посадах ЦК ЛКСМУ, починаючи з посади секретаря; а також ті, хто були штатними працівниками або негласними агентами КДБ СРСР, ГРУ Міністерства оборони СРСР і вищих навчальних закладів СРСР КДБ. Крім цих категорій громадян, закон застосовується до високопоставлених чиновників, які не менше року займали посади в період з 25 лютого 2010 до 22 лютого 2014 року, а також до «посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування», які в той же період «своїм рішенням, дією чи бездіяльністю, що встановлено рішенням суду, який набрав законної сили, здійснювали заходи, спрямовані на узурпацію влади Президентом України Віктором Януковичем, підбив основ національної безпеки, оборони чи територіальної цілісності України, що спричинило порушення прав і свобод людини» або ж «здійснювали заходи, спрямовані на перешкоджання реалізації конституційного права громадян України збиратися мирно і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації або заходи, спрямовані на заподіяння шкоди життю, здоров'ю, майну фізичних осіб в період з 21 листопада 2013 до 22 лютого 2014 року».

Особливу увагу потрібно звернути на ознаки, за якими до особи може бути застосований цей закон. Тут постає проблема визначення, що таке узурпація, — у законодавстві України визначення даного терміну немає. Тлумачення Конституційного Суду стосовно положення ч. 4 ст. 5 Конституції України «ніхто не може узурпувати державну владу» слід розуміти як заборону захоплення державної влади шляхом насилля або в інший неконституційний чи незаконний спосіб органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, громадянами чи їх об'єднаннями [4]. Отже, за дане діяння повинна наступати кримінальна відповідальність згідно зі ст. 109. Кримінального кодексу: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади. За ст. 62 Конституції України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [5]. Верховна Рада, приймаючи Закон, яким презюмувала винність осіб у здійсненні заходів з узурпації влади, підбив основ національної безпеки і оборони України, протиправному порушенні прав і свобод людини,

визнала їх винними у вчиненні таких дій, тим самим здійснила функцію правосуддя, що, за ст. 124 Конституції, здійснюється винятково судами.

Люстрація не є та не має бути формою кримінального переслідування. Її не варто використовувати як заміну кримінальному покаранню, коли таке покарання є юридично обґрунтованим, або як засіб помсти чи відплати. Венеціанська комісія наголошує, що «застосування люстраційних заходів за діяння, вчинені після припинення тоталітарного режиму, може бути виправдане тільки з урахуванням виняткових історичних та політичних умов». Тому потрібно довести наявність таких умов. Напевне потрібно зазначити, що корумпована влада не може застосовувати люстрацію до колишніх корупціонерів, не використовуючи при цьому відповідних інститутів правосуддя. Такі кроки можуть зробити нелегітимними дії люстраційних органів в очах суспільства та завдати шкоди міжнародному іміджу України.

Порушення згаданих конституційних засад щодо презумпції невинуватості, індивідуального характеру відповідальності, доведеності вини та застосування люстраційних заходів до посадовців лише за фактом їх перебування на тій чи іншій посаді, у складі того чи іншого органу призводить, в свою чергу, до порушення конституційних гарантій захисту честі й гідності особи, що закріплено у відповідних положеннях Основного Закону, — «людина, її здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (стаття 3); «кожен має право на повагу до його гідності» (стаття 28). Адже колективний характер застосування люстраційних заходів означає визнання Законом про люстрацію кожного, до кого застосовані такі заходи, особою, що здійснювала або сприяла здійсненню узурпації влади, підбивала основи національної безпеки й оборони України, протиправно порушувала права і свободи людини, при цьому, як зазначалося, без доведення і доказування фактів таких правопорушень. Це є неприпустимим у правовій державі, де визнається верховенство права, права людини та інші цінності.

Вважаємо, що законодавчі механізми здійснення люстраційних процедур покликані бути дієвими й ефективними, обґрунтованими і своєчасними, законними і справедливими. Більшість люстраційних заходів здійснювалася в перехідний період від тоталітаризму до демократії і мала за мету не тільки очищення від певної категорії посадових осіб, а й від негативних явищ, насамперед, корупції і бюрократії. Можливо, цього потребувала наша держава ще 25 років тому!]

Джерела

1. Про очищення влади : Закон України № 1682-VII від 16 вересня 2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1682-vii>
2. Дві третини українців підтримують люстрацію за корупційною ознакою [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unian.ua/society/904927-dvi-tretini-ukrajintsiv-pidtrimuyut-lyustratsiyu-za-koruptsiynoyu-oznakoju.html>
3. Задоровський М.Г. Проблеми проведення люстрації в Україні та захист прав людини / М.Г. Задоровський // Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2016 р.) / [В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. — К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. — С. 65–67.
4. Рішення Конституційного Суду № 6- рп 5 жовтня 2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/>

Тимченко Ліліана,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
l.tymchenko@kubg.edu.ua

ВИЗНАННЯ ПАСПОРТІВ СЕПАРАТИСТСЬКИХ УТВОРЕНЬ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ: ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

RECOGNITION OF PASSPORTS OF THE SEPARATISTS FORMATIONS BY RUSSIAN FEDERATION: LEGAL CONSEQUENCES

18 лютого 2017 р. Президент РФ підписав Указ «Про визнання в Російській Федерації документів і реєстрації знаків транспортних засобів, виданих громадянам України та особам без громадянства, які постійно проживають на територіях окремих районів Донецької та Луганської областей України» [1]. На підставі положень цього Указу дійсними визнаються «документи, що засвідчують особу, документи

про освіту та (або) про кваліфікацію, свідоцтва про народження, укладення (розірвання) шлюбу, зміну імені, про смерть, свідоцтва про реєстрацію транспортних засобів, реєстраційні знаки транспортних засобів, видані відповідними органами (організаціями)» [1].

Росія аргументує свою позицію «метою захисту прав і свобод людини та громадянина», посиляється на загальновизнані принципи та норми міжнародного гуманітарного права, на Мінські домовленості. При цьому документ наголошує на тимчасовості такого рішення, термін дії Указу визнано як: «... період до політичного врегулювання ситуації в окремих районах Донецької та Луганської областей України».

Що в правовій площині значить цей документ? Які він має правові наслідки? Про що свідчить? У чому суть логіки такої поведінки Росії?

В силу порушення норм Конституції України так звані «Луганська народна республіка» та «Донецька народна республіка» не можуть розглядатися державами або іншими суб'єктами міжнародного права. Донецька та Луганська області є інтегральними частинами України. Саме такими їх визнають Європейський Союз, США та РФ (в своїх офіційних заявах). Єдину оцінку, яку можна надати діяльності «ЛНР» та «ДНР», — це сепаратизм, який визначається ст. 110 УК України як: «умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України». Більш детально термін «сепаратизм» визначено у Шанхайській конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом від 15 червня 2001 р.: «Сепаратизм — будь-яке діяння, спрямоване на порушення територіальної цілісності держави, у тому числі на відділення від нього частини його території, або дезінтеграцію держави, скоєне насильницьким шляхом, так само планування і підготовка такого діяння, пособництво його скоєнню, підбурювання до нього...» [2].

З позиції міжнародного права визнання паспортів сепаратистського утворення свідчить про порушення норми п. 7 ст. 2 Статуту ООН, яка містить положення про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав. Невтручання у внутрішні справи передбачає зокрема обов'язок не втручатися прямо або опосередковано з будь-якої причини у внутрішні й зовнішні справи іншої держави; засуджуються не тільки збройне втручання, а й також усі інші форми втручання і будь-які погрози, спрямовані проти правосуб'єктності (personality) або проти її політичних, економічних і культурних елементів (п. 1 Декларації про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, захист

їхньої незалежності та суверенітету, затвердженій Резолюцією ГА ООН № 2131 (XX) від 21.12.1965 р.) [3, 504].

Росія є активною учасницею міжнародно-правових процесів, членом ООН, підписантом великої кількості базових міжнародно-правових документів, зрештою стороною Шанхайської конвенції 2001 р. Це означає, що вона зобов'язана виконувати прийняті нею зобов'язання, а саме: здійснювати співробітництво в галузі попередження, виявлення та припинення сепаратизму (ст. 2 Шанхайської конвенції 2001 р.).

Проте, замість боротьби з сепаратизмом, РФ сприяє функціонуванню сепаратистських утворень, сформованих на Сході України, та просуває ідею поступового визнання їх легітимними учасниками міжнародно-правових відносин.

У пошуку логіки побудови юридичної аргументації російської сторони ми знаходимо Лист № 8349/дп Міністерства закордонних справ Російської Федерації від 02.07.2007 р., підготовлений у відповідь на Звернення № 893/06-13 від 19.06.2007 р. президента Федеральної нотаріальної палати РФ «Про дію на території Російської Федерації документів самопроголошених держав».

У Листі підкреслюється, що «МЗС Росії виходить з того, що міжнародне право не забороняє державам визнавати дійсність деяких юридичних актів органів, які здійснюють фактичну владу на непідконтрольних офіційній владі територіях» [4]. Посилаючись на положення Консультативного висновку Міжнародного Суду ООН від 21 червня 1971 р. «Правові наслідки для держав, які викликаються триваючою присутністю Південної Африки в Намібії (Південно-Західна Африка)», рішення по справах ЄСПЛ «Луїзиду проти Туреччини» від 18 грудня 1996 р. та «Кіпр проти Туреччини» від 10 травня 2001 р., а також на рішення національних судів, в Листі зроблений висновок про те, що «міжнародне право визначає як критерій законності і дійсності того або іншого акту невизнаного утворення відповідність такого акту правам та інтересам його жителів, особливо правам, гарантованим міжнародним правом». МЗС РФ рекомендує своїм виконавчим органам застосовувати згаданий критерій по «відношенню до актів органів всіх невизнаних утворень».

Хибність логіки побудови такої аргументації полягає у тому, що нормами міжнародного права маніпулюють.

По-перше, російський МЗС не звертає уваги на базовий принцип у визначенні місця ситуацій, договорів, угод сепаратистського утво-

рення (у будь-яких інтерпретаціях назви: «самопроголошена держава», «невизнана держава», «держава *de facto*»), а саме на принцип *jus ex injuria jus non oritur* (право не може виникнути з правопорушення).

По-друге, російські юристи не розрізняють юридичних наслідків визнання актів громадянського стану та документів, які засвідчують особу, зокрема паспортів (паспорт свідчить про наявність правового зв'язку з легітимним утворенням).

По-третє, всі наведені випадки (ситуація на Кіпрі, в Намібії або в Республіці Молдова) є унікальними і не свідчать про загальновизнану практику або про формування звичаєвої норми. Про це неодноразово писали дослідники.

Виходячи з вищевикладеного, варто зазначити, що визнання документів, які засвідчують особу, зокрема паспортів, свідчить про визначений ступінь визнання (визнання *de facto* або *ad hoc*), що говорить про порушення принципу суверенної рівності держав. Ще у 1947 р. Г. Лаутерпахт звертав увагу на те, що об'єктом політики або обов'язку невизнання є намір запобігти легалізації того, що є правовою нікчемністю [5, р. 413].

В окремій думці суддя ЄСПЛ Е. Пальм вказала: «Разом з тим, Суд повинен робити все можливе, щоб не опинитися в становищі, коли по ймовірно виправданим причинам, виникає спокуса вивести якусь законність із поєднаної з незаконністю ситуації... Звичайно, я згодна з тим, що, навіть при всій незаконності, в інтересах населення слід було б створити в якійсь формі судову систему для вирішення основних повсякденних спірних питань ... і проблем якимось уповноваженим на це органом. Разом з тим, саме в силу важливості таких судових рішень для місцевого населення, якщо ситуація дозволяє вдаватися до таких, будь-який міжнародний суд повинен категорично утримуватися від того, щоб нерозважливо пускатися в розгляд їх законності, якщо в цьому немає гострої необхідності. Це також розходиться з тією позицією, яку зайняв Комітет Міністрів Ради Європи (див. § 14 даної Постанови та § 19–23 Постанови Європейського Суду у справі “Лоїзиду проти Туреччини” (*Loizidou v. Turkey*)), і пунктами різних резолюцій, які закликають держави “не сприяти і жодним чином не допомагати незаконному сепаратистському утворенню”» [6, 103].

Саме цієї лінії поведінки дотримуються ООН, ОБСЄ [7], Європейський Союз [8], а також держави світу, які піддали критиці Указ Президента РФ. Це свідчить про те, що в міжнародному праві не

існує договірної або звичаєвої норми щодо визнання документів, що засвідчують особу, і є виданими сепаратистськими утвореннями.

Міжнародне право дійсно в останні роки демонструє свою прихильність ідеалам захисту прав людини, але це не означає, що воно відмовилося від принципу суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи, територіальної цілісності, співробітництва та добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Також необхідно пам'ятати про призначення самої держави. Так, вона створювалася для захисту людини та її інтересів, а право створювалося для регулювання суспільних відносин (словами пересічного громадянина — право створено для позбавлення від хаосу в суспільстві і свавілля недосконалої людини). І коли держава за допомогою недружніх актів, тероризму, агресії, окупації позбавляє іншу державу можливості виконувати свої функції, сенс існування держави і права втрачається, а ті, хто здійснює акти агресії, ті, хто руйнують державу з його правовою системою, є порушниками. Якщо руйнується держава, якщо нівелюються принципи міжнародного права, то чи слід взагалі продовжувати дискусію про легітимність чого б то ні було, що виходить від самопроголошеного сепаратистського утворення, тобто від злочинного режиму?

Поодинокі випадки з Кіпром та Намібією не можуть і не повинні служити прецедентом, тим більше, що там мова йшла переважно про акти громадянського стану. Міжнародне співтовариство має вжити всіх заходів для того, щоб роззброїти в правовому сенсі сепаратистів. Атрибутами сепаратистського утворення є, зокрема, паспорти та інші ідентифікаційні документи, саме вони дозволяють сепаратистському утворенню жити. Вважати інакше — значить бажати смерті міжнародному праву і світовій системі, яка повинна на ньому базуватись.

Джерела

1. Указ о признании документов, выданных гражданам Украины и лицам без гражданства, проживающим на территориях отдельных районов Донецкой и Луганской областей Украины [Электронный ресурс] // Сайт Президента России. — 18 февраля 2017. — Режим доступа : <http://kremlin.ru/events/president/news/53895>
2. Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом від 15 червня 2001 р. [Електронний ресурс] // Юр. Консульт. — Режим доступу до ресурсу: <http://jurconsult.net.ua/zakony-stran-sng/>

- 7117-Shanghaiyskaya-Konvenciya-o-bor-be-s-terrorizmom-separatizmom-i-ekstremizmom-ot-15-iyunya-2001-goda-Po-sostoyaniyu-na-05-09-2003.html
3. Задорожний О. Порухення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права : моногр. / О.В. Задорожний ; Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Т.Шевченка, каф. міжнар. права. — К. : К.І.С., 2015. — 712 с.
4. О признании правовых актов и юридических действий непризнанных государственных образований [Электронный ресурс] // Официальный сайт небюджетного нотариата Российской Федерации. — Режим доступа : http://old.notariat.ru/press_2491_23.aspx.htm
5. Lauterpacht H. Recognition in International Law / Hersch Lauterpacht. — Cambridge : Cambridge University Press, 1947. — 504 с.
6. Cyprus v. Turkey Judgment. — [Електронний ресурс] // The UN Refugee Agency. — 10 May 2001. — Режим доступа : <http://www.refworld.org/pdfid/43de0e7a4.pdf>
7. OSCE Chairmanship reaction to the unilateral measures recognizing documents issued on territories of certain areas of Donetsk and Luhansk regions of Ukraine [Електронний ресурс] // Organization for Security and Co-operation in Europe. — 20 February 2017. — Режим доступа : <http://www.osce.org/cio/300961>
8. Визнання Кремлем «паспортів» «ДНР» і «ЛНР»: реакція ключових світових гравців [Електронний ресурс] // Новое время. — 20 лютого 2017. — Режим доступа : <http://nv.ua/ukr/ukraine/politics/viznannja-kremlem-pasportiv-dnr-i-lnr-reaktsija-kljuchovih-svitovih-gravtsiv-681011.html>

Кравченко Олена,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

o.kravchenko@kubg.edu.ua

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

LEGAL PROTECTION OF COMBATANTS: SOCIAL ASPECT

Постановка проблеми. Події на сході України в 2014 р. розширили сферу дії системи соціального захисту. Виникла потреба здійснення соціального захисту військовослужбовців та інших учасників антитерористичної операції, які захищають незалежність, суверенітет

та територіальну цілісність України. Учасників антитерористичної операції віднесено до категорії учасників бойових дій, що надає їм право користуватися гарантіями соціального захисту ветеранів війни [1].

Мета дослідження — визначити напрями соціального захисту учасників антитерористичної операції, проаналізувати сучасний стан та запропонувати шляхи вирішення проблем забезпечення соціального захисту цієї категорії осіб.

Тисячам українських мобілізованих військових та добровольців довелося застосувати на практиці навички військової справи та подивитися в очі війні. Нині вони захищають незалежність та територіальну цілісність нашої Батьківщини. Але чи здатна Батьківщина захистити своїх героїв у мирному житті?

Масштабні бойові дії на сході країни, які змусили державу вдатися до часткової мобілізації, призвели до появи принаймні трьох категорій громадян, які за нинішніх умов потребують особливої турботи з боку держави, а саме:

- мобілізованих на військову службу;
- військовослужбовців, які беруть (або брали) участь у бойових діях у зоні проведення антитерористичної операції;
- громадян, які повернулися з військової служби.

Виконання громадянами свого патріотичного обов'язку має бути підкріпленням конкретною турботою держави про матеріальне благополуччя мобілізованих та членів їхніх сімей. З урахуванням цього захист прав людини в період антитерористичної операції набуває неабиякого значення. Отже, створення ефективної системи соціального захисту військовослужбовців — важливе та актуальне завдання держави з гарантування національної безпеки.

Так, згідно із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», учасникам бойових дій надаються понад 20 різних видів пільг. Підставою для надання військовослужбовцям — учасникам АТО передбачених законодавством пільг і компенсацій є отримання ними статусу учасника бойових дій. Тому необхідно проаналізувати підстави надання цього статусу, усунути перешкоди для ефективного функціонування відповідного механізму.

За працівниками, призваними на військову службу під час мобілізації, зберігаються (на особливий період) місце роботи, посада й компенсується середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, в яких вони працювали на час призову незалежно від підпорядку-

вання та форми власності. Громадяни, призвані під час мобілізації, звільняються від штрафних санкцій за фінансовими, податковими зобов'язаннями, також їм не нараховуються відсотки за користування кредитом.

Виплата пенсії пенсіонерам з військовослужбовців у разі призову їх на військову службу під час мобілізації не припиняється. При цьому після звільнення зі служби при виплаті пенсії враховуватиметься додаткова вислуга років.

Порядок грошового забезпечення мобілізованих громадян встановлений постановою Кабінету Міністрів України «Питання грошового забезпечення військовослужбовців, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період» № 111 від 9 квітня 2014 р.

Постановою Кабінету Міністрів України № 460 від 17 вересня 2014 р. визначено порядок та умови виплати одноразової грошової допомоги в разі звільнення військовослужбовця, призваного на військову службу у зв'язку з мобілізацією. Залежно від посади ця виплата становитиме від 4241 грн (стрілець, кулеметник) до 9451 грн (заступник командира батальйону).

На заохочення мобілізованих військовослужбовців до несення служби за контрактом спрямована постанова Кабінету Міністрів України № 406 від 14 травня 2015 року, згідно з якою в разі прийняття на військову службу за контрактом таким особам встановлено виплату грошової допомоги від восьми до десяти мінімальних заробітних плат.

Не залишаються без уваги військовослужбовці, які беруть участь в АТО. Постановою Кабінету Міністрів України № 1584 від 4 червня 2014 р. за безпосередню участь в АТО починаючи з 1 травня 2014 р. було встановлено виплату винагороди в розмірі 100 % місячного грошового забезпечення та заробітної плати, але не менше 3000 грн, у розрахунку на місяць. Це рішення дало змогу вдвічі порівняно з іншими військовослужбовцями підвищити рівень грошових виплат військовослужбовцям, залученим до проведення АТО.

Прийняті рішення усунули соціальне напруження серед військовослужбовців. За даними Міністерства оборони України, за знищену військову техніку противника українські військовослужбовці вже отримали близько 724,5 тис. грн. Крім того, бійцям виплачено понад 3 млн грн за успішне виконання бойових завдань у складі підрозділів та понад 58 млн грн за безпосередню участь у бойових діях [6].

Передбачені законодавством численні пільги військовослужбовцям та ветеранам війни не дають очікуваного соціального ефекту не тільки через невиконання державою взятих на себе зобов'язань, а й значною мірою внаслідок вад, притаманних вітчизняній моделі пільг і компенсацій. Вона здебільшого має компенсувальний, а не мотивувальний характер, не зважає на особливості сьогодення, не корелюється з потребами національної безпеки та оборони, зокрема з нагальною необхідністю побудови ефективної моделі соціального заохочення громадян до виконання свого військового обов'язку. Обмежені кошти, які держава виділяє на забезпечення пільг військовослужбовцям і ветеранам війни, розпорошуються серед пільговиків, що не тільки не дає можливості вирішувати проблеми їхнього соціального захисту, а й породжує соціальне невдоволення. Крім того, аналіз практики надання учасникам АТО статусу учасника бойових дій вказує на існування численних корупційно-бюрократичних перешкод, які штучно ускладнюють цей процес [6].

Варто зазначити, що всі питання стосовно учасників АТО мають бути зосереджені в одному відомстві, оскільки розпорошеність програм по різних відомствах призводить до неналежного та неякісного забезпечення передбаченими пільгами та компенсаціями.

Ключовими напрямками діяльності органів державної влади у сфері посилення соціального захисту військовослужбовців, які беруть участь в АТО, сьогодні є:

1) створення єдиного реєстру учасників АТО, що дасть змогу забезпечити їм та їхнім сім'ям належний рівень соціального захисту та гарантій (формування і введення бази даних; встановлення статусу учасника бойових дій, що дає право на відповідні пільги та компенсації);

2) впровадження єдиної електронної системи надання пільг і компенсацій, що дасть змогу вивільнити кошти та направити їх на забезпечення важливих державних програм соціального захисту учасників АТО [3];

3) надання переважного права на участь у загальнодержавних житлових програмах, зокрема в Державній цільовій соціально-економічній програмі будівництва (придбання) доступного житла на 2010–2017 рр., військовослужбовцям — учасникам АТО, а також членам їхніх сімей. Експерти пропонують запровадити таку практику, коли військовослужбовець, який потребує поліпшення житлових умов і перебуває на квартирному обліку, підписуючи контракт на службу в зоні АТО, одночасно

отримує ордер на службову квартиру, яка переходить у його власність після закінчення терміну контракту та виконання його умов [1];

4) надання переважного права на отримання пільгового молодіжного кредиту через Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву дітям військовослужбовців — учасників АТО;

5) забезпечення збільшення (індексації) розміру одноразової грошової допомоги відповідно до рівня інфляції для військовослужбовців та працівників МВС у разі їх загибелі (смерті), встановлення інвалідності або в разі часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності при виконанні службового обов'язку;

6) завершення роботи щодо усунення диспропорцій у розмірах компенсацій у разі загибелі (смерті) військовослужбовців, які належать до різних державних відомств.

Доцільно передбачити особливий режим реалізації для демобілізованих учасників АТО конституційного права на працю, а також захист їхніх соціальних і трудових прав, зокрема надати додаткові гарантії щодо працевлаштування, перепідготовки, підвищення кваліфікації тощо. Для цього потрібно внести додаткові зміни до чинного трудового законодавства України, зокрема в Кодекс законів про працю та Закон України «Про зайнятість населення». Державна служба зайнятості та Державна служба України з питань праці мають зосередитись на питаннях впливу на недобросовісних роботодавців, які не виплачують заробітні плати на своїх підприємствах учасникам АТО [3].

Висновок. Соціальний захист військовослужбовців, які беруть участь в АТО, необхідно вдосконалювати та підвищувати, зокрема створити єдиний реєстр учасників АТО, що дасть змогу забезпечити їм та їхнім сім'ям належний рівень соціального захисту; підвищити ефективність існуючої системи пільг та компенсацій для учасників АТО та членів їхніх сімей; удосконалити механізм вирішення соціальних проблем в умовах військового навчання, несення бойової та допоміжної служби; створити якісну систему психологічної та фізіологічної реабілітації.

Джерела

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». — К.: НІСД, 2016. — 684 с.

2. Аналітична доповідь до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». — К. : НІСД, 2016. — 148 с.
3. Донбас і Крим: ціна повернення : моногр. / за заг. ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко. — К. : НІСД, 2015. — 474 с.
4. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
5. Захистити трудові права демобілізованих учасників АТО. — 27.11.2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dsvv.gov.ua/aktualni-pytannya/zahystyty-trudovi-pravademobilizovanyh-uchasnykiv-ato.html>
6. Міністерство оборони України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mlsp.gov.ua//dsvv.gov.ua/pro-derzhavnu-sluzhbu/orhanizatsijno-planovarobota/osnovni-napryamy-diyalnosti.html>
7. Програма діяльності Уряду в сфері соціальної політики на 2016 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=169688&cat_id=10717

Чернега Віталій,

*Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна,
v.cherneha@kubg.edu.ua*

ЮРИДИЧНА РІВНІСТЬ УЧАСНИКІВ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

JURIDICAL EQUALITY PARTICIPANTS OF FAMILY LEGAL RELATIONS

Актуальність теми дослідження. Про рівність усіх суб'єктів сімейного права перед законом ми можемо вести мову, насамперед, у контексті вимог ч. 5 ст. 7 Сімейного кодексу України (далі — СК України) [4], яка забороняє встановлювати привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, статі тощо. Однак, у сфері дії сімейного права як *права приватного* має значення не стільки рівність усіх перед законом (позаяк не існує єдиного для всіх і кожного та однакового за змістом сімейного обов'язку), скільки юридична рівність учасників сімейних правовідносин.

Метою нашої розвідки є обґрунтування доцільності закріплення в ч. 1 ст. 7 СК України засади юридичної рівності учасників сімейних правовідносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сфері приватного права юридична рівність суб'єктів, як відомо, розглядається як відсутність між ними відносин «влади-підпорядкування». Учасниками сімейних правовідносин є, в першу чергу, члени сім'ї. Але фахівці зазначають, що повністю заснованим на принципі рівності згідно з вимогами закону можна визнати лише правове становище подружжя. А між іншими членами сім'ї рівність «не має такого ж правового значення, оскільки, незважаючи на формальний характер права, вона не може не відображати реальну дійсність і не враховувати того, що відносини між членами сім'ї складаються як між біосоціальними істотами, де юридична рівність, наприклад, батьків і дітей, не матиме в їхніх відносинах якогось дійсного значення. Різниця у віці суб'єктів, малолітність одних або похилий вік інших членів сім'ї, природна субординація, яка є між людьми різних поколінь, спричиняють формування конкретного набору прав і обов'язків безвідносно від їх юридичної рівності» [7, 27].

Очевидно, що питання про юридичну рівність учасників сімейних правовідносин не таке вже й однозначне. Адже не можна не помітити відсутність у нормах СК України прямої вказівки на юридичну рівність суб'єктів сімейних відносин. У Кодексі про шлюб та сім'ю 1969 р. [1] ст. 4 визначала «рівноправність громадян у сімейних правовідносинах», проте її зміст був аналогічний до змісту ч. 5 ст. 7 СК України, тобто фактично йшлося не про юридичну рівність, а про рівність усіх суб'єктів сімейного права перед законом.

Разом із тим, за оцінками українських вчених, однією із засад сімейно-правового регулювання є рівність учасників сімейних відносин, що базується на ст. 21 Конституції України [3] та ч. 5, 6, ст. 7 СК України. Тому І.В. Жилінкова відзначала, що жінка та чоловік, так само батьки і діти, усиновлювачі та усиновлені, опікуни, піклувальники та підопічні діти, є юридично рівними [5, 15].

Дискусійність цього питання, на нашу думку, зумовлена низкою чинників. Насамперед, під сумнів ставиться питання про рівність батьків і дітей у сімейних правовідносинах. Але найчастіше в якості аргументів автори, як-от С.Ю. Чашкова у наведеній вище позиції, згадують не юридичну, а фактичну нерівність. Юридичні аргументи могли б зводитися до того, що закон покладає на батьків (усиновлювачів, опі-

кунів, піклувальників) низку обов'язків щодо дитини (статті 143, 144, 150, 155, 177, 180, 185 СК України та ін.), тоді як на дитину, за висновками дослідників, не покладає практично жодних зустрічних обов'язків, окрім морального обов'язку піклуватися про батьків [2, 10].

Проте різний набір прав та обов'язків учасників не свідчить про юридичну нерівність. Інакше, слід було б визнати, наприклад, юридично нерівними учасниками цивільних правовідносин дарувальника і одарованого, чи позикодавця і позичальника, або взагалі всіх суб'єктів цивільних правовідносин, бо кожен із них має власний індивідуальний комплекс прав та обов'язків.

Крім того, учасниками сімейних правовідносин, крім подружжя, батьків і дітей, усиновлених і усиновлювачів, опікунів, піклувальників та підопічних, є також: баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, рідні брати та сестри (як діти, так і повнолітні особи), мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, інші члени сім'ї (ст. 2 СК України), а також, патронатні вихователі, прийомні батьки, батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу і, відповідно, прийомні діти та діти-вихованці. Тому поставало б питання про їхню юридичну рівність із дітьми.

Юридична рівність батьків і дітей виявляється у тому, що, не зважаючи на те, що батьки матеріально утримують і виховують дітей, у разі виникнення спору між ними вони виступатимуть як рівні учасники сімейних правовідносин; незалежно від того, що дитина не є повнолітньою, з досягненням 14 років вона у змозі самотійно обирати місце проживання, і думка її батька чи матері з цього питання не має переваги над думкою самої дитини.

Як зауважувала І.В. Жилінкова, слід відрізняти юридичну рівність від «однаковості». Так, у сімейному праві в деяких випадках враховуються і біологічні, статеві особливості чоловіка і жінки — один з них не має деяких прав, які належать іншому. Але це не надає переваг тій чи іншій особі в сімейних правовідносинах. Так само у відносинах між батьками і дітьми: у психічному, соціальному, економічному сенсі ці особи не є рівними. Та в юридичному сенсі всі ці особи «визначаються рівними, бо в їх відносинах відсутні засади підпорядкування» [5, 15].

Формальне ж визнання юридичної рівності суб'єктів сімейного права між собою в нормах СК України не здійснено. Проте, спираючись на положення ст. 8 СК України, можна стверджувати, що вона закріплена в ч. 1 ст. 1 Цивільного кодексу України [6], а також впливає зі змісту

ч. 9 ст. 7 СК України, яка містить вимогу щодо регулювання сімейних правовідносин на засадах справедливості.

Висновки. Зважаючи на фундаментальність цієї засади та її значення в регулюванні сімейних правовідносин, вважаємо, що вона заслуговує на окреме закріплення в нормах СК України. Зокрема, така вимога може бути відображена у ч. 1 ст. 7 СК України, яка у її чинній редакції по своїй суті не відображає жодного принципу регулювання сімейних відносин. Адже ця норма вказує на те, що сімейні відносини регулюються СК України та іншими нормативно-правовими актами. Тому пропонуємо доповнити її, виклавши в такій редакції: «1. Сімейні відносини регулюються цим Кодексом та іншими нормативно-правовими актами на засадах юридичної рівності їх учасників».

Джерела

1. Кодекс про шлюб та сім'ю України від 20 червня 1969 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2006-07> (втратив чинність)
2. Конончук Н.М. Сімейно-правовий статус дитини за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н.М. Конончук ; Генер. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. — К., 2014. — 20 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21—22. — Ст. 135.
5. Сімейне право України: підруч. / [Л.М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова та ін.] ; за заг. ред. В.І. Борисової та І.В. Жилінкової. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 263 с.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44. — Ст. 356.
7. Чашкова С.Ю. Система договорных обязательств в российском семейном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С.Ю. Чашкова ; Рос. прав. акад. Минюста России. — М., 2004. — 197 с.

Nataliya Kushevska,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine,
n.kushevska@kugb.edu.ua

UNDERSTANDING OF HUMAN RIGHTS THROUGH TEACHING LEGAL ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE

РОЗУМІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕРЕЗ ВИКЛАДАННЯ ЮРИДИЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ

We are language teachers living in the 21st century. Today, we live in critical times. There are a lot of serious global problems, such as: international crimes, human trafficking, social and ethnic conflict. We should help our students to solve these problems. We should understand our responsibility as their teachers, especially in these hard times.

Why is it important to learn about human rights? Students have to understand their rights, and how they should use them in our everyday life. Teaching these issues we give the opportunity to our students to make their own opinions, talk about, achieve their goals [2].

What can we say about human rights? These are the things that one has simply because one is human. The main aim of human rights is that everyone has the equal rights and liberties. And it doesn't matter who you are and where you come from. Human rights are not privileges, and they cannot be granted or revoked. We have human rights and they are protected under the Law. Nobody can give or take them away from you, and also some rights limited in some way. We know different kinds of human rights which are connected with different kinds of areas of our everyday life, such as: right to liberty, the right to freedom of expression, the right to education, etc.

Human rights have many characteristics:

- Human rights are universal, meaning everyone has them, no matter who they are or where they are from.
- Human rights are based on equality, meaning everyone holds them equally. No one should suffer discrimination based on race, colour, sex,

language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status as established by human rights standards. The meaning of “other status” has evolved over time and it is now widely agreed that grounds such as disability, age, gender identity, ethnicity and geographical origin are included in this definition.

— Human rights are indivisible, meaning there are no rights that are considered “more” or “less” important than others.

— Human rights are inalienable, meaning a person cannot lose a right or a right cannot be taken away from a person.

— Human rights are interdependent, meaning they depend on each other. For example, if a child does not have enough food to eat (the right to food), then he or she will have a difficult time learning in school (the right to education).

— Human rights go hand in hand with responsibilities. A person has rights but also has the responsibility to respect other peoples' rights too [5].

When we talk about human rights, we often relate them with such international instrument as the Universal Declaration of Human Rights (UDHR), a document that was adopted by the United Nations in 1948.

What are the benefits of teaching human rights through teaching Legal English as a second language? The role of international law as a crucial tool of international relations makes extremely relevant training highly qualified specialists in the area of human rights [4].

Commonly, Legal English is mostly used by lawyers. The main aim for teachers is to prepare law students in the field of human rights with the necessary knowledge and value standards while understanding the concept of human rights in the third millennium, taking into account ethical and moral principles in the teaching and research process with a high level of professional Legal English.

Students will gain knowledge on existing human rights instruments and features they use in the law practice; understanding of the ethical principles of the specialists in the field of human rights; practical skills in protecting human rights, taking through communication with practitioners and experts in the field of human rights and their involvement in the teaching of Legal English; knowledge of institutional and legal mechanisms for protection of human rights at international, European and national level; understanding the meaning and purpose of work in the field of human rights; necessary skills for future success in the field of human rights; practical skills needed for future career.

Sufficient translation of legal text requires from the translator using foreign language as well as native language. It must be accurate translation. You must pay students' attention to the differences in language-ethnic characteristics, linguistic realities and specialized vocabulary.

Legal English, contains a lot of specialized terminology that creates difficulties not only to native speakers, but also to foreign users. Being a non-native teacher of Legal English, I must admit that the most time-consuming activity of my preparation is terminology mining. Any foreign language teaching is a bilateral process. The main problem in ESP teaching is Language or Content. It has become clear and understandable when Legal English can be taught to the students of law faculties who has the background of professional knowledge in native language. Therefore, it is important to law students as a translator have basic knowledge of law and legal language. It is clear that the teacher should be competent in all areas of Law by means of which he / she plans to teach his / her students. The teacher should acquire some professional skills, such as: linguistic, language, socio-cultural skills, planning skills, coordinating skills. Without this competence, no specific knowledge will help to succeed. It means why it is important to have high responsibilities for a teacher.

Each teacher should remember the main components which are necessary for the future legal professionals:

- linguistic competence (basic knowledge of grammar, lexis, phonetics skills);
- socio-cultural competence (the ability to communicate between people from different cultures);
- socio-linguistic competence (the ability to use language according to the context and style);
- discourse competence (achieving the goals);
- strategic competence (the ability to plan your speech);
- social competence (willingness to communicate, self-reliance) [4].

The most important competence for Legal English teachers is ability to teach their students the writing skills. They can present the samples of documents and check students' work by putting comments on their papers. The main idea of that process is that the students should draft legal documents that will be authentic to members in a particular country. Students try to draft just formally authentic documents, but they make a lot of mistakes.

It is known that students often say that they are unsure what to do or how to draft successful documents. They are simply guessing about what they should write. In fact, they are doing just that:

1. The teacher present to students a number of simple situations to solve them.
2. Then students research this simple legal situation to find legal sources (cases, laws, statutes).
3. The teacher then gives students the task to draft simple legal document.
4. While writing a legal document students may discuss the special features of this document and analyze the mistakes.
5. The teacher examines the text and makes comments on the student's papers.
6. The students analyze the teacher's comments and re-write the document. The comments may be different such as: structural; legal; grammar and terminology form.

Teaching students Legal English based on a number of professional needs of future lawyers. Motivation is one of the most important elements of improvement professional English language training, because the student has to understand the goals of studying English and how he can use this knowledge in the future. The teaching in itself should motivate students to research new material, study new codes and statutes. Teachers should create new teaching technologies to motivate students study more effectively. Working in a team, researching the cases, making projects that is what the students should do if they want to be good lawyers [7].

References

1. Bamford, J. (1990). Education and Action Beyond the Classroom. *The Language Teacher*, 14 (5).
2. Cates, K. (1990). Teaching for a Better World. *The Language Teacher*, 14 (5).
3. Rivers, W. (1968). *Teaching Foreign Language Skills*. Chicago: University of Chicago Press.
4. Peterson, A., Warwick, P. (2015). *Global Learning and Education: Key Concepts and Effective Practice*. Oxon: Routledge.
5. Ministry of Justice, British Institute of Human Rights (2009). *Right Here, Right Now. Teaching Citizenship through Human Rights*. London.
6. H.E.N.R. Dewi Nurmayani (2013). What are Human Rights? www.globalethicsnetwork.org
7. Hoffman, C. (2011). *Using Discourse Analysis Methodology to Teach "Legal English"*, Georgetown University Law center. USA.
8. UNESCO. (1974). *Recommendation Concerning Education for International Understanding, Cooperation and Peace and Education Relating to Human Rights and Fundamental Freedoms*. Paris: UNESCO.

Nataliia Guts,

Kyiv Boris Grinchenko University,

Kyiv, Ukraine,

n.huts@kubg.edu.ua

THE PROTECTION OF TRADE UNIONS' FUNDS AND PROPERTY

ЗАХИСТ КОШТІВ І МАЙНА ПРОФСПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Topicality

In foreign countries the problem of ensuring the legitimate administration of trade union funds and property and their protection against misuse, while at the same time avoiding interference by the public authorities with the right of workers and employers' organizations to conduct their own internal affairs in full freedom, especially since the Second World War, has become the subject of increasing public interest and concern.

While the problem has existed as a problem of law and practice in many countries almost as long as the workers and employers in those countries have organised themselves in associations for the purpose of engaging in collective industrial relations, a number of developments in recent years have contributed to bring the question to the notice of a wider public than the authorities and organisations most directly concerned.

Goal

In Ukraine the lower standard of living caused by the recent crisis demand that trade unions defend the rights of hired workers. The issue became even more urgent after Ukrainian government has been trying to become the owner of all funds and all property of trade unions, which belongs to them by right of ownership. However, Ukrainian trade unions, unlike those in foreign countries, are unable to spearhead resistance to the pressure exercised by the government which has teamed up with big business to put the trade union movement and its property under its control.

The present study is devoted to the study of foreign law and practice and particular reference to the following subjects:

— sources of trade union funds and property;

- purposes for which trade union funds and property may or may not be utilised;
- internal administration of trade union funds and property;
- voluntary measures to secure or encourage good trade union administration;
- supervision of trade union financial administration by public authorities;
- sanctions in respect of unauthorised use of trade union funds and contraventions of legislative provisions;
- disposal of trade union assets on winding-up or dissolution.

Ukrainian trade unions have such problems as financial weakness, leadership issue, politicalisation of unions, problem of recognition of trade unions. Every effort has been made to concentrate particularly on legal provisions and practice relating specifically to trade union funds and property, it has also been found necessary to make some reference to measures of wider scope in cases where the financial administration, autonomy or supervision of trade unions has to be judged in the light of provisions affecting trade union activity as a whole.

On the other hand, certain aspects of the legal status of trade unions which closely affect trade union funds and property — such as the acquisition of legal personality, the right to sue and be sued, immunities from criminal or civil actions in certain cases, etc. — have not been specifically pursued, because they would require considerable research into points of abstruse law and practice which sometimes require controversial issues, without contributing materially to the solution of the real problem under consideration.

In most cases, foreign trade union funds are primarily derived from the regular contributions of the members who also often pay an entrance fee when they first join the union. In times of urgent need, some unions impose special levies on their members in addition. Of comparatively less importance from a purely financial point of view are the fines imposed on members as a disciplinary measure and the legacies, bequests and gifts that unions may receive from time to time. In a few countries, legislation has enabled unions to benefit from contributions levied on non-members. In certain cases, governments assist trade unions indirectly — e.g., by granting fiscal exemptions or privileged use of public services or by enacting laws which protect their property against distraint — while in others a direct governmental subsidy may be paid, either to the general funds of the union or

as a special payment earmarked for particular purposes. Finally, in very few instances, payments to trade unions by employers are specifically permitted or prescribed by laws.

The principal international standards for the purpose of ensuring the independence of foreign workers and employers' organisations in their internal administration (including, of course, financial matters) are laid down in the Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention (No. 87) which was adopted by the International Labour Conference in 1948. Article 3 of this Convention is the most important for the question of the independence of financial administration and related matters, it should be remembered that Article 4 of the Convention provides that "Workers and employers' organisations shall not be liable to be dissolved or suspended by administrative authority"; this is particularly important when considering the sanctions which may be imposed on organisations in the event of unauthorised use of their funds [1].

In the U.S.S.R. large grants were made to workers' organisations, which were charged with duties in regard to the state insurance scheme, labour protection and activities in the field of culture and sport, and the position appeared to be similar in Bulgaria, Hungary and Poland, however, portions of state property in these countries may be handed over permanently to corporate bodies for their own use [2].

Summary

Trade union rules should provide: the fixing and method of collection of entrance fees and contributions; the conditions under which special levies may be imposed; the conditions under which fines may be imposed on members and the maximum amount of such fines. We point out the difficulty of the problems which arise in regard to the protection of Ukrainian trade union funds against misuse today, and we approve the proposal that a full and objective study of the matter should be prepared. Ukrainian trade unions is a further illustration of the difficulty and importance of these problems, but it considers that, since in the present case the intervention of the government is of a purely temporary and exceptional nature. Legal requirements in Ukraine concerning provisions to be included in union rules or statutory provisions governing the above matters, should not be such as to impose unreasonable restrictions on the right of unions to draw up their constitutions and rules and to organise their administration. Supervision of Ukrainian trade unions general funds should not normally exceed a control to ensure that formal

statutory conditions, such as the furnishing by trade unions of annual financial returns, are complied with, and should not, in any event, infringe the generally accepted right of organisations to draw up their constitutions and rules, to elect their representatives in full freedom and to organise their administration and activities. Where measures of other than purely formal supervision exist in the case of trade unions which are at a relatively early stage of development, the government should bear in mind the desirability of relaxing such measures, progressively and as quickly as possible.

References

1. The Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention. (1948). No 87.
2. Constitution and Rules of the Trade Unions of the U.S.S.R. (1954). Adopted by the 11th Trade Union Congress of the U.S.S.R., 15 June 1954. Moscow, Central Council of Trade Unions, Profizdat.

Обловацька Наталія,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

n.oblovatska@kubg.edu.ua

ЗАРУБІЖНІ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВ ДИТИНИ

FOREIGN CLASSIFICATION OF CHILDREN'S RIGHTS

Невід'ємною складовою прав людини є права дитини. В міжнародних нормативно-правових актах та національному законодавстві визначено, що саме діти потребують особливого захисту з боку держави. При цьому їх місце у світі залежить від змісту та специфіки прав неповнолітніх осіб.

Метою публікації є дослідження зарубіжних класифікацій прав дитини.

Існування різних правових систем у світі сприяло створенню низки класифікацій прав дитини. На думку Б. Франкліна, найпоширенішим є поділ прав дитини на дві групи [1], а саме:

1) юридичні права (legal rights) — можливості дитини, що передбачені законом та повинні бути здійсненні через наявні в державі правові інститути. Наприклад, в Англії в Акті “Representation of the People Act” (1969) передбачено право на голосування [5, 15].

2) моральні права (moral rights) — ті можливості, які не мають визнання в законі. Наприклад, можна говорити, що кожен має право на голосування, незалежно від віку. При цьому жодних гарантій того, що ця вимога втілиться в реальність в усіх сферах суспільного життя немає. З точки зору Х. Родхема, в категорії «моральні права» поняття «права» є умовним, оскільки воно стосується не прав, а інтересів [7, 1]. Є. Бентам вважає, що існування поняття «моральні права» є концептуальним нонсенсом [2, 10].

Це надає нам можливість стверджувати, що *юридичні* права описують *існуючі* права дитини, а *моральні* права — права, до яких дитина *прагне*.

Найбільш загальними класифікаціями прав дитини, які сформува-лися зі спрощених, такі класифікації як “3P” і “SDPP”.

Перша класифікація “3P” включає наступні.

1. Provision (забезпечення) — можливості дитини, що забезпечують задоволення основних її потреб. Наприклад, право на освіту, право на відпочинок.

2. Protection (захист) — можливості дитини, що гарантують їй захист від шкідливого впливу зі сторони сім’ї або суспільства. До таких прав належать: право на захист від жорстокого поводження, право на захист від сексуальної експлуатації.

3. Participation (участь) — права дитини на самостійні дії і участь у суспільному житті, а саме, право на вільне вираження своїх поглядів з усіх питань щодо дітей [4, 100].

З часом Дитячий фонд ООН — ЮНІСЕФ, доопрацювавши вищезазначену класифікацію, запропонував розподіл прав дитини під назвою “SDPP”. Ця класифікація включає:

- survival right (право на виживання);
- development right (право на розвиток);
- protect right (право на захист);
- participation right (право на участь).

В свою чергу, М. Фрімен розподілив права дитини на 2 групи, а саме: welfare rights (права дитини на благополуччя) і protective rights (права дитини на захист) [6, 52]. Ці групи прав базуються на вимогах дітей, що стосуються їх свободи від контролю дорослих і їхньої автономії.

На думку Б. Франкліна, класифікація прав дитини складається з:

— прав на добробут (welfare rights) — найважливіших можливостей дитини, які відображаються в Декларації прав дитини та гарантують всім дітям право на освіту, право на медичні послуги, право на їжу, право на житло. Враховуючи те, що ці права є основою життєдіяльності дитини, то їх надання і захист є беззаперечним завданням держав для забезпечення мінімального добробуту дитини;

— прав на захист (protective rights);

— прав дорослих (adult rights) — деякі науковці зарубіжних країн вважають, що діти повинні мати такий же перелік прав, який мають дорослі. Зважаючи на те, що вік є ірраціональним і довільним критерієм, то на підставі цього дітям відмовляють в їх правах;

— прав батьків (rights against parents) — права, які надають дитині можливість відстоювати і захищати свої інтереси у суді [3, 14–15]. А особам, які не досягли повноліття, — використовувати право на незалежність і автономію, зокрема, на перегляд телепередач залежно не від віку дитини, а від її побажання, або право зробити аборт чи право залишати батьків.

Найпоширенішою класифікацією є розподіл прав дитини на 5 груп: особисті, соціальні, економічні, культурні та політичні права. Проблема розмежування прав за цими категоріями сприяла виникненню всесвітнього руху за права дитини, а саме, за те, щоб діти мали всі фундаментальні особисті права і могли самостійно ними розпоряджатися. Ця класифікація була взята за основу Конвенцією ООН про права дитини. І ці різновиди є аналогічними до класичного розподілу прав людини. При цьому вітчизняні й зарубіжні вчені-правники розподіляють права і свободи людини за сферою суспільних відносин та характером потреб людини або цінностей, що виступають їх об’єктом саме на:

— громадянські (особистісні) — можливості збереження, прояву, розвитку і захисту індивідуального морально-психологічного стану людини, її світогляду та духовності;

— соціальні — можливості щодо забезпечення належних соціальних умов життя;

— культурні — можливості доступу до духовних здобутків людства, їх засвоєння, використання та участі в подальшому їх розвитку;

— економічні — можливості людини реалізувати свої здібності і здобувати засоби до існування, беручи участь у виробництві матеріальних та інших благ;

— політичні — можливості людини брати участь у державному і громадському житті суспільства, впливати на діяльність різноманітних державних органів, вносити пропозиції щодо поліпшення роботи державних органів, їх службових осіб та об'єднань громадян [9, 148–149].

Існує й інший варіант класифікації прав дитини. Їх поділяють на:

а) негативні — включають права на захист від будь-якого втручання, у тому числі з боку держави, у здійсненні громадянських (як члена громадянського суспільства) і політичних прав (як учасника політичного життя) та інших прав;

б) позитивні — передбачають права особи на поліпшення свого становища і підвищення культурного статусу, забезпечувані державою [8, 48].

Тобто запропонована класифікація спирається на існування негативного і позитивного аспектів свободи.

Таким чином, існують різні класифікації прав дитини. Їх наявність та розподіл на групи допомагають краще зрозуміти сукупність прав та обов'язків дитини, які обумовлені її віком, та визначити їх основний зміст. Відповідно, наявність різних класифікацій прав дитини дає можливість не прогледіти всієї сукупності прав, що входять в правовий статус дитини.

Джерела

1. Franklin B. The Rights of Children. Oxford: Basil Blackwell, 1986. — 237 p.
2. Farson R. Birthrights. New York: Penguin, 1974. 165 p.; Campbell K. Legal Rights. London: King College, Copyright, 2005. — 10 p.
3. Franklin B. The Rights of Children / edited by Bob Franklin, Oxford: Blackwell, 1986. — P. 14–15.
4. Hammarberg T. The UN Convention on the Rights of the Child and How to Make it Work. Human Rights Quarterly, 1990. Vol. 12. — P. 100.
5. McGuinness J.L. Representation of the People Act, 1969 : alphabetical index to changes in electoral law. London : Shaw & Sons, 1970. — 15 p.
6. Michael D.A. Freedman. Taking Children's Rights More Seriously. Int. Jnl. of Law, Policy and the Family Volume, 1992, Number 6 (1). — Pp. 52–71.
7. Rodham H. Children Under the Law. Harvard Educationan Review, 1973. — P. 1.
8. Кудрявцева О.М. Питання класифікації та систематизації конституційних прав і свобод дитини в Україні / О.М. Кудрявцева // Юридична Україна. — 2014. — № 2. — С. 47–51.
9. Швець І.В. Поняття та класифікація прав дитини в Україні / І.В. Швець // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2012. — № 12. — С. 145–151.

II. МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Нашинець-Наумова Анфіса,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

a.nashynets-naumova@kubg.edu.ua;

Наумов Арсеній,

*Національний університет біоресурсів і природокористування
України,*

м. Київ, Україна,

naumov_99@ukr.net

ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

ENERGY POLICY AT THE PRESENT STAGE, THE INTRODUCTION OF FOREIGN EXPERIENCE

Актуальність дослідження. Розвиток світу йде по шляху глобалізації всіх сфер міжнародного життя, в тому числі енергетичної сфери. У той же час між державами загострилися протиріччя, пов'язані з нерівномірністю їх розвитку в результаті глобалізаційних процесів та поглибленням розриву між рівнями добробуту країн. Цінності і моделі розвитку стали предметом глобальної конкуренції. Загострюються проблеми енергопостачання і боротьба за енергетичні ресурси. В умовах зміцнення нових центрів економічного зростання і їх політичного впливу в світі складається якісно нова геополітична ситуація. Формується тенденція до пошуку вирішення наявних проблем і врегулювання кризових ситуацій як на глобальному, так і на регіональному рівнях.

У той же час неспроможність існуючої глобальної і регіональної архітектури, орієнтованої, особливо в Євроатлантичному регіоні, тільки на Організацію Північноатлантичного договору (НАТО), а також неадекватність правових інструментів і механізмів все більше створюють загрозу гарантуванню міжнародної безпеки, в тому числі і енергетичної як її складової частини.

Розвиток системи господарювання зумовлює не лише підвищення рівня життя, створення можливостей для забезпечення потреб зростаючого населення планети, а й збільшення обсягів споживання енергії. Враховуючи обмеженість і значну вичерпаність традиційних енергосистем (газу, нафти, вугілля тощо), питання пошуку джерел енергії є чи не найбільш актуальним для всіх країн світу.

Питання планування енергозабезпечення та стабільного функціонування паливно-енергетичного комплексу розглядали у своїх роботах як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, серед яких О. Амоша, В. Бараннік, Є. Бобров, Т. Гринкевич, І. Діак, Г. Джумагельдієва, С. Єрмілов, Д. Іванов, А. Завербний, М. Земляний, М. Кальченко, О. Ковалко, Ю. Кругул, М. Кулик, О. Ляшенко, І. Малярчук, В. Микитенко, А. Новицький, Д. Прейгер, В. Саприкін, О. Сердюченко, А. Шевцов та ін.

Стосовно України фахівці з національної безпеки зазначають такі основні організаційні проблеми планово-програмної сфери: відсутність підсистеми стратегічного планування системи забезпечення національної безпеки держави, що знаходиться у стадії свого формування; недостатнє забезпечення необхідної структури процесу формування стратегічних рішень, його послідовності, етапності, безперервності, завершеності, взаємозв'язку та взаємоузгодженості з іншими процесами в цій сфері й аналогічними процесами в соціальній, економічній, гуманітарній, зовнішньополітичній сферах. Сьогодні можна говорити лише про наявність окремих фрагментів загальнодержавної системи стратегічного планування й управління у цій сфері, за якими частково та безсистемно, з порушенням базових принципів здійснюються деякі етапи процесу стратегічного планування й управління [1, 110].

Щодо планування безпосередньо в енергетичній сфері зазначається, що задекларована стратегія розвитку енергетичної галузі до 2030 р. вже на даний час не відповідає дійсності та потребує серйозного осмислення й оновлення. Висловлюється думка, що держава як найбільший власник в енергетиці (контролює 85 % генерації) не має достатньо

ефективного комплексного стратегічного плану розвитку галузі. Крім відсутності сучасної стратегії розвитку, вирішенню проблем в енергетичному секторі перешкоджає брак стійких і передбачених умов і правил його функціонування, що обмежує приплив приватного капіталу [2, 91; 3, 18–19].

Викладене свідчить про значну кількість проблем у сфері стратегічного планування, передусім у галузі енергетики України, що негативно позначається на рівні правового регулювання та якості правореалізації. Отже, сфера планування в енергетиці потребує осмислення та вдосконалення, що й зумовлює актуальність статті.

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду планового гарантування енергетичної безпеки держави та формулювання пропозицій щодо вдосконалення відповідної галузі в Україні.

Планування в Європейському Союзі є одним з ключових аспектів життєзабезпечення об'єднання, що справедливо і для сфери енергетики. Особливістю планових документів ЄС, досвід якого пропонується запозичити, є їх багаторівневість. Наприклад, європейський План дій з енергоефективності передбачає позитивні економічно та соціально значущі результати від впровадження зазначених у ньому положень на декількох рівнях, у тому числі мікроекономічному [4, 34]. Так, для окремої середньостатистичної родини у країнах Євросоюзу основний результат його втілення — заощадження коштів сімейного бюджету від 200 до 1000 євро на рік (за рахунок використання енергоекономічних побутових приладів). Для економіки ЄС у цілому — це створення принаймні 1 млн робочих місць у Європі; щорічна економія понад 100 млрд євро за рахунок використання енергоефективних технологій і продуктів тощо. Для екологічного середовища взагалі — це скорочення до 2020 р. шкідливих викидів CO² порівняно з базовим прогнозом на 780 млн т тощо [5, 33–34]. Пропонується запровадити подібний підхід до українських планових документів в енергетичній сфері, врахувати в них результати глобальні (зокрема, доцільно вказати, в яких рамках або відповідно до яких міжнародних документів планується прогрес), всеукраїнські (заходи й очікуваний ефект для країни) та локальні (наприклад, показники для підприємств і громадян).

Ще однією особливістю є те, що новітня політика енергоефективності ЄС формується на вузловому перетині енергетичної, екологічної й економічної політик, що дає значний синергетичний ефект [5, 37]. Доцільним є посилення в енергетичних стратегіях України саме такої

взаємодії; на особливу увагу заслуговує питання екологічності. Крім того, слід зазначити, що енергетичні стратегії в Україні складаються на достатньо значний проміжок часу (наприклад, сучасна стратегія розрахована до 2030 р.). Зважаючи на швидкість наукового, виробничого, інформаційного прогресу, ситуація, безумовно, змінюватиметься. Тому пропонується закладати до стратегії положення щодо періодичного її моніторингу на відповідність вимогам сучасності, із можливим внесенням змін. Доцільним є здійснення такого моніторингу один раз на рік або за умови істотних змін в енергетичній галузі та пов'язаних із нею сферах. Крім того, корисним буде більш чітке планування і в короткостроковій перспективі, зокрема через прийняття річних планів [4, 34–35].

Зокрема, щодо КНР, то на сьогодні перед цією країною гостро стоїть проблема енергетичної забезпеченості. Економічний підйом вимагає додаткового енергетичного і сировинного забезпечення, тобто розвиток економіки КНР в певній мірі залежить від достатності поставок енергоресурсів.

Хоча Китай володіє багатими і різноманітними енергетичними ресурсами, він займає перше місце в світі за чисельністю населення, тому рівень споживання енергії на душу населення нижче середніх світових показників. Крім того, в Китаї енергетична ефективність дуже низька, а в структурі його енергоспоживання домінує вугілля, тож внаслідок швидкого зростання енергетичного виробництва в країні негативний вплив на навколишнє середовище посилюється. У цих умовах попит на енергію в КНР продовжує зростати, сталий соціально-економічний розвиток постійно стикається з новими викликами.

Швидке зростання споживання енергоресурсів і брак вуглеводневої сировини змушують китайське керівництво активізувати дії щодо оптимізації енергетичної політики для гарантування енергетичної безпеки. Китайський уряд, визначаючи свою енергетичну стратегію, дотримується принципу диверсифікації, прагнучи одночасно вирішити кілька завдань: розвивати альтернативні види енергії, розширювати геополітичний вплив КНР, знаходити нові зарубіжні джерела нафти і брати участь в їх розробці. Все це істотно впливає на світову економіку і міжнародні відносини.

У зв'язку з цим в останні роки енергетична політика КНР привертає підвищену увагу світової спільноти. Оскільки розвіданих запасів рідких вуглеводнів недостатньо для забезпечення внутрішнього ринку, акцент

робиться на імпорті нафти і газу з Латинської Америки і Африки до Близького Сходу, Центральної Азії та Росії. Проблема забезпеченості енергоресурсами стає не тільки основним чинником зовнішньої політики і концепції безпеки КНР, але й предметом серйозної стурбованості з боку світової спільноти.

Таким чином, енергетична політика Китаю визначається швидкими темпами зростання її економіки. Вивчення енергетичної політики Китаю не тільки має значення для визначення енергетичної безпеки Китаю, але й є базисом для прогнозування глобальної ролі Китаю в ХХІ ст. Розгляд енергетичної співпраці Китаю з іншими країнами також має очевидне значення для повноти уявлень про зміст сучасного етапу гарантування глобальної енергетичної безпеки. Стосовно ж досвіду планування у сфері енергетики в КНР варто зазначити, що керівництво країни приділяє енергетичним проблемам та розробленню адекватної енергетичної стратегії держави особливу увагу. Про це свідчить, зокрема, створення спеціальної Державної канцелярії з нафтових резервів, Енергетичного управління у складі Держкомітету з розвитку та реформ, а також утворення різними зацікавленими відомствами Державної проблемної групи з розроблення енергетичної стратегії, основою якої стало енергозбереження [6, 110–111].

При цьому енергетична стратегія країни охоплює три часові рівні, зокрема, про них йдеться у таких документах, як: Рамкова стратегія розвитку енергетики на період до 2050 р.; Довгострокова програма розвитку основних галузей енергетики на період до 2030 р.; Детальна програма на 12 п'ятиріччя (2011–2015 рр.) [7, 107]. Особливістю планових документів є також аспект відповідальності за їх виконання. Активна діяльність Китаю у сфері енергозбереження розпочалася з того, що голова Державного комітету КНР у справах розвитку та реформ на Всекитайській робочій нараді з економії енергії наголосив на необхідності здійснювати суворий контроль при затвердженні нових проєктів, що передбачають високі енерговитрати.

Варто підкреслити, що Китай розвиває енергетичне співробітництво не тільки в нафтогазовій сфері, але і в галузі електроенергетики, а також мирного використання атомної енергії. Отже, китайське енергетичне партнерство має всебічний і стратегічний характер, воно не обмежується торговельними відносинами, а піднято на рівень економічної стратегії і енергетичної дипломатії. Така співпраця має величезний потенціал і низку унікальних переваг.

Таким чином, нині Китай відіграє важливу роль на міжнародному енергетичному ринку і докладає всіх зусиль для того, щоб не просто стати частиною міжнародної енергетичної системи, а й впливати на тенденції розвитку цієї системи в потрібному для себе руслі. Енергетична дипломатія Китаю спрямована на зміцнення міжнародного енергетичного співробітництва для забезпечення енергетичної та національної безпеки країни. Залучення іноземних інвестицій в ПЕК країни і активна підтримка китайських енергетичних компаній за кордоном все ще є основним змістом енергетичної дипломатії КНР.

Аналіз зарубіжного досвіду енергетичного планування дає змогу сформулювати пропозиції щодо вдосконалення відповідної галузі в Україні, зокрема: врахування в українських планових документах в енергетичній сфері результатів як глобальних, так і всеукраїнських, а також локальних досліджень; закладення до програмних документів положень щодо періодичного їх моніторингу на відповідність вимогам часу із можливим внесенням змін (доцільним є здійснення такого моніторингу один раз на рік або за умови впровадження істотних змін в енергетичній галузі та пов'язаних із нею сферах); приділення при формуванні стратегії енергетичної безпеки України більшої уваги питанням державного регулювання цієї сфери та збереження державної власності й контролю над стратегічними ресурсами й об'єктами галузі; супроводження кожного програмного документа відповідним звітом про його виконання, який запропоновано розміщувати у пов'язаних із програмою (стратегією, планом) документах.

Джерела

1. Семетенко А.І. Проблемні питання інформаційно-аналітичного забезпечення стратегічного планування в сфері національної безпеки та шляхи їхнього вирішення / А.І. Семетенко // Реєстрація, зберігання і обробка даних. — 2007. — Т. 9. — № 1. — С. 108–116.
2. Рассуждай Л.М. Організація та регулювання енерговугільних вертикально-інтегрованих компаній / Л.М. Рассуждай // Економіка промисловості. — 2008. — № 4. — С. 91–103.
3. Сменковський А.Ю. Вдосконалення правового регулювання державної політики енергетичної безпеки / А.Ю. Сменковський // Стратегічні пріоритети. — 2012. — № 2. — С. 15–21.
4. Токунова А. Планування в енергетичній галузі: впровадження зарубіжного досвіду / А. Токунова // Підприємництво, господарство і право. — 2015. — № 8. — С. 33–37.

5. Єрмілов С.Ф. Державна політика енергоефективності в українському та європейському контексті / С.Ф. Єрмілов // Економіка і прогнозування. — 2007. — № 2. — С. 27–42.
6. Зеркалов Д.В. Энергетическая безопасность [Электронный ресурс] / Д.В. Зеркалов. — Электрон. дан. — К., 2012. — 1 электрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. — Систем. требования: Pentium; 512 Mb RAM; Windows 98/ 2000/XP; Acrobat Reader 7.0. — Название с тит. экрана.
7. Немчинов О.А. Зарубежный опыт применения индикативного планирования в практике государственного управления [Электронный ресурс] / О.А. Немчинов. — Режим доступа : http://www.economy-n-finance-of-or-ganization-n-state.ingnpublishing.com/files/2012/06/es_efos_release_4_volume_3_june_12_nemchinov_o.pdt

Пожидаєва Марія,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

m.pozhydaieva@kubg.edu.ua

ЗНАЧЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ КОРИСТУВАЧІВ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ

THE VALUE OF EU LEGISLATION FOR THE PROTECTION OF USERS' RIGHTS OF PAYMENT SYSTEMS IN UKRAINE

У контексті євроінтеграційних процесів в Україні відповідно до поетапного впровадження норм і положень Комплексної програми розвитку фінансового сектора України до 2020 року, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 18.06.2015 р. № 391, передбачена лібералізація фінансових ринків та набуття режиму внутрішнього ринку з ЄС у сфері фінансових, у тому числі і платіжних послуг. Це підтверджується і ст. 133 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, згідно з якою сторони визнають важливість наближення чинного українського законодавства у сфері платіжних послуг до законодавства ЄС. Україна має забезпечити поступове при-

ведення своїх чинних законів та майбутнього законодавства у відповідність до *acquis* ЄС. У зв'язку із зазначеним вище виникає потреба у вивченні переваг законодавства ЄС щодо регулювання діяльності постачальників платіжних послуг та функціонування платіжних систем на території держав — членів ЄС.

Серед важливих правових актів ЄС у платіжній сфері варто виділити такі:

- Директива 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку, що вносить зміни до Директив 2002/65/ЄС та 2009/110/ЄС, Регламенту (ЄС) № 1093/2010 та скасовує Директиву 2007/64/ЄС;

- Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради про започаткування та здійснення діяльності установами — емітентами електронних грошей і пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директив 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС і скасовує Директиву 2000/46/ЄС;

- Регламент (ЄС) № 924/2009 Європейського Парламенту та Ради про транскордонні платежі у рамках співтовариства, який скасовує Регламент (ЄС) № 2560/2001;

- Регламент (ЄС) № 260/2012 Європейського Парламенту та Ради про створення технічних і бізнес-вимог для кредитних переказів і прямих дебетових переказів в євро, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 924/2009;

- Регламент (ЄС) 2015/847 Європейського Парламенту та Ради про інформацію, яка супроводжує перекази коштів, який скасовує Регламент (ЄС) № 1781/2006;

- Регламент (ЄС) 2015/751 Європейського Парламенту та Ради про міжбанківські комісійні збори за платіжні операції, що здійснюються за допомогою платіжних карток;

- Директива 2015/849/ЄС Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей та фінансування тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 648/2012 Європейського Парламенту і Ради, а також скасовує Директиву 2005/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради та Директиву Комісії 2006/70/ЄС.

Кожен із зазначених вище європейських документів спрямовано насамперед на захист прав споживачів платіжних послуг, у тому числі клієнтів фінансових установ, користувачів платіжних систем, шляхом запобігання та протидії порушенням та обмеженням їхніх прав.

Основними завданнями платіжного законодавства ЄС щодо забезпечення захисту прав користувачів платіжних систем можна вважати:

- гарантування стабільності та безперервності проведення платежів;

- надання платіжних послуг на високому рівні з точки зору гарантування безпеки і незалежності платіжних систем з використанням новітніх технологій;

- здійснення захисту платіжної інфраструктури від злочинних посягань і несанкціонованого доступу, у тому числі підробки фінансових документів, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, електронних грошей, незаконних дій щодо внесення змін до таких платіжних інструментів тощо;

- забезпечення рівних та однакових умов конкуренції для операторів переказу коштів на платіжному ринку;

- сприяння зниженню тарифів і комісій за надання платіжних послуг.

На особливу увагу заслуговує Директива 2015/2366/ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку в новій редакції 2015 р. Вона відома як *Payment Services Directive 2* (скорочено — PSD2), що у цілому набула чинності з 12 січня 2016 р., після чого упродовж двох років держави — члени ЄС зобов'язані привести національне законодавство у відповідність до нових норм [1]. Так, оновлена Директива доповнює положення ще чинної сьогодні Директиви 2007/64/ЄС про надання платіжних послуг від 2007 р., яка має назву *Payment Services Directive 1* (скорочено — PSD1) та остаточно припиняє свою дію з 13 січня 2018 р. При цьому чинні положення, встановлені Директивою PSD1, слід тлумачити відповідно до цілей і задач Директиви PSD2. Також держави — члени ЄС не мають права приймати законопроекти, що суперечать нормам Директиви PSD2.

Ця Директива удосконалює механізм захисту прав користувачів платіжних послуг, а також надає гарантії вільного доступу на європейський ринок різним платіжним системам, у тому числі небанківським платіжним сервісам, які можуть здійснювати грошові перекази не тільки через банки, а й за допомогою різних платіжних агентів, через мережу телекомунікацій та операторів систем інформаційних технологій. Все це сприяє конкуренції та розвитку інновацій у сфері фінансових технологій, а також вільній реалізації клієнтом (користувачем, споживачем) свого права на вибір найбільш прийняттого платіжного сервісу, що у ці-

лому впливатиме на рівень конкурентоздатності європейських банків і платіжних компаній у глобальній світовій мережі електронних платежів.

Згідно з Директивою PSD2, її правове регулювання поширюється і на такі нові види платіжних послуг, як оформлення платіжних доручень та консолідація фінансової інформації. Так, п. 10 цієї Директиви запроваджується низка нових бізнес-моделей за участю зовнішніх операторів платіжних послуг (TPP) та визначається їх правовий статус. До цієї категорії операторів належать учасники платіжного ринку, які надають допомогу клієнтам щодо запуску процесу переказу коштів шляхом складання від їхнього імені електронного платіжного доручення і негайно передають повідомлення про сформований грошовий переказ торгово-сервісному підприємству, що дає останньому змогу моментально зробити відвантаження товару або надати доступ до послуги, придбаної у мережі Інтернет. Для того щоб скористатись такою послугою, клієнтові потрібно мати лише платіжний рахунок, доступний через Інтернет. А послуга з консолідації фінансової інформації дає йому змогу бачити загальну інформацію про свій фінансовий стан, можливість консолідувати дані про залишки на поточних рахунках та вести облік витрат за різними категоріями, тобто допомагає займатись фінансовим плануванням.

Отже, Директива PSD2 дозволяє зовнішнім операторам платіжних послуг отримувати доступ до платіжного рахунку користувача (клієнта), що ведеться іншим оператором з переказу коштів, і використовувати інформацію про наявність на ньому грошових коштів. Оператори з переказу коштів, які мають право обслуговувати рахунки, будуть зобов'язані надавати зовнішнім операторам платіжних послуг доступ до своїх систем. З цією метою нормами Директиви PSD 2 передбачена єдина система правил з чітким описом умов, за якими такі оператори можуть отримувати доступ до фінансової інформації користувача (клієнта) від його імені.

На сьогодні функція платіжної установи полягає у фінансовому посередництві для виконання платежів клієнтів. Платіжна установа являє собою канал руху грошових коштів, які не належать самій платіжній установі. Платіжна установа може організовувати, наприклад, збирання комунальних платежів та подальший розподіл коштів між постачальниками комунальних послуг, прийом платежів для третіх осіб (наприклад, інтернет-торговців або мобільних операторів). Так само за рахунок власних коштів може надавати послугу швидких переказів між

різними фінансовими організаціями різних регіонів. Так зараз діють платіжні компанії в Європі [2].

Як вже зазначалось, Директива PSD2 спрямована на захист прав користувачів платіжних систем, які можуть вибрати собі кращого провайдера платіжних послуг за найменші гроші. Нові правила у сфері грошових переказів передбачають скорочення вартості за проведення електронних платежів і стимулюють користувачів проводити розрахунки он-лайн за допомогою мобільних та онлайн-інструментів. Очікується, що на ринку онлайн-платежів збільшає мобільних операторів, виробників смартфонів (Samsung Pay, Apple Pay тощо), FinTech-стартапів (технологічних проєктів у галузі фінансових сервісів) як провайдерів платіжних послуг.

Директива PSD2 обумовлює посилення вимог для ініціювання, обробки платежів і захисту фінансових даних користувачів. Згідно зі ст. 74 цієї Директиви, якщо платіж понад 50 євро не пройшов або ж було скоєно шахрайство, клієнт (користувач, споживач) зможе повернути всю цю суму. Також ця Директива захищає інтереси клієнтів при втраті, крадіжці чи іншому незаконному привласненні банківської картки (платіжного інструмента).

Так, платник не несе будь-яких негативних фінансових наслідків у результаті використання втраченого, викраденого або незаконно привласненого платіжного інструменту після повідомлення відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 69 Директиви, крім випадків, коли платник діяв обманним шляхом (див. ч. 3 ст. 74 Директиви PSD2). Користувач платіжних послуг, який має право використовувати платіжний інструмент, повинен без невинуватої затримки повідомити провайдера платіжних послуг про відомі втрату, крадіжку, незаконне привласнення або несанкціоноване використання платіжного інструменту.

З метою удосконалення та узгодження норм постанови правління Національного банку України «Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів» від 05.11.2014 р. № 705 з Директивою PSD2 та правилами міжнародних платіжних систем у частині захисту прав користувачів платіжних карток, центральним банком 06.09.2016 р. були внесені зміни до цієї постанови. Відтепер положення «Про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням» містить вимогу до банків не покладати повну відповідальність на користувача за спірні операції з використанням платіжних карток [3].

Відповідно до п. 8 розділу II постанови правління НБУ № 705 умови договору не мають містити вимогу про безумовну відповідальність користувача електронного платіжного засобу за неналежний переказ, за винятком, якщо доведено, що його дії чи бездіяльність призвели до втрати електронного платіжного засобу користувача, розголошення ПІНу або іншої інформації, яка дає змогу ініціювати платіжну операцію.

Підсумовуючи викладене вище, можна дійти висновку про те, що платіжне законодавство ЄС спрямоване насамперед на захист прав одержувачів (споживачів) платіжних послуг і гарантування безпеки електронних платежів на території Європейської економічної зони. Створивши єдину зону платежів у євро (SEPA) та прийнявши нову Директиву про платіжні послуги (PSD2), ЄС має намір домогтися ефективності індустрії безготівкових платежів за рахунок масштабу, посиленої конкуренції, інновацій та інтеграції у міжнародний платіжний простір. Отже, при удосконаленні національного законодавства у сфері електронних платежів головною його метою має бути захист прав користувачів платіжних систем в Україні, що сприятиме оптимізації вітчизняного платіжного ринку та відкриттю можливостей українським фінансовим установам конкурувати зі світовими лідерами у глобальній платіжній мережі.

Джерела

1. Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32015L2366>
2. Ковальова І. Лобістське мислення: Як платіжні компанії прагнуть до самостійності [Електронний ресурс] / І. Ковальова. — Режим доступу : <https://ua.112.ua/statji/lobistske-myslennia-yak-platizhni-kompanii-prahnut-do-samostiinosti-345269.html>
3. Національний банк України продовжує сприяти довірі громадян до використання платіжних карток [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?sessionid=CB9B7DE8826FEC73B86BF807540B628F?art_id=36329636&showTitle=true

Чернега Андрій,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

astrea@kubg.edu.ua

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ У КОНТЕКСТІ ЗМІН ДО ОСНОВНОГО ЗАКОНУ ВІД 2 ЧЕРВНЯ 2016 РОКУ

CONSTITUTIONAL GUARANTEES ON LEGAL HELP IN CONTEXT OF CHANGES IN BASIC LAW FROM JUNES, 02, 2016

Актуальність дослідження. 2 червня 2016 р. Верховна Рада України прийняла Закон № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», яким реорганізовано Вищу раду юстиції у Вищу раду правосуддя (кінцевим строком для обрання її членів встановлено 30 квітня 2019 р.). Остання наділяється значними повноваженнями, зокрема правом призначення Служби судової охорони та Державної судової адміністрації, правом притягнення суддів та прокурорів до дисциплінарної відповідальності; Президент, парламент та з'їзд суддів України позбавляються права звільнення суддів Конституційного Суду України — суддя може бути звільнений тільки за рішенням не менше 2/3 складу Конституційного Суду; Закон підвищує мінімальний вік для заняття посади судді з 25 до 30 років і при цьому докорінно змінює порядок обрання та звільнення суддів, вводить систему конкурсного відбору для призначення суддів тощо [1, ст. 532].

У рамках судової реформи Закон України «Про судоустрій і статус суддів» викладено у новій редакції від 02.06.2016 р. Так, ліквідовуються вищі спеціалізовані суди і оновлюється структура Верховного Суду України, зокрема створюються нові Вищі антикорупційний та патентний (з питань інтелектуальної власності) суди [2, ст. 545].

Положення конституційних змін у сфері правосуддя охоплюють не лише питання судоустрою та судочинства, але й реформування суміжних правових інститутів — прокуратури, адвокатури, безоплатної правової допомоги та виконання судових рішень, які є невід'ємними складовими юстиції.

У Конституції та Законі України «Про прокуратуру» закріплюється, що прокуратура втрачає загальну функцію нагляду і займається тільки підтриманням публічного обвинувачення в суді, представництвом інтересів громадян/держави в суді, процесуальним керівництвом до судовим розслідуванням та наглядом за виконанням судових рішень у кримінальних справах [3, ст. 12].

Метою роботи є з'ясування реалізації конституційного права громадян України на правову допомогу та доступ до справедливого суду через призму конституційних змін у частині правосуддя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до конституційних змін в Україні представляти та захищати громадян у суді зможуть тільки адвокати. Ця норма почне діяти з 1 січня 2020 р. Іншими словами, йдеться про так звану «монополію адвокатів у суді». Хоча для державних органів та органів місцевого самоврядування, корпоративних юристів та законних представників зроблено виняток. Проте ці зміни ведуть саме до монополії адвокатів, адже жоден інший юрист не зможе здійснювати судовий захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб.

Нагадаємо, що перший крок у цьому напрямі було здійснено в рамках кримінального судочинства. За новим Кримінальним процесуальним кодексом України (2012 р.), тільки адвокат може бути захисником підозрюваного чи обвинуваченого, представником потерпілого, цивільного позивача чи відповідача. Тоді як раніше таку функцію міг здійснювати фахівець у галузі права. До того ж відповідно до ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (2012 р.) за адвокатами давно уже закріплене право представництва і захисту інтересів фізичних та юридичних осіб у судах під час здійснення конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, кримінального судочинства та розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Законом № 1401-VIII від 2 червня 2016 р. на найвищому рівні унормовано виключну роль адвокатури у наданні правової допомоги, а саме: ст. 59 Конституції України прийнята в новій редакції — термін «правова допомога» замінений «професійною правничою допомогою», скасована частина друга. «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав». Відповідно до нової ст. 1312 носіями професійної правничої допомоги є винятково адвокати. Так, «для надання професійної правничої допомоги в Україні

діє адвокатура. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення».

Це означає, що до прийняття відповідних змін до Конституції України, представляти та захищати інтереси громадян та юридичних осіб у адміністративних, цивільних, господарських справах та справах про адміністративні правопорушення мали право фізичні особи чи організації (громадські) за довіреністю. Із вступом у юридичну силу окремих положень Основного Закону громадяни чи будь-які організації та юридичні особи, за неможливості захищати себе у суді, будуть змушені звертатися за правовою допомогою до адвокатів.

Звісно, Конституційні норми є основоположними, вони не можуть врегулювати абсолютно всі відносини, які виникають, і саме тому на їх виконання та задля деталізації положень приймаються закони [4]. Але незрозумілою є потреба встановлення монополії адвокатури саме на конституційному рівні. Оскільки в Україні діяв і був прийнятий новий профільний Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яким чітко визначені види адвокатської діяльності, в тому числі і право судового захисту у всіх судових справах та інстанціях. Такою ж є практика європейських держав щодо цього питання, де рівень процесуальних законів вважається достатнім для встановлення повної або часткової монополії адвокатури (Франція, Бельгія, Португалія, Німеччина, Нідерланди, Литва).

У світі «монополія адвокатів» на представництво інтересів в судах існує досить давно, як правило, в країнах «сталих демократій» Європи та світу. Саме виникнення адвокатури як професії історично було зумовлене необхідністю виокремлення певної частини юристів, кваліфікація яких вважалася достатньою для здійснення професійного захисту особи в суді. Якщо ж говорити про Україну, це — новація для вітчизняного права, як і для права країн пострадянського простору. Пікантності додає те, що «монополія» є конституційною, чого немає в інших країнах, навіть найрозвиненіших [5].

Положення Основного Закону — норми прямої дії, які від дня набуття чинності зроблять неконституційними низку положень інших законів, що стосуються надання правової допомоги. Тому існують небезпечні ризики, запобігти яким слід на рівні вдосконалення спеціального законодавства у сфері правових послуг.

Незважаючи на те що зміни до Конституції прийняті і частина нововведень вже діє, дискусії та обговорення в частині правосуддя

та запровадження монополії адвокатів тривають. Представники державних органів та адвокатська спільнота однозначно виступають за такі зміни і вбачають в них тільки плюси. Зокрема, Олексій Філатов, заступник глави Адміністрації Президента України, член Ради з питань судової реформи при Президентові України, член Конституційної комісії, зауважує: *«Наша мета — це точно не реформа заради реформи. Правосуддя — це не тільки суд. А що стосується професії адвоката — ми прагнутимемо до діяльності за єдиними високими стандартами. А отже, суть має зводитись до основних пунктів: забезпечення максимальної якості надання послуг правниками, високі етичні стандарти та забезпечення прав та гарантій адвокатів»* [6]. *«А підсилення прав адвоката — по суті підсилення прав клієнта. І не слід забувати, що разом з гарантіями, правами, новими видами адвокатської діяльності ми матимемо значно більше обов'язків та відповідальності»*, — окрема позиція адвокатів. На думку голови Ради Київської області Петра Бойка, *«монополія адвокатів у суді — це не створення якоїсь привілейованої “касти”, а перш за все підвищення рівня судового захисту»* [7].

Отже, виключне право на представництво у судах та доступ до професії має належати лише адвокатам, оскільки саме вони наділені професійними правами та обов'язками, володіють належною підготовкою (мають спеціальну та достатню кваліфікацію), які гарантують якісні правові послуги та високий рівень судового захисту, що стимулюються не тільки високими гонорами, а й можливістю притягнення їх до дисциплінарної відповідальності. До того ж усунення з правової арени «неякісних гравців» полегшить суддям роботу, адже їм легше вести процес з юридично обізнаною особою — такої позиції дотримуються прихильники монополізації правових послуг.

Абсолютно протилежних поглядів стосовно монополії адвокатури на рівні Основного Закону дотримуються окремі адвокати, корпоративні юристи, правозахисники різних організацій та наукова спільнота. На їхню думку, у внесених змінах є істотні недоліки.

По-перше, у світі не існує жодних прецедентів встановлення на рівні Основного Закону держави монополії недержавної самоврядної організації на надання послуг суспільству. Україна може стати першою країною у світі, яка закріплює протекціонізм на конституційному рівні. На сьогодні українська адвокатура знаходиться на такому рівні розвитку, який не дає змоги гарантувати надання якісних правових послуг. Українська адвокатура ще не досягла рівня розвитку на кшталт

“bar association”, як у США, та високого авторитету у суспільстві, як у Великій Британії, Франції, Німеччині чи Бельгії. Адвокатам ніхто не забороняє своєю працею доводити якість своєї роботи та брати участь у будь-яких судових процесах, тому всі пропозиції щодо наділення цього інституту монополіями повноваженнями на участь у судових процесах мають визначатись тим, чи слугуватиме це захисту прав людини.

По-друге, прийняті зміни до Основного Закону перетворюють на обов'язок громадянина те, що досі було для нього однією із можливостей (правом), і звужують коло цих можливостей, а значить, звужують обсяг права на отримання правової допомоги. Зміни є необґрунтованим обмеженням права людини на вибір захисника. Це неминуче призведе до подорожчання послуг адвокатів, які в умовах відсутності у клієнта іншої альтернативи отримають монополієне становище на ринку.

По-третє, монополія адвокатури може сприяти негативному впливу на стан самої адвокатури та призвести до стагнації розвитку правової системи. Адвокатура може легко стати інструментом впливу держави на юридичну спільноту, позбавляючи можливості адвокатів, які захищають правозахисників, журналістів, представників опозиції, права брати участь у судових процесах.

По-четверте, встановлення монополії адвокатури у сфері юридичної допомоги становить загрозу для доступу до правосуддя соціально вразливих та незахищених верств населення, на яких поширюється система безоплатної правової допомоги. Подорожчання послуг, у випадку відсутності необхідних коштів у бюджеті, призведе до зменшення в рази безоплатної правової допомоги.

По-п'яте, прийняті зміни до Конституції України в частині встановлення абсолютного (виключного) права адвокатури на представництво в суді знаходять своє логічне продовження у Законах України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про судоустрій і статус суддів», Кримінальному процесуальному кодексі України, але ніяким чином не узгоджуються із положеннями цивільного, господарського, адміністративного процесуального законодавства, а також Кодексу про адміністративні правопорушення. Так, відповідно до окремих положень процесуальних кодексів України, окрім КПК України, право на надання правової допомоги у суді надається також представникам та фахівцям з права.

Висновки. На нашу думку, відповідні зміни до Основного Закону у сфері надання правової допомоги є поспішними, необґрунтованими

і такими, що не відповідають основним принципам права, передусім *верховенству права та окремим статтям Конституції України* (ст. 22, 59, 64) — кожен має право на правову допомогу та вільний вибір захисника. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [8, ст. 2598]. Таким чином, зміна положень про вільний вибір захисника чи представника відносно закріплених прав і свобод людини і громадянина є обмеженням або скасуванням їх, а саме: *рішень Конституційного Суду України № 13-рп/2000 від 16 листопада 2000 р. про право вільного вибору захисника та № 23-рп/2009 від 30 вересня 2009 р. про право кожного на правову допомогу* [9, ст. 2045, ст. 32]; *міжнародно-правових договорів*, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема ч. 3 ст. 6 *Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.)* та ч. 3 ст. 14 *Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.)*, що наголошують на вільному доступі до правової допомоги та виборі на свій розсуд захисника [10], *основних принципів, що стосуються ролі юристів* (1990 р.) і передбачають право кожної людини звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту й обстоювання своїх прав [11]; практики Європейського суду з прав людини (24 листопада 2011 р. ЄСПЛ оприлюднив рішення у справі «Загородній проти України» [12, ст. 1330], яким встановив, що недопуск у кримінальному процесі як захисника підсудного «фахівця в галузі права», який не має адвокатського свідоцтва, є порушенням права на справедливий суд Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та несумісний із принципом верховенства права).

Джерела

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) від 02.06.2016 р., № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2016. — № 28. — Ст. 532.
2. Про судоустрій і статус суддів від 02.06.2016 р., № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2016. — № 31. — Ст. 545.
3. Про прокуратуру України від 14.10.2014 р., № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 2-3. — Ст. 12.
4. Олександров Д. Монополія адвокатури: що на нас чекає? [Електронний ресурс] / Д. Олександров, М. Кулакевич // Юридична газета. — 2016. —

- 30 травня. — Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/monopoliya-advokaturi-shcho-na-nas-chekae.html>
5. Шепель Т. Адвокатська монополія: закон як дишло [Електронний ресурс] / Т. Шепель // Новий час. — 2016. — 10 червня. — Режим доступу : <http://nv.ua/ukr/opinion/shepel/advokatska-monopolija-zakon-jak-dishlo-145187.html>
6. Монополія адвокатури: варто чи ні її запроваджувати [Електронний ресурс] // Українське право. — Режим доступу: <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/monopol-ya-advokaturi-varto-chi-n-zaprovadzhuvati/>
7. Адвокатська монополія підвищить рівень судового захисту [Електронний ресурс] // Закон і Бізнес. — Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/print/88732-advokatska_monopoliya_pidvischit_riven_sudovogo_zahistu.html
8. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Офіційний вісник України. — 2010. — № 72/1. — Ст. 2598.
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 р., № 13-рп/2000 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 47. — Ст. 2045; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голована Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 р., № 23-рп/2009 // Вісник Конституційного Суду України. — 2009. — № 6. — С. 32.
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Ради Європи від 04.11.1950 р., ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 р. // Голос України. — 10.01.2001. — № 3; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН від 16.12.1966 р., ратифікований Указом Президії ВР УРСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043
11. Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті Конгресом ООН від 07.09.1990 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_313
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Загородній проти України» від 24 листопада 2011 р. // Офіційний вісник України. — 2012. — № 35. — Ст. 1330.

Лузан Олена,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна

ovluzan.is15@kubg.edu.ua

ПРАВО ГРОМАДЯНИНА НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ: СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

CITIZENS RIGHT TO EDUCATION IN UKRAINE: STATUS AND TRENDS

Основні права та свободи людини і громадянина — це закріплені в Конституції України невід’ємні права та свободи людини і громадянина, що належать їм від народження чи завдяки наявності у них громадянства України, гарантуються нашою державою і становлять ядро конституційно-правового статусу особи в Україні.

Важливим елементом системи конституційних прав, свобод та обов’язків людини і громадянина є культурні права, основним серед яких є право на освіту. Утвердження і забезпечення права людини на освіту в будь-якій країні є одним з найважливіших обов’язків держави. Право на освіту є необхідним фактором розвитку не тільки особистості, її інтелектуального потенціалу, а й політичної, соціальної та економічної системи суспільства.

Право на освіту — це право людини на здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації, необхідних для нормальної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства [1, 145].

На сьогодні освіта є однією з найважливіших умов всебічного розвитку особи і передумовою здійснення багатьох конституційних прав. Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами.

Зміст права на освіту в найзагальнішому вигляді являє собою гарантовану громадянину можливість здобути загальну середню, середню професійну та вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах. Так, в Конституції України зазначено, що держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої освіти як у державних, так і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної за-

гальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти, різних форм навчання [2].

Гарантіями права на освіту є, зокрема, обов’язковість загальної середньої освіти, надання державних стипендій та пільг учням і студентам, право на безкоштовне здобуття вищої освіти в державних та комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Варто зазначити, що статтею 53 Конституції України громадянам, які належать до національних меншин, гарантується право на навчання рідною мовою, зокрема у відповідних школах або класах, чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [2].

Право на освіту не лише має характер конституційного, але й стає об’єктом становлення нової галузі законодавства — освітнього. Право на освіту в сучасному суспільстві ґрунтується на юридичному підтвердженні та гарантуванні права людини на повну реалізацію своїх здібностей і самореалізацію через відповідну освіту. Це нове тлумачення конституційного права на освіту, оскільки до цього практичні межі його реалізації ставилися в залежність від специфічних потреб виробництва та держави.

Сутність конституційного права на освіту полягає в тому, що воно є засобом задоволення інтересів людини і громадянина в політичній, соціально-економічній та духовно-культурній сферах життєдіяльності. До основних ознак цього конституційного права доцільно відносити насамперед його загальний характер. Тобто право на освіту є неодмінною складовою конституційно-правового статусу людини і громадянина. Крім того, це є індивідуальне суб’єктивне право кожного, яке можливо реалізовувати впродовж усього життя.

Право на освіту тісно пов’язане з іншими конституційними правами. У ході створення відповідних соціально-економічних та культурних гарантій відбувається постійне збагачення його змісту. Це конституційне право гарантоване кожному й не допускає протиправних обмежень його реалізації. Право на освіту забезпечується органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями, навчальними закладами приватної форми власності тощо [3, 89].

Освіта в сучасному глобалізованому й інформатизованому світі дедалі частіше стає вирішальним чинником суспільного прогресу і національної безпеки, важливою складовою повного розвитку людської

особистості, збільшення поваги до прав і свобод людини. Сьогодні стає цілком очевидно, що без належної освіти людина не зможе забезпечити собі гідних умов життя і реалізуватись як особистість, а також усвідомити і захистити свої права. Високий рівень освіченості населення є важливим чинником, який позитивно впливає на створення сприятливих умов для повної реалізації прав та свобод людини і громадянина.

Забезпечення нашою державою права на освіту також є вкрай важливим, оскільки зі сферою освіти безпосередньо пов'язані формування та реалізація курсу на інноваційний розвиток України.

Джерела

1. Кравченко В.В. Конституційне право України : навч. посіб. / В.В. Кравченко. — К. : Атіка, 2009. — 606 с.
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. / Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
3. Романенко К.М. Конституційне право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / К.М. Романенко. — Х., 2008. — 268 с.

Науковий керівник: *А.Ю. Нашинець-Наумова*, завідувач кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук, доцент.

Самофал Денис,

*Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна,
dmsamofal.is15@kubg.edu.ua*

НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

PROVIDING EDUCATIONAL SERVICES IN UKRAINE: ADMINISTRATIVE AND LEGAL BASIS

Реформа освіти є на даний час однією з найбільш обговорюваних тем, оскільки торкається інтересів не тільки безпосередніх учасників освітнього процесу, але й кожного громадянина країни, потенційних і діючих роботодавців, а також держави в цілому. Ця проблема є багатогранною і не може бути розглянута в рамках однієї наукової парадигми. Зокрема, існує чимало економічних, юридичних, педагогічних, філологічних та інших робіт, в яких розкриваються різні аспекти досліджуваного процесу.

Не викликає сумнівів постулат про те, що конституційне закріплення права на освіту — найважливіша передумова політичного, економічного, соціального і духовного формування сучасного суспільства. Одним із завдань держави є забезпечення конституційно закріпленого права на отримання безкоштовної вищої освіти шляхом надання рівних стартових можливостей громадянам і створення організаційно-правових, соціальних і фінансово-економічних умов для розвитку системи освіти.

Освіта повинна бути відображенням мети і місії держави, тобто її незалежності. Наприклад, необхідність оволодіння навичками англійської мови (що практично трактується як аксіома) під великим питанням через появу технічних нововведень і транслітераторів (механічних, електронних), що дають змогу спілкуватись із співрозмовником або вільно читати текст. Для користування Інтернетом немає потреби володіти мовами програмування. Відповідно величезні фінансові ресурси, що виділяються на ці цілі, будуть використані неефективно, без досягнення кінцевого результату. У зв'язку з вищевикладеним пред-

ставляється значимим запропонувати певні заходи для виправлення ситуації, що склалася [1, 32].

По-перше, потрібно обґрунтувати мету розвитку України: незалежність в економіці і політиці, розвиток нового суспільства, побудованого на свободі, яка неможлива без знань і культури. Від вибору мети залежатиме економічна політика держави і відповідно перспективи освітньої та наукової галузі. Завданням держави є, на нашу думку, створення нових робочих місць, а не скорочення бюджетних місць у вишах, що дозволить привести у рівновагу попит і пропозицію на ринку праці. Чим більше в країні людей з вищою (підкреслимо, якісною) освітою, тим сильніша ця держава та краще підготовлена до змін.

По-друге, слід відійти від одноманітності в наукових і навчальних програмах. На даний час державний стандарт висить дамокловим мечем над вишами і викладачами, породжуючи величезний бюрократичний апарат і нескінченні перевірки всіх рівнів. Ефект від введення таких стандартів, на наш погляд, вельми незначний, оскільки в умовах ринкової економіки роботодавець орієнтується на реальні знання та вміння, а не на перелік предметів в дипломі. До того ж зводити всі спеціальності до єдиних стандартів свідомо нездійсненно у зв'язку з відмінностями між гуманітарним, технічним та іншими видами освіти. Фактично ніхто, крім Міністерства освіти та науки, наділеного наглядовими функціями, в цьому не зацікавлений.

По-третє, більшість повноважень потрібно передати з центру в регіони, це дасть змогу знизити кількість бюрократичних процедур, зменшити чиновницький апарат. Розглядаючи існуючу нині систему реформування освіти, можемо зробити висновок про реформування заради реформування. Нульові роки XXI ст. для України охарактеризувалися постійними змінами (найчастіше кардинальними) у сфері початкової, середньої та вищої освіти. На жаль, не зрозуміла мета даних нововведень: що держава прагне отримати в результаті цих перетворень? Фактично відбувається перенесення зарубіжної системи без будь-якої оцінки економічних, соціальних та інших наслідків. При цьому думка регіонів просто не розглядається. Априорі вважається, що західна система освіти краща, хоча відсутнє будь-яке серйозне комплексне дослідження, яке дало б змогу порівняти їх і вивести кількісні і якісні характеристики порівняння. Спроби вирішити глобальні проблеми (до яких, безумовно, відноситься і освітня) з єдиного центру закінчуються безрезультатно (або з негативним результатом),

погіршуються показники ефективності прийнятих рішень (цьому присвячено значну кількість наукових робіт з менеджменту). У випадку з освітніми реформами результатом буде зниження рівня знань, умінь і кваліфікації підростаючого покоління, що негативним чином позначиться на всіх сферах життєдіяльності економіки і суспільства. Регіонам необхідно дати правові механізми для можливості внесення змін до освітніх програм.

По-четверте, окремим важливим питанням є падіння престижу наукових ступенів і дисертацій. Причинами, на наш погляд, є здобуття наукових ступенів чиновниками і підприємцями, більшість з яких не мають стосунку до науки, а також написання дисертацій на замовлення. Надзвичайно важливою видається також проблема співвідношення вищої та середньої освіти. У низці західних країн шкільний атестат не вважається достатнім для вступу до будь-якого ВНЗ. Наприклад, у Франції (яка донедавна зберігала, мабуть, найскладнішу систему вищої освіти) найбільш престижними, елітними вищими навчальними закладами є так звані Школи (Grandes Ecoles). Отримана в них освіта оцінюється набагато вище, ніж університетська. Якщо до Сорбонни (Sorbonne) та інших університетів можна вступити відразу ж після середнього навчального закладу з атестатом бакалавра, то перед вступом до Ecole треба пройти дворічне навчання в підготовчих класах (classes preparatoires) [2, 102].

Класи саме і «доводять до кондиції» учня, дають йому знання і вміння, необхідні для здобуття вищої освіти, але не забезпечені (або забезпечені недостатньо) середньою освітою. Близьку функцію виконували в Англії так звані Matriculation Classes для школярів. Переважно на дорослих у Великій Британії розраховані курси «доступу до вищої освіти» (Access to Higher Education Programmes), зазвичай однорічні, які видають сертифікат, що дає змогу претендувати на вищу освіту. Віддаленим аналогом такого підходу можна вважати підготовчі відділення, що існують при багатьох українських вишах. На жаль, досвід підготовчих відділень не зібраний і не осмислений. Звісно ж, потрібно визнати різну якість освіти, що надається різними вишами (як і різними школами), і зробити з цього відповідні висновки [3, 42].

Одним з таких висновків можна вважати необхідність розвитку мережі підготовчих відділень при провідних ВНЗ з програмою, спрямованою не тільки на підвищення шансів вступу до вишу, а й на «розвантаження» його навчальної програми. Справа в тому, що хоча формально

вітчизняна вища освіта вважається «професійною», насправді близько 20 % навчального часу в виші віддано загальним дисциплінам (гуманітарним та соціально-економічним). Виникає непроста проблема. З одного боку, дисципліни циклів ГСЕ безумовно важливі, вони носять загальнонауковий та світоглядний характер, попереджають однобокість вузького професіонала, а з іншого — не залишають достатньо часу для дисциплін спеціалізації і в цьому сенсі ставлять нашого студента в нерівне становище порівняно зі студентом західного вишу, де таких великих загальних курсів зазвичай немає; особливо це помітно при розробці спільних освітніх програм.

Можливо, частковий вихід полягав би саме в перенесенні деяких загальних курсів в шкільну програму (наприклад, з іноземної мови), а деяких — в програму підготовчих відділень (які одночасно були б альтернативою приватному репетиторству). Проблема ця потребує подальшого дослідження і, ймовірно, проведення відповідних експериментів.

По-п'яте, при використанні зарубіжного досвіду необхідно бути дуже обережним (наприклад, бакалаврат і MBA — приклади неоднозначних новацій). В Європі (і не тільки в її географічних масштабах) не припиняються суперечки щодо можливості і доцільності суміщення високих академічних стандартів і установки на можливості працевлаштування. Спіратися необхідно на власні ресурси, що забезпечить фундамент для майбутнього розвитку. Академічна освіта вважається відкритою, і докладна деталізація результатів навчання прямо протилежна традиційній функції університетів. Прихильники цієї точки зору часто підкреслюють відмінність між академічною і професійною вищою освітою. Вони вважають, що метод, пов'язаний з результатами навчання, більшою мірою відповідає потребам професійної освіти в силу самої його природи, яка характеризується навичками та компетенціями. Передбачається, що академічна освіта за своєю природою зовсім інша і не може бути зведена до компетентнісного підходу, або підходу на базі навичок. Такий підхід призведе до створення культури, що орієнтується на ціль і зосереджена на розстановці галочок в клітинах. Результати навчання розглядаються як наступ на ліберальну концепцію освіти, який перетворює викладача на посередника і зводить все розмаїття освіти до тупого інструментального підходу.

По-шосте, оплата праці професорсько-викладацького складу повинна бути вищою не тільки за середню заробітну плату загалом, а й

за зарплату адміністративно-управлінського персоналу об'єктів освіти (шкіл, вишів). При низькому рівні оплати праці якість послуг, що надаються, падатиме (що можна спостерігати нині), тому будь-які заходи щодо реформування освіти виявляться безуспішними.

Джерела

1. Гриньов А.Б. Організація та управління науково-дослідними і дослідно-конструкторськими розробками на підприємстві : моногр. / А.Б. Гриньов. — Х. : ВД «Інжек». — 2004. — 156 с.
2. Атаян А.Т. Перспективи: питання освіти / А.Т. Атаян. — Париж : ЮНЕСКО, 1991. — 296 с.
3. Андреев А.Л. Суспільство та освіта: соціокультурний профіль / А.Л. Андреев // Педагогіка. — 2002. — № 6. — С. 40–45.

Науковий керівник: *А.Ю. Нашинець-Наумова*, завідувач кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук, доцент.

III. ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Зінченко Олена,

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна,
lenazin@ukr.net*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В АФРИКАНСЬКИХ КРАЇНАХ

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE AFRICAN COUNTRIES

Актуальність дослідження конституцій африканських держав шляхом порівняльного аналізу обумовлюється неоднорідністю суспільств цього континенту, які істотно відрізняються етнічними, мовними, релігійними, родоплемінними, традиційними та іншими особливостями, а також впливами і наслідками колоніальної політики колишніх метрополій та ідеології соціалістичних країн. Усі ці чинники обумовили форму, зміст, стратегічну спрямованість основних законів різних держав, у тому числі й обсяги та характер прав людини та способи їх захисту. **Мету статті** складає виявлення визначальних особливостей захисту прав людини конституціями африканських країн за допомогою співставлення текстів основних законів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Неодмінною ознакою процесу деколонізації було ухвалення конституцій новонароджених держав, однією із визначальних засад яких постало гарантування державного захисту прав і свобод людини і громадянина. В той же час у цьому питанні спостерігалися різні розбіжності. Конституція Замбії присвячує їм третю главу — Гарантії основних прав і свобод людини, —

яка містить 16 статей на 23 сторінках тексту: 13. Основні права і свободи особи; 14. Гарантії права на життя; 15. Гарантії права на особисту недоторканність; 16. Гарантії проти рабства і примусової праці; 17. Гарантії проти нелюдського поводження; 18. Гарантії проти позбавлення майна; 19. Гарантії недоторканності житла та іншого майна; 20. Положення про забезпечення правових гарантій; 21. Гарантії свободи совісті; 22. Гарантії свободи висловлення думок; 23. Гарантії свободи зібрань та об'єднань; 24. Гарантії свободи пересування; 25. Гарантії проти дискримінації з мотивів раси тощо; 26. Обмеження стосовно основних прав і свобод; 27. Передача деяких питань до особливого трибуналу; 28. Примусове здійснення постанов про гарантії прав і свобод [2, 105–133]. Майже не відрізняються назви 30 статей на 30 сторінках тексту Конституції Кенії [2, 254–283], 17 статей на 23 сторінках Конституції Уганди [3, 516–538], 17 статей на 25 сторінках Конституції Малаві [3, 41–65], 15 статей на 22 сторінках Конституції С'єра-Леоне [3, 325–347], 16 статей на 16 сторінках Конституції Нігерії [1, 570–585].

Усім названим конституціям властиві однакові назви перших статей розділів чи глав про права і свободи людини: Основні права і свободи особи» в Конституції Кенії [2, 254–255], Замбії [2, 105], Малаві [3, 41–42], С'єра-Леоне [3, 325–326], Уганди [3, 516]. У цих статтях узагальнюються правові принципи тієї чи іншої держави. Так, у статті 14 другої глави Конституції Кенії «Основні права і свободи особи» говориться наступне: «Беручи до уваги, що кожна особа у Кенії має право на основні права та свободи, а саме, незалежно від її раси, племені, місця походження чи помешкання чи інших місцевих родинних зв'язків, політичних переконань, кольору шкіри, вірувань чи статі, за умови поваги до прав та свобод інших осіб, а також дотримання публічних інтересів, має право на кожне із нижчеперелічених прав і свобод і на всі ці права та свободи, а саме:...». Далі говориться про право на життя, свободу, особисту недоторканність і захист з боку закону, про свободу совісті, висловлення думок, а також зібрань та об'єднань, гарантію недоторканності свого житла та іншого майна, гарантію проти вилучення у нього майна без відшкодування. Наголошується, що положення даної статті діють з метою надання гарантій таких прав і свобод із дотриманням таких обмежень цих гарантій, які передбачаються цими положеннями і які є обмеженнями, що призначаються забезпечити положення, за яким користування вказаними правами та свободами будь-якою особою не наносило б шкоди правам та свободам інших осіб, а також не

суперечило б публічним інтересам [2, 254–255]. Такий зміст перших статей розділу про права та свободи з окремими незначними відмінностями у формулюваннях тексту властивий і конституціям Замбії [2, 105], Малаві [3, 41–42], С'єра-Леоне [3, 325–326], Уганди [3, 516] та низки інших основних законів африканських країн.

Конституції названих країн, у відповідних главах чи розділах, містять також статті, які гарантують захист громадян проти рабства та примусової праці. Стаття 17 Конституції Кенії декларує таку гарантію. У ній говориться, що ніхто не може утримуватись у рабстві чи підневільному становищі; ніхто не може примушуватись до виконання примусової праці [2, 258]. Далі стаття пояснює, що висловлення «примусова праця» не охоплює будь-якої роботи, виконання якої вимагається вироком чи наказом суду; роботи, виконання якої вимагається від будь-якої особи в той час, коли вона на законній підставі перебуває під вартою, і яка хоча і не вимагається на виконання вироку чи наказу суду, але є розумно необхідною в інтересах гігієни чи для утримання в порядку місця, де дана особа перебуває у ув'язненні. Це означає також будь-яку роботу, виконання якої вимагається від особи, що служить у збройних силах, у порядку виконання її обов'язків або у випадках, коли мова йде про особу, яка з причини своїх політичних чи релігійно-етичних переконань не відбуває військову службу, — будь-яку роботу, виконання якої вимагається від такої особи відповідно до закону, на заміну такої служби. Словосполучення «примусова праця» не охоплює також будь-якої роботи, виконання якої вимагається у будь-який час, коли Кенія перебуває у стані війни, надзвичайного стану або у випадках будь-яких інших обставин чи дій, що загрожують життю та добробуту общини, а також у такому обсязі, у якому вимога виконання цієї роботи є розумно виправданою в умовах будь-якої ситуації, яка виникає внаслідок надзвичайних обставин та стихійного лиха, з метою вирішення проблем, що виникають у такій ситуації [2, 258–259]. Подібні статті містяться і в Конституціях Замбії [2, 108–109], Малаві [3, 44–45], С'єра-Леоне [3, 331–332], Уганди [3, 519–520] та інших країн африканського континенту.

Характерну ознаку конституцій складають спеціальні статті про примусове здійснення постанов про гарантії прав та свобод людини. До цього слід додати внесення до них елементів та формулювань, властивих цивільним, кримінальним та кримінально-процесуальним кодексам країн інших континентів. Конституції також деталізовано ви-

світлюють умови набуття та втрати громадянства країни, які помітно відрізняються своїм змістом і обсягами від положень про громадянство у конституціях розвинених країн. Тексти цих статей є лаконічними і носять декларативний характер. Конституції ж африканських країн присвячують питанню громадянства цілі глави або розділи з певною кількістю статей [2, гл. I, ст. 1-13, с. 244-254; 1, гл. 2, ст. 7-16, с. 565-570], [3, гл. 2, ст. 7-16, с. 508], [3, гл. 1, ст. 1-10, с. 32-41], [3, гл. 1, ст. 1-10, с. 319-325; 2, гл. 2, ст. 3-12, с. 98-104]. У цих статтях містяться численні положення, які у розвинених країнах входять до окремих законів та до текстів цивільних, кримінальних та кримінально-процесуальних кодексів. Однак жодна із означених конституцій, за винятком Південно-Африканської Республіки (ПАР), не згадує посади парламентського захисника прав — омбудсмена.

Конституція ПАР 4 лютого 1997 р. визначає форми, зміст та межі парламентського контролю практичної реалізації прав та свобод людини і громадянина. Йому присвячена ціла «Глава 9. Державні установи, що підтримують конституційну демократію», яка нараховує 14 статей — від 181 до 194. Стаття 181 перелічує ці установи: Народний захисник; Південно-Африканська Комісія з прав людини; Комісія з розвитку та захисту прав культурних, релігійних та мовних спільнот; Комісія з гендерної рівності; Генеральний Аудитор, Виборча комісія [4, 612–615]. Стаття підкреслює незалежність установ, їх підпорядкованість тільки Конституції та закону і підзвітність Національній Асамблеї. Стаття 182 визначає функції Народного захисника, наділяючи його повноваженнями розслідувати будь-які дії державної чи публічної адміністрації, на усіх рівнях управління, які визнаються незаконними або шкідливими, доповідати Національній Асамблеї про таку діяльність й застосовувати відновлювальні заходи. Народний захисник має бути доступним усім людям та угрупованням, а кожна його доповідь відкритою, за винятком обставин, що зобов'язують його зберігати конфіденційність. Стаття 183 передбачає семирічний термін перебування Народного захисника на цій посаді, яке не підлягає відновленню [4, 612–613].

Висновки. Таким чином, захисту прав людини у конституціях африканських країн властива своєрідність структурної побудови, обсягів та змісту, досить розлогий виклад змісту кожного проголошеного права, їх тлумачення, які є елементами цивільних, цивільно-процесуальних, кримінально-процесуальних кодексів та окремих законів країн інших континентів. Цих особливостей не уникнула й Конституція

найбільш розвиненої країни Африки — ПАР у формулюванні статусу Народного захисника. Безперервне «гарантування» наданих конституціями прав і свобод, замість традиційного для країн інших континентів простого переліку, обумовлювалось історичним досвідом, жорстокими реаліями колоніального минулого.

Джерела

1. Конституции государств Африки : В 3-х т. Т. 1. — М. : Прогресс, 1963. — 750 с.
2. Конституции государств Африки : В 3-х т. Т. 2. — М. : Прогресс, 1966. — 583 с.
3. Конституции государств Африки : В 3-х т. Т. 3. — М. : Прогресс, 1966. — 711 с.
4. Конституції зарубіжних країн. — Харків : ФІНН, 2009. — 664 с.

Мельник Ганна,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

h.melnyk@kubg.edu.ua;

Губицький Любомир,

Київський національний торговельно-економічний університет,

м. Київ, Україна,

lubg@ukr.net

ЗАХИСТ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА

THE DEFENCE OF THE RIGHTS OF NATIONAL MINORITIES IN POLAND: THE ANALYSIS OF LAWS

Європейське законодавство, що базується на принципах забезпечення прав людини і громадянина, дає змогу уникати конфліктних ситуацій на базі крос-культурних взаємин. Навіть мононаціональні держави в умовах сучасного посилення націоналістичних рухів стикнулися із необхідністю забезпечувати мирне співіснування титульних і не титульних народів. Це потребує вироблення нових моделей суміс-

ного життя людей у суспільстві, утвердження відповідних соціальних норм та моральних цінностей у суспільній свідомості, розробки і впровадження відповідного законодавства.

Метою дослідження є аналіз польського законодавства у сфері захисту прав національних меншин.

До проблем захисту прав національних меншин у Польщі звертались у своїх працях такі дослідники: Н. Шипка [4], К. Вітман [1], С. Швидюк [3], М. Будита-Будзинська [5], Г. Януш, П. Байда [6], Є. Созанські [9].

Відповідно до перепису населення 2011 р. у Республіці Польща польську національність задекларувало 97,09 % анкетованих. 871,5 тис. осіб (2,26 %) задекларували дві національності — польську і непольську, причому 788 тис. (2,05 %) польську як першу, а 83 тис. (0,22 %) польську як другу, 596 тис. осіб (1,55 %) задекларували виключно непольську національність, з них 46 тис. (0,12 %) — дві непольські національності [8].

Права національних меншин гарантує Конституція Республіки Польща, прийнята 25 травня 1997 р. [7]. Відповідно до ст. 35 держава гарантує громадянам Польщі, що належать до національних меншин, свободу збереження і розвитку власної мови, звичаїв і традицій, культури. У цій статті передбачено, що держава гарантує таким громадянам право створювати власні освітні і культурні заклади та інституції, які мають на меті збереження релігійної приналежності, а також брати участь у вирішенні справ, що стосуються їх культурної самобутності. У ст. 32 Конституції Республіки Польща закріплено заборону дискримінації з будь-якої причини, зокрема, вказується, що всі люди є рівними перед законом і ніхто не може піддаватись дискримінації у політичному, суспільному чи господарському житті. Ст. 13 Конституції Польщі забороняє існування політичних партій та інших організацій, програма чи діяльність яких дозволяє або передбачає расову чи національну нетерпимість.

Конституційні гарантії поширюються на численні польські законодавчі акти, серед яких необхідно вказати Закон «Про національні та етнічні меншини і регіональну мову» від 6 січня 2005 р. (Dz. U. Nr 17, poz. 141) [12], що містить визначення терміна «національні та етнічні меншини», запроваджує можливість вживання мови меншини як додаткової у органах гмін, а також можливість вживання, крім урядових назв місцевостей і фізіографічних об'єктів та назв вулиць, додаткових традиційних назв мовою національних меншин.

Цей Закон є основним актом, що регулює у Польщі питання збереження і розвитку культурної самобутності національних меншин, спосіб реалізації принципу рівноправності осіб незалежно від їхнього етнічного походження, а також визначає завдання та компетенції органів урядової адміністрації та територіального самоврядування. Він прямо вказує, на які національності розповсюджуються конституційні гарантії: білоруську, чеську, литовську, німецьку, вірменську, російську, словацьку, українську, єврейську.

Згідно з положеннями цього Закону, кожна особа, що належить до національної меншини в Польщі, має право вільно визначатись зі своїм статусом. Особи, які належать до меншини, можуть користуватися правами і свободами, що випливають з принципів, закладених у цьому Законі, як індивідуально, так і спільно з іншими членами своєї меншини.

Також ст. 5 Закону забороняє застосовувати будь-які засоби з метою асиміляції осіб, які належать до національної меншини. Забороняється застосування будь-яких засобів з метою зміни національних або етнічних пропорцій на територіях, заселених меншинами, а також дискримінація через приналежність до меншини. У зв'язку з цим польські органи публічної влади зобов'язані застосовувати відповідні заходи з метою сприяння повній рівності у сфері економічного, суспільного, політичного і культурного життя осіб, які належать до меншини. Вони зобов'язані також сприяти захисту осіб, які є об'єктом дискримінації, ворожості або насильства внаслідок їх приналежності до меншини, а також укріпленню міжкультурного діалогу.

Права національних меншин забезпечуються й іншими законами Республіки Польща. Зокрема, у ст. 13 Закону від 7 вересня 1991 р. «Про систему освіти» (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm. Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.) [15] зазначено, що школа дасть можливість учням підтримувати національну, етнічну, мовну та релігійну самобутність, у тому числі завдяки вивченню мови, рідної історії та культури.

Закон від 29 грудня 1992 р. «Про радіомовлення та телебачення» (Dz. U. z 2004 r. Nr 253, poz. 2531, z późn. zm.) [16] у ст. 21 гарантує, що радіомовлення та телебачення реалізує публічну місію як всьому суспільству, так і окремим його частинам, пропонуючи програми та інші послуги у сфері інформації, публіцистики, культури, освіти та спорту на засадах плюралізму, вираженості і незалежності.

У п. 1 ст. 118 Закону від 6 червня 1997 р. Кримінального кодексу (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.) [12] сказано, що той, хто з метою винищення загалом або частково національної, етнічної, расової, політичної, релігійної групи здійснить вбивство або завдасть тяжких тілесних ушкоджень особі, яка належить до такої групи, підпадає під покарання у вигляді позбавлення волі не менше ніж на 12 років, 25 років або довічне ув'язнення. За ст. 257, той, хто публічно зневажає групу людей або окрему особу з приводу її національної, етнічної, расової, релігійної приналежності і завдає їй тілесних ушкоджень, то підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі до 3 років.

Закон від 7 жовтня 1999 р. «Про польську мову» (Dz. U. Nr 90, poz. 999, z późn. zm.) [14] пропонує у п. 1 ст. 2 не порушувати положень Закону про відносини держави і церкви та інших релігійних спільнот, зокрема щодо відправ культу і релігійних практик. А п. 2 ст. 2 підтверджує право національних та етнічних меншин використовувати регіональну мову.

Ст. 6 Закону від 4 березня 2010 р. «Про національний перепис населення і помешкань в 2011 р.» (Dz. U. Nr 1, poz. 277) [10] для визначення етнічно-культурної характеристики було запропоновано такі параметри: 1) національність — національна приналежність чи етнічна; 2) мова, якою розмовляє особа вдома; 3) рідна мова; 4) національні та етнічні меншини; 5) релігія — релігійна приналежність.

Закон від 5 січня 2011 р. «Про вибори» (Dz. U. 2017 poz. 15) [11] звільняє виборчі комітети виборців, сформовані з членів організацій національних меншин, від вимоги подолання 5-відсоткового бар'єру на виборах до Сейму Республіки Польща.

Таким чином, польське законодавство у сфері захисту прав національних меншин відповідає міжнародним стандартам і гарантує дотримання прав національних меншин в освітній, культурній, релігійній та політичній сферах.

Джерела

1. Вітман К. Становлення міжнародно-правової системи захисту прав національних меншин у країнах Східної Європи (після Другої світової війни) [Електронний ресурс] / К. Вітман // Юридичний вісник. — 2010. — № 2. — С. 30-36. — Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/5931/%CA>

2. Дадіани Л. Защита прав национальных меньшинств — одна из основ демократии [Электронный ресурс] / Л. Дадіани, А. Абашидзе // Observer. — Режим доступа : http://www.rau.su/observer/N16-17_94/l6-17_09.htm
3. Швидюк С. Польське і українське спеціальне законодавство щодо національних меншин: порівняльна характеристика / С. Швидюк // Держава і право : зб. наук. пр. «Юридичні і політичні науки». — К. : Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАН України, 2005. — Вип. 30. — С. 717–723.
4. Шипка Н. Організації національних та етнічних меншин у сучасному польському законодавстві / Н. Шипка // Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розвитку. — 2015. — Вип. 27. — С. 159–165.
5. Budyta-Budzyńska M. Socjologia Narodu i Konfliktów Etnicznych / M. Budyta-Budzyńska. — 2010. — S. 139–159.
6. Janusz G., Bajda P. Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie / G. Janusz, P. Bajda. — Warszawa, 2000. — S. 34.
7. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970780483>
8. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf
9. Sozanski J. Ochrona mniejszości w systemie uniwersalnym, europejskim i wspólnotowym / J. Sozanski. — W., 2002. — S. 23.
10. Ustawa z dnia 4 marca 2010 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2011 r. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/zapisy-z-konstytucji-r/6994,Ustawa-o-narodowym-spisie-powszechnym-ludnosci-i-mieszkani-w-2011-r.html>
11. Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. — Kodeks wyborczy [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20170000015>
12. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/zapisy-z-konstytucji-r/6462,Kodeks-karny.html>
13. Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. — Режим доступу : <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/zapisy-z-konstytucji-r/6447,Ustawa-o-mniejszosciach-narodowych-i-etnicznych-oraz-o-jezyku-regionalnym.html>
14. Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/zapisy-z-konstytucji-r/6455,Ustawa-o-jezyku-polskim.html>

15. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/zapisy-z-konstytucji-r/6456,Ustawa-o-systemie-oswiaty.html>
16. Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/zapisy-z-konstytucji-r/6461,Ustawa-o-radiofonii-i-telewizji.html>

Лісовська Мирослава,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

m.lisovska@kubg.edu.ua

ЗАХИСТ ПРАВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

PROTECTING THE RIGHTS OF MIGRANT WORKERS: EUROPEAN EXPERIENCE

Сучасний глобалізований світ характеризується постійним переміщенням населення. Міграція стирає традиційні кордони між культурами, етнічними групами і мовами, розвиває культурні та економічні багатства і часто сприймається як виклик. Масовий приплив мігрантів становить загрозу етнічній, релігійній і мовній структурі суспільства, його єдності. Без продуманої системи заходів щодо асиміляції мігрантів можливі загострення конфліктів цінностей, боротьба за ресурси між мігрантами і корінним населенням країни. Міграція є викликом механізмам захисту прав людей, які борються за їх повне дотримання, в тому числі й мігрантів, оскільки права мігрантів часто порушуються. За таких умов актуальною є проблема дотримання і захисту прав мігрантів.

Метою дослідження є аналіз досвіду Європейського Союзу стосовно захисту прав трудових мігрантів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічні негаразди, військові конфлікти, національні протиріччя, екологічні катастрофи та інші проблеми є основними причинами, які змушують людей до пе-

реміщення по планеті. За оцінками ООН, кількість мігрантів у 2015 р. у світі сягнула 244 млн осіб, збільшившись на 41 % у порівнянні з 2000 р. Близько двох третин мігрантів живе у Європі (76 млн) або Азії (75 млн). У Північній Америці проживає 54 млн мігрантів [4].

Хоча на сьогодні рівень безробіття в країнах ЄС доволі високий (8,5 %), особливо серед молоді, низка країн відчуває дефіцит працівників в деяких регіонах та галузях. Так, особливо гострим він є у сфері інформаційних технологій у секторі медичних та соціальних послуг. Незадоволеним є також попит на інженерних працівників. Пом'якшити ці проблеми дає змогу приплив додаткових людських ресурсів зовні. Особливо бажаним є прибуття висококваліфікованих іммігрантів та їх внесок у формування економіки, заснованої на знаннях. Проте дуже часто до країн ЄС їдуть трудові мігранти низької кваліфікації. І хоча приплив чужонаціонального населення несе для європейського суспільства не лише вигоди, а й проблеми, за умови ефективного регулювання він видається необхідним для поступального розвитку Європи.

Право на вільне пересування в межах та за межами країни визнається у Загальній декларації прав людини. Зокрема, у статті 13 зазначається, що «кожна людина має право на свободу пересування і проживання в межах кордонів кожної держави» і «кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи свою країну, а також повертатися до своєї країни» [5].

Гарантії свободи пересування робочої сили зафіксувала Паризька угода (1952 р.) про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі, а також два Римські договори щодо утворення Європейського співтовариства з атомної енергії та Європейського економічного співтовариства (1957 р.). Проте відповідні норми фактично набули сили лише у 1960-ті рр. У Приписі Ради європейських співтовариств від 15 жовтня 1968 р. зазначалося, що «мобільність робочої сили в рамках Співдружності має бути одним із засобів, який гарантує працівникові можливість покращити умови життя та праці, і сприяти його соціальному розвитку, і водночас допомагати забезпеченню потреб економіки держав-членів» [6, 10]. Свободою пересування могли користуватися постійні, сезонні прикордонні робітники, а також особи, які працюють не за наймом. Згодом було прийнято цілу низку директив та рекомендацій стосовно прав працівників-мігрантів з країн ЄС, а 1976 р. затверджено Програму дій щодо працівників-мігрантів та членів їхніх сімей. Громадяни країн-членів набули право вільно обирати

місце проживання та працювати в рамках кордонів Співтовариства. Будь-яка дискримінація у працевлаштуванні, умовах чи оплаті праці на підставі громадянства не допускалася. Завдяки прийняттю Єдиного європейського акту (1986 р.) [3] іммігранти з країн ЄС набули право на працевлаштування в державних установах, тобто на робочих місцях, які раніше могли займати лише громадяни відповідних країн.

2003 р. було прийнято директиву стосовно правового статусу громадян третіх країн, які тривалий час (не менше п'яти років) безперервно проживали на території країн-членів. Її дія поширюється на громадян третіх країн, які мають стабільне і регулярне джерело доходу, медичну страховку, не становлять загрози безпеці чи громадському порядку держави проживання [6, 18]. Цим документом особам, які мають дозвіл на проживання в одній з країн ЄС, забезпечується право на пересування та проживання на території інших держав Євросоюзу, гарантуються основні економічні та соціальні права на рівні із громадянами, а саме: на працевлаштування та підприємницьку діяльність, освіту та професійне навчання, соціальний захист та основні допомоги.

До основних міжнародно-правових документів щодо захисту прав трудових мігрантів належать Конвенція Міжнародної організації праці про трудових мігрантів (1949 р.), Конвенція про зловживання в галузі міграції та про забезпечення трудящим мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення (1975 р.), Європейська соціальна хартія (1961 р.), Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудових мігрантів і членів їх сімей (1990 р.).

Стаття 19 Європейської соціальної хартії прямо захищає права трудових мігрантів і вимагає, щоб іноземні робітники та члени їхніх сімей мали однакові умови з громадянами європейських країн щодо винагороди та інших умов праці, включаючи можливості прийняття на роботу, вступу до профспілок, ведення колективних переговорів [2]. Вона покладає на учасників Хартії обов'язок полегшити процес возз'єднання сімей іноземних робітників, які мають дозвіл на працевлаштування на території відповідної держави. Європейська конвенція про правовий статус трудящих мігрантів (1977 р.) повністю присвячена захисту прав та інтересів трудових мігрантів.

Незважаючи на потужну нормативно-правову базу, яка передбачає захист прав трудових мігрантів, часто існує дисбаланс між правами, які гарантують нормативно-правові документи, і реаліями, з якими стикаються люди. Особлива вразливість мігрантів пов'язана з їхнім

імміграційним статусом: вони перетнули міжнародні кордони, щоб в'їхати в іншу країну, громадянами якої вони не є і в якій вони можуть, як правило, залишитися жити і працювати легально тільки з письмової згоди влади. Вони чужі у суспільстві приймаючої країни, тому незнання місцевої мови, законів чи соціальних звичаїв значно послаблює їхню здатність обстоювати свої права. Вони можуть піддаватися дискримінації на роботі і в повсякденному житті, стикатися з проявами расизму і ксенофобії, а також стати жертвами злочину, здійсненого на основі упередженого ставлення [7].

У «Всесвітній доповіді 2016: Євросоюз» Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації у ході розгляду ситуації у Франції висловив стурбованість дискримінацією стосовно мігрантів та «вихідців з інших країн» у доступі до працевлаштування, житла, культури та охорони здоров'я, а також проблемами, з якими вони стикаються у галузі освіти. Комітет зафіксував випадки расової дискримінації у Нідерландах, у зв'язку із расовим профілюванням нідерландської поліції, та закликав країну вжити заходів, щоб повноваження з перевірки документів на вулиці та особистого огляду здійснювалися поліцією без дискримінації [1].

У Латвії зберігається упереджене ставлення до російськомовного населення, особливо у сфері зайнятості та освіти. Особи, які не є громадянами Латвії, не мають права займати відповідні посади на державній службі та у низці інших сфер, а також стикаються з обмеженнями в правах на земельну власність. У 2015 р. влада країни продовжувала спроби застосування санкцій до окремих осіб і організацій за невикористання латвійської мови у службовому вжитку. Під такі санкції потрапили, наприклад, музей і депутат однієї із місцевих рад.

Висновки. У нинішніх умовах можна говорити про принцип міжнародного захисту прав людини як обов'язок держав на основі міжнародних угод вживати всіх заходів (індивідуально чи колективно) щодо захисту прав людини, в тому числі трудових мігрантів. Індивід може прямо користуватися правами і перебувати під захистом тієї чи іншої міжнародної конвенції, якщо держава підписала і ратифікувала її. На сучасному етапі Європейський Союз важко уявити без забезпечення фундаментальних прав людини, без їх реального та ефективного захисту. Більше того, саме права і свободи спочатку були закладені в основу взаємин країн — членів ЄС, їх громадян, в основу формування єдиного загальноєвропейського правопорядку. Процес міграції вніс свої корек-

тиви у питання захисту прав людини, у тому числі трудових мігрантів. У різних державах — членах ЄС рівень безробіття серед мігрантів значно перевищує цей показник щодо представників титульної нації, причому трудові мігранти зайняті, як правило, на низькооплачуваних і тимчасових роботах, крім того, є зафіксовані випадки порушення їхніх прав.

Джерела

1. Всемирный доклад 2016: Евросоюз [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://www.hrw.org/ru/world-report/2016/country-chapters/286136>
2. Європейська соціальна хартія [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062
3. Єдиний європейський акт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_028
4. За 2015 рік ООН нарахувала 244 млн мігрантів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.5.ua/svit/za-2015-rik-on-narakhuvala-244-mln-mihrantiv-103361.html>
5. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.un.org.ua/images/documents/3722/>
6. Міграційна політика Європейського Союзу: виклики та уроки для України / О.А. Малиновська. — К. : НІСД, 2014. — 48 с.
7. Migration. Migration Council of Europe [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.coe.int/uk/web/compass/migration#Migration and Human>

IV. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЯВИЩ І ПРОЦЕСІВ НА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анісімова Марина,

*Університет державної фіскальної служби України,
м. Ірпінь, Україна,
anis-m@ukr.net*

БАЛАНС ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ І ДЕРЖАВИ В УМОВАХ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ: МЕХАНІЗМ ПРАВОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

THE BALANCE OF INTERESTS OF THE INDIVIDUAL AND THE STATE IN COUNTERING TERRORISM: THE MECHANISM PRAVOZABEZPECHENNYA

В сучасних умовах розвитку цивілізації міжнародне співтовариство стикнулося з великою кількістю проблем глобального характеру. Однією з них став тероризм, який підриває міжнародний мир і безпеку, заважає сталому розвитку, зокрема глобальної економіки. Терористичне насильство, що створює загрозу для основоположних загальнолюдських цінностей, підштовхує всі держави світу до активного протистояння йому, пошуку міжнародних механізмів протидії цьому виду транснаціональної організованої злочинної діяльності.

З огляду на це цілком природно, що питання виникнення тероризму, його міжнародно-правового визначення, шляхів протидії йому та зв'язку між тероризмом та правами людини стоять на порядку денному більшості різноманітних форумів, що проводяться міжнародними організаціями, і є предметом вивчення багатьох науковців всього світу. Особливої актуальності в цьому контексті набула проблема до-

тримання прав людини при реалізації заходів запобігання та боротьби з тероризмом. Досить детально зв'язок між тероризмом та правами людини був розглянутий у працях В.Ф. Антипенка, В.А. Карташкіна, В.Я. Настюк, Л.О. Пунги, К.І. Семса та інших науковців [1].

Проте динаміка розвитку сучасного суспільства настільки висока, а вплив глобалізаційних чинників на розвиток нашої цивілізації настільки відчутний, що ані науковці, котрі намагаються тримати руку на пульсі, вивчаючи нові явища, що змінюють умови життя людства, ані законодавці жодної з держав світу, зазвичай, не встигають їх своєчасно відстежувати й адекватно на них реагувати. Саме тому деякі питання сучасного суспільного розвитку, серед яких і дотримання прав людини при реалізації заходів запобігання та боротьби з тероризмом, попри постійний інтерес до їх вивчення, не втрачають своєї актуальності.

Не заперечуючи нагальної потреби активізації міжнародного співробітництва і солідарності у боротьбі з тероризмом, задамося питанням: як у ході цієї боротьби не перейти межу допустимого обмеження прав і свобод людини, дотриматися балансу громадських (забезпечення національної безпеки) і особистих (невтручання в приватне життя) інтересів?

Питання це далеко не пусте і у фокусі уваги міжнародного співтовариства знаходиться вже не перший рік. Загальні принципи обмеження прав людини передбачені в базових міжнародних документах, присвячених правам людини: ст. 29 Загальної декларації прав людини, ст. 19, 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 4 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, ч. 2 ст. 11, ст. 17, 18 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.). Однак у нинішніх умовах, коли різко зросла загроза поширення терористичного насильства, що визначається різними причинами (змінюю планетарної геополітичної обстановки, новими технологічними досягненнями і новим рівнем розвитку засобів зв'язку, недосконалістю чинних міжнародних антитерористичних норм, негативними проявами практики протидії тероризму тощо) виникає реальна небезпека зловживання правозастосовним ресурсом державного репресивного механізму, пов'язана з порушенням прав людини.

Враховуючи характерні особливості сучасного тероризму (високу організованість, підготовленість, матеріальну оснащеність виконавців), що перетворили його на загрозливе явище планетарного масштабу, а також розмивання умовної межі, що відокремлює його від екстре-

містських рухів і визвольної боротьби народів, держави світу в своєму прагненні захистити досягнення багатьох поколінь можуть вжити за надто жорсткі методи протидії і скотитися до порушень прав людини не тільки стосовно самих терористів і тих соціальних верств населення, що їх підтримують, але й щодо іншої частини суспільства.

Зростаюча небезпека тероризму сьогодні змушує звернути особливу увагу на вплив, який він чинить на права людини. Подвійність цього впливу не настільки очевидна, як його негативізм. Але її заперечення або ігнорування веде до спрощеного сприйняття існуючого між ними зв'язку. При порушенні прав людини терористами цей зв'язок — прямий, а при здійсненні антитерористичної діяльності держав, в ході якої найчастіше застосовуються стратегії, що виходять за дозволені міжнародним правом рамки, — непрямий. При цьому різний характер існуючого зв'язку не є показовим для його значимості, особливо якщо пам'ятати про таку визначальну ознаку тероризму, як спрямованість (мета) акції, що проводиться терористами. Як правило, це здійснення впливу, що виходить за рамки безпосереднього заподіяння фізичної шкоди і спрямований не просто на усунення окремих осіб, але і на залякування урядів, соціальних верств і рухів (а в сучасних умовах — цілих народів) в ім'я досягнення певних соціально-політичних цілей.

Відзначимо й те, що міжнародне право має досить гнучкі інструменти для виконання державою своїх правозахисних обов'язків щодо тих категорій населення, які знаходяться під її юрисдикцією, навіть у надзвичайних умовах. До них відносяться: 1) можливість обмеження деяких прав і 2) допустимі, за наявності певних надзвичайних обставин, відступи від окремих правозахисних положень. Згадані вище обмеження, передбачені базовими міжнародними документами з прав людини, відносяться до характеристики першого з них. Його специфіка відображена у вимозі формулювати такі обмеження винятково в законах і дотримуватись при їх встановленні низки умов. Другий інструмент призначений для ситуацій надзвичайного характеру і допускає не просто обмеження, але певні виключення окремих правозахисних положень.

У пошуках методів реагування, адекватних ступеню суспільної небезпеки терористичних акцій, уряди часто оперативного вживають відповідні законодавчі та практичні заходи. Але слід визнати, що прикладів негативного впливу антитерористичних законів, які розширюють повноваження правоохоронних органів і структур національної

безпеки в боротьбі з тероризмом, на основні права і громадянські свободи людини досить багато. Так, США на рівні федерального закону про боротьбу і протистояння тероризму значно розширили можливості спеціальних агентств і відомств щодо здійснення нагляду в різних сферах життя. ЦРУ і АНБ отримали повноваження на читання і перехоплення інформації з електронної пошти простих американців і прослуховування дзвінків [2]. Розширені можливості поліцейських Великої Британії щодо затримання підозрюваних у причетності до тероризму без висунення звинувачень: тепер утримувати таких осіб за ґратами можна протягом 28 діб [3]. Ланцюжок прикладів, подібних наведеним, можна продовжити за рахунок інших, не тільки європейських (Італії, ФРН, Франції), але й країн інших регіонів світу (Канади, Японії тощо).

Якщо говорити про Україну, то вона у своїй антитерористичній політиці фактично відтворює загальносвітові тенденції. Яскравим підтвердженням тому може бути прийнята у березні 2016 г. Стратегія кібербезпеки України. За оцінками незалежних експертів в ній закладено багато ризиків недотримання балансу інтересів особистості і держави при використанні інформаційного ресурсу. Найбільш небезпечними (тобто такими, що не відповідають вимогам Конституції в частині забезпечення прав і свобод громадян) в цьому сенсі є положення, що передбачають обов'язкове виконання операторами та провайдерами приписів про термінове фіксування та подальше зберігання комп'ютерних даних і збереження даних про трафік. Аналогічні негативні експертні оцінки стосуються і запровадження особливого порядку зняття інформації з каналів телекомунікацій при розслідуванні кіберзлочинів. Ці правові новації фактично підтверджують, що права і свободи людини, громадянина і суспільства в цілому в черговий раз принесені в жертву інтересам держави, стурбованої проблемою підвищення кіберзагроз.

Відзначимо, що в умовах реального підвищення терористичних загроз переважна більшість вітчизняних і зарубіжних фахівців в принципі не заперечує необхідності обмеження деяких прав і свобод людини, але разом з тим наголошує на цілковитій відповідності таких обмежень ступеню загроз, що пов'язані з тероризмом. Зокрема, професор В.В. Лапаєва наполягає на недопустимості поширення згаданих обмежень на всі права людини без врахування таких факторів, як рамки їх застосування, час, протягом якого вони можуть застосовуватись, та ін. [4, 11].

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що чинний (як в національному варіанті, так і на міжнародному рівні) механізм правозабезпечення балансу інтересів особи і держави в умовах боротьби з тероризмом не цілком відповідає сучасним вимогам. Вбачається, що ключем для його адаптації до нових викликів цивілізаційного розвитку може стати усвідомлення того факту, що попри всю небезпеку, яку несе в собі сучасний тероризм як міжнародна силова складова розвитку, у протидії йому людство все ж має залишатися в рамках моралі, права та пріоритетності дотримання високих стандартів прав людини, оскільки, на думку Кофі Аннана, з якою важко не погодитися, жертва цими основними цінностями в процесі боротьби з терористами була би для них подарунком перемоги [5, 469].

Джерела

1. Див.: Антипенко В.Ф. Механізм міжнародно-правового регулювання боротьби з тероризмом : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / В.Ф. Антипенко // Московский гос. ин-т международных отношений (ун-т) МИД России. — М., 2004. — 476 с.; Настюк В.Я. Міжнародно-правовий режим протидії тероризму : моногр. / В.Я. Настюк ; Акад. прав. наук України, Ін-т вивч. пробл. злочинності. — Х. : Право, 2008. — 350 с.; Пунга Л.А. Политико-правовые аспекты международного терроризма : автореф. дис. ... д-ра права : 12.00.10 / Л.А. Пунга // Международный независимый ун-т Республики Молдова. — Кишинэу, 1998. — 22 с.
2. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://ukr.media/world/235185/>
3. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/LAW/osoblivosti_borotbi_z_terorizmom.html
4. Лапаева В.В. Конституция РФ об основаниях и пределах ограничения прав и свобод человека и гражданина / В.В. Лапаева // Законодательство и экономика. — 2005. — № 1. — С. 11–17.
5. Кофи Аннан. «Глобальная стратегия борьбы с терроризмом» — программная речь Генерального Секретаря ООН на заключительном пленарном заседании Международной встречи на высшем уровне по вопросам демократии, терроризма и безопасности (Мадрид, Испания, 10 марта 2005 года) / Аннан Кофи // Безопасность Евразии. — 2005. — № 1. — С. 469–473.

Кобиланська Людмила,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна,
l.kobylianska@kubg.edu.ua

ПРАВОВІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ БОРТЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ

LEGAL BASIS OF INTERNATIONAL COOPERATION IN THE FIGHT AGAINST CYBERCRIME

Актуальність дослідження. Тотальна комп'ютеризація, мережа Інтернет і цифрові технології стрімко увірвалися в усі сфери людської діяльності. Розвиток ІКТ значно спрощує виробничі, управлінські, організаційні процеси та збереження інформації, водночас актуалізуючи такий різновид незаконної діяльності, як кіберзлочинність у віртуальній мережі. Йдеться передусім про порушення прав корпоративної та інтелектуальної власності, безпосередні крадіжки коштів через мережі, моральні втрати, блокування роботи сайтів організацій та державних установ.

Метою роботи є дослідження міжнародного правового досвіду протидії кіберзлочинності та з'ясування можливостей удосконалення чинного законодавства України, а також застосування інших заходів протидії незаконній діяльності у віртуальному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідниками явища кіберзлочинів (серед яких Центр стратегічних і міжнародних досліджень (США) та компанія McAfee) з'ясовано, що шпигунство та крадіжки інтелектуальної власності, розголошення конфіденційних даних клієнтів з подальшими виплатами штрафів і компенсаційних виплат постраждалим споживачам, зниження конкурентоспроможності компаній генерують величезні втрати для національної економіки та призводять до деформації відносної економічної ефективності. Найбільше кіберзлочинність поширена у фармацевтичній, біотехнічній та хімічній галузях промисловості, а також у сферах виробництва електроніки та комп'ютерних технологій.

Зазвичай компанії чи корпорації не в змозі оцінити реальні збитки через кіберзлочинну діяльність, тому що незаконне привласнення інте-

лектуальної власності чи важливої ділової інформації важко піддається кількісній оцінці. Також надзвичайно складно визначити у вартісному вимірі втрати ділової репутації банківських установ, адвокатських контор або юридичних компаній. Значними є витрати на страхування суб'єктів господарювання та відновлення їх діяльності у випадку скоєння кіберзлочинів. З року в рік зростають додаткові витрати фізичних осіб, організацій та держав на оновлення операційних систем захисту персональних комп'ютерів, забезпечення діяльності підприємств, банківських установ від несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерних систем.

Однак наслідки злочинних дій у віртуальному просторі не зводяться лише до матеріальних втрат. Торгівля підробними ліками та нанесення шкоди здоров'ю, торгівля людьми, розповсюдження порнографії, моральні травми, втручання у роботу державних електронних мереж та комунікацій стратегічних об'єктів, кібертероризм — це далеко не повний перелік проблем, пов'язаних з кіберзлочинами. Окремі терористичні угруповання, такі як "Hezbollah", "Hamas", "The Abu Nidal Organization" використовують комп'ютерні системи, електронні мережі для шифрування та передачі інформації, фінансування та всілякої підтримки злочинної діяльності. Кібертероризм як різновид зброї дедалі активніше застосовується з метою виведення з ладу важливих державних та соціальних об'єктів.

Вирішення питань протидії кіберзлочинності залишається одним із пріоритетів діяльності інституцій Організації Об'єднаних Націй завдяки впровадженню Глобальної програми по боротьбі з кіберзлочинністю.

Правовою основою міжнародного рівня з мінімізації загроз впливу кіберзлочинності є Конвенція Ради Європи про злочинність у кіберпросторі, прийнята 23 листопада 2001 р. у Будапешті [1]. Серед основних питань, висвітлених у даному документі, — криміналізація правопорушень, здійснених завдяки комп'ютерним пристроям з метою втручання у роботу комунікаційних мереж та викрадення даних; вдосконалення національного законодавства у боротьбі з кіберзлочинністю; розвиток міжнародного співробітництва.

Згідно з класифікацією, що прийнята вищезазначеною Конвенцією, кіберзлочини поділяються на п'ять різновидів: правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем; правопорушення, пов'язані з комп'ютерами; правопорушення,

пов'язані зі змістом інформації; правопорушення, пов'язані з порушенням авторських і суміжних прав; дії расистського і ксенофобського характеру.

У форматі Європейського Союзу узгоджено низку документів з метою боротьби зі злочинністю у віртуальному просторі, серед яких: Директива № 2000/31/ЄС Європейського Парламенту і Ради про деякі правові аспекти послуг інформаційного співтовариства, як-от електронна торгівля на внутрішньому ринку [4]; Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС про зберігання зібраних або оброблених даних у зв'язку з наданням суспільно доступних послуг електронного зв'язку або використанням мереж зв'язку загального користування [5]; Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС про обробку персональних даних та захист приватного життя в сфері електронних комунікацій [6]; Рамкове рішення Ради ЄС про атаки на інформаційні системи [2]; Рамкове рішення Ради ЄС про боротьбу з шахрайством і підробкою безготівкових платіжних засобів [3].

Ефективність протидії явищу кіберзлочинності вбачається у спільних діях державного і приватного секторів, вдосконаленні міжнародного та національного законодавства, організації міжнародних підрозділів та структур у боротьбі з кіберзлочинами. З цієї метою у 2013 р. в ЄС створено Європейський центр боротьби з кіберзлочинністю (Gaaga).

Серед основних видів кіберзлочинів в Україні — підробка банківських карток, крадіжка конфіденційних даних банківських карт, шахрайство з банкоматами, злочинні дії у банківській системі он-лайн. Дедалі частіше трапляються випадки поширення вірусів з метою незаконного втручання в роботу комп'ютерних мереж через мобільні пристрої користувачів, зокрема: телефони, смартфони, планшети.

Згідно з експертними висновками фахівців компанії "Norton", небезпека криється в тому, що близько 49 % споживачів використовують свої особисті мобільні пристрої водночас як для роботи, так і для гри, таким чином спрощуючи доступ хакерам до конфіденційної інформації. Близько половини смартфонів і планшетних пристроїв не оснащено навіть елементарними запобіжними заходами, йдеться, зокрема, про використання паролів, безпекове програмне забезпечення, резервне копіювання файлів з мобільних пристроїв. Дослідження компанії свідчать про те, що 35 % користувачів мають принаймні один незахищений пристрій, що залишається вразливим для злочинців, шкідливих веб-

сайтів та фішинг-атак, водночас майже 44 % споживачів віртуальних послуг не вважають свою діяльність вартою уваги хакерів [7]

Пріоритетними напрямками створення державної стратегії в Україні у сфері гарантування інформаційної безпеки та протидії кіберзлочинам залишаються поєднання координаційних зусиль та взаємодія правоохоронних органів, спецслужб, судової системи, а також їх матеріально-технічне забезпечення, підготовка необхідної кількості фахівців, узагальнення слідчої та судової практики стосовно кіберзлочинів, розробка чітких рекомендацій щодо їх розслідування, налагодження механізму обміну інформацією правоохоронної системи України з правоохоронними органами інших держав, що здійснюють боротьбу з кіберзлочинністю.

Надзвичайно гостро постає необхідність удосконалення чинного законодавства України у сфері боротьби з кіберзлочинністю. У вітчизняному законодавстві панує невизначеність стосовно термінів «кіберзлочин», «кіберзлочинність», «кібератака», натомість існує лише узагальнене визначення цього типу злочинів, як шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (стаття 190 Кримінального кодексу України); несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (стаття 361 КК України); створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (стаття 361¹ КК України); несанкціонованих дій з інформацією, яка обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинених особою, яка має право доступу до неї (стаття 362 КК України); порушень правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них обробляється (стаття 363 КК України); перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку за допомогою масового поширення повідомлень електрозв'язку (стаття 363¹ КК України) [8].

Висновки. Наразі в Україні відсутня єдина державна стратегія з кібербезпеки та цифрового суверенітету, виробництва власних про-

грам та сучасної електронної комп'ютерної техніки, а також єдина національна операційна система обміну інформацією. За відсутності власної технічної, програмної бази країна з низьким рівнем обізнаності та інформаційної безпеки й надалі залишатиметься залежною і вкрай вразливою до глобальних загроз. Очевидно також, що існує потреба удосконалення чинного законодавства України шляхом доповнення термінології стосовно незаконної кібердіяльності.

Втручання в роботу телекомунікаційних систем в Україні потребує застосування низки заходів протидії, зокрема: зменшення кількості авторизаційних лімітів, розширення використання чіпових карт, впровадження сучасного мережевого захисту банківських систем, у тому числі систем додаткового підтвердження платежів через одноразові паролі та коди.

Нагадаємо, що небезпечним є одночасне використання браузера для ігор чи спілкування у соціальних мережах та здійснення інтернет-банкінгу. Використання ліцензійного програмного забезпечення, новітні системи мережевого захисту фінансових установ та організацій, роз'яснювальна робота серед клієнтів щодо питань збереження конфіденційності інформації та індивідуальних даних сприятимуть зниженню кількості кіберзлочинів.

Кіберзлочинність щорічно завдає глобальних економічних збитків, які надзвичайно складно визначити у кількісному вираженні. Водночас суб'єкти господарювання та уряди держав недооцінюють реальні виклики та загрози, пов'язані з кіберзлочинами у глобальному вимірі (йдеться про так званий прихований чи тіньовий Інтернет, кібертероризм, промисловий шпіонаж, функціонування бот-мереж та вірусних програм).

Боротьба з кіберзлочинністю у міжнародному форматі актуалізує необхідність координації дій державного і приватного секторів на основі об'єднання фінансових, технічних, комунікаційних і організаційних ресурсів, обмеження анонімності користувачів у всесвітній мережі Інтернет, соціальних мережах та під час проведення банківських операцій. Також є потреба у створенні міжнародних підрозділів та структур для боротьби з кіберзлочинністю з наданням права передачі даних про рух інформації, екстрадицію, допомогу, розробку міжнародних чи транскордонних комунікаційних мереж для відстеження в реальному часі і передачі інформації про кіберзлочини.

Джерела

1. Convention on Cybercrime. Budapest, 23.XI.2001 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680081561>
2. Council Framework Decision 2005/222/JHA of 24 February 2005 on attacks against information systems [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32005F0222>
3. Council Framework Decision 2001/413/JHA of 28 May 2001 combating fraud and counterfeiting of non-cash means of payment [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001F0413>
4. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32000L0031>
5. Directive 2006/24/EC of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58/EC [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006L0024>
6. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector (Directive on privacy and electronic communications) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32002L0058>
7. 2016 Norton Cyber Security Insights Report [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.symantec.com/content/dam/symantec/docs/reports/2016-norton-cyber-security-insights-report.pdf>
8. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>

Братко Ірина,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

i.bratko@kubg.edu.ua

ПРАВА ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

HUMAN RIGHTS IN CONTEX OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Про юридичну природу, становлення та розвиток інституту прав людини у міжнародному праві написано та сказано багато. Сьогодні характеристика прав та свобод людини органічно доповнюються ще одним вагомим фактором — сталим розвитком суспільства. Загально-визнано, що досягнення сталою розвитку неможливе без вирішення соціальних проблем, які безпосередньо пов'язані з людиною, її інтересами, свободами та потребами. Отже, **метою нашої роботи** є дослідження співвідношення сталою розвитку та міжнародно-правової системи гарантій дотримання прав та свобод людини.

Сучасне міжнародне право визначає права людини як предмет турботи міжнародного співтовариства. Національні інститути та механізми захисту прав людини доповнюються міжнародно-правовими нормами та механізмами. Насамперед це свідчить про взаємозв'язок між правами людини та суспільством, а також про визначальну роль прав та свобод людини у забезпеченні сталою розвитку кожної держави та міжнародного співтовариства загалом.

У 80–90 роках ХХ ст. базові поняття сталою розвитку суспільства та людського розвитку широко обговорювались в рамках практичної діяльності ПРООН. Ця міжнародна організація системи ООН починаючи з 1990 р. систематично оприлюднює свої дослідження у цій сфері міжнародних суспільних відносин та проводить моніторинг людського розвитку в країнах світу.

Закономірною є цікавість дослідників до поняття «сталий розвиток», що широко використовується документах ООН, міжнародних недержавних організаціях, дослідженнях економістів, соціологів, правників. На думку українського правника О. Задорожного, у міжнарод-

ному праві не існує єдиної думки з приводу сталого розвитку: автори називають його парадигмою, концепцією, інструментом тощо [1, 111]. Майже всі дослідники при визначенні поняття «сталий розвиток» посилаються на підготовлену у 1983–1986 рр. та схвалену резолюцією Генеральної Асамблеї ООН доповідь «Наше спільне майбутнє», яка була оприлюднена головою Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку, колишнім прем'єр-міністром Норвегії Гро Гарлем Брундтланд. Відповідно до тексту зазначеної доповіді «сталий розвиток визначається як розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без завдання шкоди здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [2].

Організація Об'єднаних Націй трактує поняття «сталий розвиток» більш широко. Так, у Доповіді про людський розвиток ПРООН 1994 р. визначається, що «сталий розвиток являє собою такий розвиток, що приводить не лише до економічного зростання, але й до справедливого розподілу його результатів, відновлює навколишнє середовище, а не знищує його, підвищує відповідальність людей, а не перетворює їх на бездушних виконавців. Такий розвиток приділяє першочергову увагу бідним людям, підвищуючи їх можливості, та забезпечує їм участь у прийнятті рішень, які впливають на їхнє життя. Такий розвиток — розвиток для людей, для природи, для збільшення кількості робочих місць та покращення положення жінок у суспільстві» [3, 10].

У сучасній науковій літературі широко обговорюються питання необхідності формування норм міжнародного права у сфері сталого розвитку та забезпечення права на розвиток [4, 5]. Дотримання прав та основних свобод людини — одна з умов сталого розвитку. На підставі Загальної декларації прав людини (1948 р.), Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.), Конвенції про захист прав людини та основних свобод (1950 р.) розроблено та прийнято низку документів, які гарантують багатоаспектний процес забезпечення прав людини та впливають на соціально-економічний розвиток держав.

Рекомендаційні акти міжнародних організацій та документи, прийняті в рамках роботи міжнародних конференцій та зустрічей на високому рівні, містять базові принципи та концептуальні підходи стосовно переходу до гармонійного та збалансованого розвитку суспільства, що мають вирішити глобальні проблеми сучасності. Прикладами прийняття та застосування таких міжнародних документів можуть слугувати Декларація про право на розвиток 1986 р., Декларація тисячоліття

ООН 2000 р., Стокгольмська конференція ООН з навколишнього середовища 1972 р., Копенгагенська декларація про соціальний розвиток 1995 р. тощо.

Глобальні проблеми сучасності постійно знаходяться у центрі уваги міжнародних організацій. Зокрема, на черговій Міжнародній конференції з проблем сталого розвитку (Ріо+20), що відбулась 2012 р. у Ріо-де-Жанейро, розглядалися питання зниження крайньої бідності, сприяння соціальній справедливості, забезпечення заходів з охорони навколишнього середовища з урахуванням зростання населення планети. На Конференції «Ріо+20» обговорювались питання реалізації стратегії сталого розвитку «зеленої економіки» у контексті сталого розвитку та ліквідації крайньої бідності таким чином, щоб стимулювати підтримку поступового, всеохоплюючого і справедливого зростання та створення робочих місць, особливо для жінок, молоді та бідних прошарків населення. Іншим важливим питанням, що розглядалось на Конференції «Ріо+20», було підвищення міжнародної координації сталого розвитку.

За результатами цієї конференції її учасники прийняли документ під назвою «Майбутнє, якого ми прагнемо» [6]. У цьому документі зроблено невтішну оцінку досягнутого прогресу у вирішенні проблем сталого розвитку. Утім, учасники проголосили, що найважливішим результатом цієї конференції стало визнання країнами концепції сталого розвитку та її принципів як ідеологічної основи реалізації національних політик державного розвитку кожної країни.

Зарубіжні та вітчизняні правознавці вказують на те, що права людини з позиції загальної теорії та філософії права є одним з видів загального права, що закріплюється у соціальних нормах та відображається у позитивному праві [7, 74]. На нашу думку, це дає змогу стверджувати, що соціальна складова міжнародного розвитку найточніше відображається у міжнародному праві щодо прав людини як однієї з його провідних галузей.

На сьогодні поняття «права людини» у контексті сталого розвитку детально розробляється, а його зміст розширюється та набуває різного забарвлення. Так, в рамках діяльності міжнародних організацій у сфері розвитку до всіх компонентів сталого розвитку широко застосовуються такі похідні поняття, як «людський розвиток», «людський вимір», «показники людського розвитку», що нерозривно пов'язані з правами людини.

Як зазначено у Доповіді про людський розвиток ПРООН 1990 р., «людський розвиток — це процес забезпечення людей більш широким вибором. Принципово, що цей вибір може бути безкінечним та змінюватись у часі. На всіх рівнях розвитку головними аспектами людського розвитку є можливість прожити довге та здорове життя, набуття знання, мати доступ до ресурсів, необхідних для гідного рівня життя. У випадку, якщо немає доступу до цих основних можливостей вибору, у людини немає доступу і до інших можливостей». З точки зору фахівців цієї міжнародної організації, розвиток людини являє собою процес розширення її свободи жити довгим, здоровим і творчим життям та здійснювати інші цілі, які, на її думку, мають цінність, брати активну участь у забезпеченні справедливості та стійкості розвитку на нашій спільній планеті [8, 10–11].

Дослідження системних взаємозв'язків та взаємовпливів між компонентами сталого розвитку та людським розвитком дає змогу встановити ті визначальні права людини, які залежать від розвитку міжнародної спільноти та забезпечують розширення цих прав на вимогу сьогодення. У сучасному розумінні людський розвиток позиціонується не тільки як покращення добробуту людей, але й як забезпечення задовільного стану охорони здоров'я, доступу до початкової освіти, збереження навколишнього середовища, свободи дій і слова, а також інших можливостей для формування умов соціально-економічного розвитку суспільства.

Серед основних ознак людського розвитку вирізняється право людини на сприятливе довкілля, оскільки саме це право має яскраво виражене соціальне значення та спрямоване на захист навколишнього середовища та благо людського життя в умовах екологічної та економічної сталості. Право людини на сприятливе довкілля, як соціальний фактор, знаходить своє відображення у національних системах права та міжнародному праві навколишнього середовища. На думку українського вченого М. Медведєвої, у міжнародному праві спостерігається тенденція до утвердження антропоцентризму, що проявляється у міжнародних угодах, спрямованих на забезпечення сприятливих умов для життя людини [9, 68].

Висновки. У світлі вищезазначених положень, що демонструють багатогранність поняття «людський розвиток», можемо виділити три базові компоненти сталого розвитку, що розширюють уявлення про права людини, а саме: 1) добробут як реалізація права на гідне життя,

доступ до благ, природних ресурсів та сприятливе довкілля; 2) забезпечення прав та свобод людини у всіх сферах життєдіяльності; 3) досягнення соціальної справедливості. Норми та принципи міжнародного права, що визначають права людини, застосовуються до всіх трьох компонентів сталого розвитку та до всієї системи взаємозв'язків між екологічним, економічним та соціальним компонентами розвитку кожної країни та міжнародної спільноти загалом.

У сучасному світі поступово відбувається формування інститутів міжнародного права у сфері забезпечення сталого розвитку, що спираються на класичне уявлення про права людини. Проте декларування цих прав розширюється шляхом включення до прав людини поняття «людський розвиток», яке охоплює такі категорії, як: право на гідне життя, право на задоволення духовних потреб, право на розвиток людини як особистості, право на екологічну безпеку тощо.

Джерела

1. Задорожний О.В. Міжнародне право навколишнього середовища : підручник для ВНЗ / О.В. Задорожний, М.О. Медведєва ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін. міжнар. відносин. — К. : Видавничий дім «Промінь», 2010. — 510 с.; С. 112.
2. Report of the World Commission on Environment and Development our Common Future 1987 UN Doc/ A/42/47 (1987) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://haditat.igc.org/open-gates/wced-ocf.htm>
3. Human Development Report 1994 [Електронний ресурс] // New York, Oxford, Oxford University Press 1990. — Режим доступу : http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf
4. Актуальные проблемы современного международного права : матер. XII ежегод. междунар. науч.-практ. конф., посвященной памяти проф. И.П. Блищенко (Москва, 12–13 апреля 2014 г.) : в 2 ч. / отв. ред. А.Х. Абашидзе. — Ч. I. — М. : РУДН, 2015. — 564 с.
5. Сталый людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. кол. Е.М. Лібанова ; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. — Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. — 412 с.
6. Офіційний сайт United Nations Conference on Sustainable Development (Rio+20), Резолюція ГА ООН A/RES/66/288 від 11 вересня 2012 року «Майбутнє, якого ми прагнемо» [Електронний ресурс]. — <http://www.uncsd2012.org/>
7. Мингазов Л.Х. Права человека в российском и международном праве. Ч. 1. Права человека: теоретические основы / Л.Х. Мингазов. — Казань : Изд-во Казанского ун-та, 2012. — 421 с.

8. Human Development Report 1990 // New York, Oxford, Oxford University Press 1990 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1990>

9. Медведева М.О. Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища / М.О. Медведева ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. — К. : Фенікс, 2012. — 484 с.

Гвоздова Катерина,
Європейський гуманітарний університет,
м. Вільнюс, Литовська Республіка,
hvazdova.katsiaryna.m15@student.ehu.lt

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ КЛОНУВАННЯ

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF CLONING

У контексті розвитку біотехнологій у медицині 90-х років ХХ ст. в рамках біоетичного дискурсу особливого значення набув напрямок з клонування людини та її органів. Можливості отримання власних ембріональних стовбурових клітин, а також органів і тканин, вирощених з таких клітин для подальшого отримання дорослого організму, породили безліч складних технологічних і правових проблем, які вимагають серйозного підходу та детального дослідження.

Побоювання з приводу можливого впливу клонування людини на громадські, особистісні та моральні цінності дійсно істотні, наслідки такого втручання вкрай складно передбачити, адже клонування людських істот може стати технічно здійсненним. Поділ ембріона також може відбуватися природним шляхом і в деяких випадках приводити до народження генетично ідентичних близнюків.

Додатковий протокол до Конвенції про захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини, який стосується заборони клонування людських істот, 1998 р. в ч. 2 ст. 1 вводить визначення поняття «людська істота, генетично ідентична іншій

людській істоті» [6]. У свою чергу, термін «клонування» вперше отримав законодавче закріплення у Резолюції про клонування людини від 15 січня 1998 р. [7].

На сьогодні Додатковий протокол 1998 р. до Конвенції 1997 р. встановлює єдину заборону на клонування на міжнародному рівні. На даний час це основний і єдиний міжнародний документ, який регулює загальні питання клонування людини. У праві Європейського Союзу, на відміну від міжнародного права, заборона на клонування не є такою категоричною і встановлена вона лише щодо репродуктивного клонування. Так, Європейський Союз фактично дозволяє клонування терапевтичне, нічим його не обмежуючи. Це призводить до великої кількості питань та виникнення колізій в процесі взаємодії двох правових систем, а також при впровадженні норм міжнародного права і права ЄС в національне законодавство різних країн.

Таким чином, **мета дослідження** — висвітлення проблем розвитку національно-правового регулювання та імплементації положень, що стосуються клонування, у світлі сучасної тенденції розвитку біомедичних технологій з урахуванням морально-етичного аспекту даного питання.

Можливість клонування сьогодні сприймається суспільством вкрай неоднозначно, існують обґрунтовані думки як «за», так і «проти». Особливу увагу привертає до себе те, що в питанні клонування знову стикнулися позиції наукових кіл і духовенства, тобто різні точки зору. При цьому переважна більшість вчених ставиться до можливості клонування стримано, серед них є і достатня кількість противників. Релігійні діячі виступають переважно проти клонування [2, 10].

Прихильники клонування сподіваються передусім на те, що ця процедура допоможе вирішити такі проблеми, як, наприклад, трансплантація органів, важкі невиліковні хвороби, розробка вакцин і лікарських засобів, які будуть представляти особливу цінність. Також вони обстоюють право кожного на відтворення, яке є невід'ємною частиною автономії особистості поряд з іншими правами, властивими кожній людині, як-от: право на використання репродуктивних технологій, право на контрацепцію тощо.

Аргументи противників зводяться до того, що наука насамперед повинна функціонувати в суворо визначених етичних межах. Всі експерименти, оточені етичними нормами, повинні бути врегульовані виключно для благополуччя людини і суспільства в цілому. На додаток до

цього противники клонування виділяють низку гарантій для людини, які можуть бути порушені цим досягненням науки і медицини, а саме: право на сім'ю і шлюб, закріплене у ст. 16 Загальної декларації прав людини 1948 р. [1], право на материнство та батьківство. Утім, дехто з дослідників і вчених вважає, що це твердження насправді не є безумовним.

Сьогодні в міжнародному праві та праві ЄС спостерігається яскраво виражена розрізненість у підходах до питань клонування. Отже, яким чином держави вирішують ці протиріччя міжнародного та європейського права на національному рівні?

При аналізі процесів імплементації норм міжнародного та європейського права в національне законодавство різних держав можна виявити їх яскраво виражені відмінності. Однак комплексний аналіз двох процедур імплементації вказує на те, що неможливо визначити та виділити її ідеальну модель, оскільки кожен механізм містить у собі процеси, застосування яких дало б змогу усунути недоліки, притаманні тому чи іншому способу.

Вивчаючи це питання, можна зробити висновок про те, що механізми імплементації норм міжнародного та європейського права до національного законодавства країн — членів Європейського Союзу послідовні. Безумовно, існування в міжнародному праві принципу *pacta sunt servanda* та в європейському праві принципу лояльного співробітництва викликає питання про існування колізій в механізмах імплементації. Однак на практиці виявляється, що норми міжнародного права імплементуються не лише до національного законодавства різних держав, але й спочатку до права Європейського Союзу, виходячи з того що ЄС — це інтегративне утворення, яке є суб'єктом міжнародного права. А далі норми сформованого європейського права імплементуються до національного законодавства держав — членів ЄС.

Розглядаючи національне право країн — учасниць Європейського Союзу, можна відзначити, що, незважаючи на загальновстановлену заборону на клонування в міжнародному праві та часткову заборону в європейському, кожна країна на національному рівні розробляє нормативні акти, які відображають заборону або дозвіл даної процедури, тим самим висловлюючи свою точку зору.

Так, на сьогодні в ЄС лише 4 країни офіційно встановили дозвіл клонування з терапевтичною метою — це Бельгія, Швеція, Іспанія та Велика Британія. Проте зазначені країни чітко обмежили такий

дозвіл, обумовивши в законодавстві певні умови для досліджень [3, 16–17]. В цілому ці держави сходяться на думці про те, що такий дозвіл передбачає перевірку і дослідження медикаментозного лікування для важковиліковних захворювань, а також створення умов для розробки і вирощування донорських органів.

Вважаємо, що такий підхід цих країн до клонування відображає тенденцію до збільшення можливостей для досліджень і розробок у цій галузі наукового знання.

Проте, на відміну від названих країн, в інших державах ЄС встановлено загальну заборону клонування. Наприклад, у Словенії та Німеччині будь-яке клонування є кримінальним злочином, а в Італії та Нідерландах за дослідження в галузі клонування передбачено штрафи [3, 14–15].

Крім того є низка країн, приміром Угорщина та Греція, які забороняють репродуктивне клонування, але фактично не забороняють терапевтичне. Деякі держави, як-от Литовська Республіка, взагалі не містять національних НПА, що регламентують питання клонування. Такі держави дотримуються тільки встановленої загальної заборони на міжнародному рівні та рівні ЄС, не виказуючи своєї точки зору щодо цього питання.

Дослідження вищевказаних проблем свідчить про те, що існуюча категорична заборона клонування в міжнародному праві насправді стосується лише отримання дорослого людського організму, тобто забороняє репродуктивне клонування. Нормативно-правове регулювання Європейського Союзу відрізняється глибокою диференціацією та містить більш чітке визначення такого виду заборони, як репродуктивне клонування, а також визначає правові умови та межі для здійснення клонування терапевтичного. Безумовно, такий підхід не викликає колізій між правом ЄС та міжнародним правом, хоча і створює складності у визначенні прихильності національного законодавства країн — членів ЄС до тієї чи іншої правової системи в питаннях клонування. Водночас впевнено сказати про відповідність чи невідповідність законодавства тієї чи іншої національної системи міжнародним стандартам у сфері клонування неможливо, зважаючи на відсутність будь-якої судової практики з цих питань.

Імовірно, одним з можливих шляхів вирішення цього питання могло б стати створення нового міжнародного договору з чітко визначеними межами дозволу того чи іншого способу клонування. Безумовно,

моральна сторона питань клонування досі відкрита, і переважна більшість людей вважає, що з точки зору моралі і етики, клонування є абсолютно неприйнятним. Однак, дотримуючись правової оцінки процесу клонування, зазначимо, що клонування і право людини на його застосування тісно взаємопов'язані з правом кожного на відтворення, яке є невід'ємною частиною автономії особистості разом з іншими правами, властивими кожній людині, як-от: право на використання репродуктивних технологій, право на контрацепцію, право на материнство та батьківство тощо. До того ж, на нашу думку, клонування тісно пов'язане з правом на медичне обслуговування, яке гарантовано ст. 25 Загальної декларації прав людини 1948 р. Адже, якщо розглядати варіант терапевтичного клонування як спосіб позбавлення людини важкої хвороби, то необхідність його застосування вважаємо абсолютною і безумовною.

Отже, необхідно забезпечити висвітлення усіх позитивних і негативних сторін, форм і способів клонування у засобах масової інформації, щоб міжнародне співтовариство більш чітко могло сформувати своє ставлення до даного питання. Це сприятиме розвитку науково-технічного прогресу, медицини та зміцненню міжнародної, європейської та національних правових систем у сфері не лише клонування, але й генної інженерії та біоетики, правової та медичної науки в цілому.

Також, вірогідно, успішним варіантом вирішення зазначених питань стало б використання досвіду Організації Об'єднаних Націй, а саме: первинне прийняття Декларації з питань клонування, яка в подальшому послужила б основою для створення міжнародного договору про клонування, юридично обов'язкового до виконання всім світовим співтовариством. До того ж вироблення міжнародних правових принципів, що регулюють питання клонування, і прийняття єдиного уніфікованого законодавчого акту немислимі без участі ООН. Тому з огляду на колосальну важливість питання клонування для майбутнього світової спільноти хочеться висловити надію, що держави — члени ООН скооперуються, сконцентрувавши свої зусилля на якнайшвидшому і максимально ефективному вирішенні питань, що регулярно виникають, і створять принципово новий міжнародний правовий документ, який допоможе вирішити весь комплекс проблем, пов'язаних з технологією клонування.

Джерела

1. Всеобщая декларация прав человека. Юбилейное издание к 60-летию Декларации 1948–2008. — М. : Департамент общественной информации Организации Объединенных Наций, 2008. — С. 7.
2. Гвоздова Е.Н. Клонирование: нормативное регулирование в международном праве и праве Европейского Союза : семестровая работа / Е.Н. Гвоздова. — Вильнюс, ЕГУ, 2016. — 30 с.
3. Гвоздова Е.Н. Клонирование: проблемы имплементации норм международного и европейского права в национальное законодательство стран — членов ЕС : семестровая работа / Е.Н. Гвоздова. — Вильнюс, ЕГУ, 2017. — 30 с.
4. Конвенция о защите прав и достоинства человека в связи с применением достижений биологии и медицины: Конвенция о правах человека и биомедицине 1997 год [Электронный ресурс]. Биоэтика [просмотрено 05 января 2017]. — Режим доступа : <http://www.imbp.ru/BioEtika/Principles/Convention.html>
5. Хартия Европейского Союза об основных правах 2000 г. [Электронный ресурс]. Право Европейского Союза [просмотрено 16 апреля 2016]. — Режим доступа : <http://eulaw.ru/treaties/charter>
6. Additional Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine, on the Prohibition of Cloning Human Beings (ETS No. 168), Jan 1998 [Электронный ресурс], [просмотрено 15 апреля 2016]. — Режим доступа : http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/activities/03_cloning_en/168ProtocolCloningER_en.pdf
7. Resolution of 15 1998 January on human cloning [Электронный ресурс], [просмотрено 12 апреля 2016]. — Режим доступа : <http://hrlibrary.umn.edu/instree/cloning2.html>

Науковий керівник: *Л.В. Уляшина*, доктор права, менеджер програми «Міжнародне право в правозахисній діяльності», Фондація Будинків прав людини (Осло, Норвегія).

Шахова Оксана,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

ksusha_shahova@mail.ru

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

GLOBALIZATION AND ITS IMPACT ON INTERNATIONAL LAW AND NATIONAL LEGAL SYSTEMS WITHIN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS PROTECTION

Актуальність запропонованої проблематики дослідження зумовлена реаліями сьогодення. У контексті глобалізаційних процесів виникає потреба в осмисленні характеру і тенденцій розвитку національної правової системи. На нових засадах будується дослідження правової системи у науці про державу і право. Ефективність і життєдіяльність правової системи виявляється в тій мірі, в якій сучасна держава пов'язує її розвиток з формуванням правової свідомості громадян, їхньої компетентності, вдосконаленням правової культури, досягненням правової стабільності у внутрішньодержавних, а також міжнародних відносинах.

Постановка наукової проблеми. Глобалізація як явище є універсальним за своєю природою і характером феноменом, що охоплює не лише світову економіку, фінанси, засоби масової інформації, де виявляється в найбільш розгорнутому вигляді, а й інші сфери державного і суспільного життя, у тому числі й право.

Дослідження будь-яких питань, що мають стосунок до трансформації правових явищ і процесів в умовах глобалізації, є сьогодні вкрай актуальним, адже взаємопроникнення культур і принципів права — характерна риса сучасного світу. Окреслені цими поняттями динамічні процеси, з одного боку, сприяють формуванню єдиної світової спільноти, а з іншого — супроводжуються протилежними процесами, спрямованими на визначення культурної ідентичності, правової автономності, та породжують низку теоретично й практично важливих

питань, що торкаються різних сфер. Також вони безпосередньо стосуються процесів вирішення проблем захисту прав людини [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні ґрунтовних монографічних досліджень правових аспектів світових глобалізаційних процесів небагато. Наявні матеріали свідчать про розмаїття і суперечливість поглядів на процеси, під впливом яких відбувається розвиток правової системи. До числа найбільш значущих досліджень можна віднести праці таких правників: М. Арчера, П. Бергера, А. Васильєва, А. Гідденса, М. Олброу, О. Петришина, Т. Разехорна, Г.І. Тункіна, Є. Усенко, Л. Фрідмана, С. Хантінгтона, І. Яковюка.

У науковій літературі та в сучасних законодавчих актах не міститься єдиного, універсального визначення поняття «глобалізація». Серед учених загальноприйнятою є думка про те, що термін «глобалізація» виник у 1983 р. і належить американцю Т. Левіту, а у широкий науковий обіг він був уведений теоретиками «Римського клубу».

Проблематика правової глобалізації носить комплексний характер, що повинно бути враховано при розробці концепції правової політики держави як внутрішнього, так і зовнішнього спрямування. Першочергове значення при цьому мають дослідження проблем сучасного стану захисту прав людини, шляхів вдосконалення і перспектив розвитку вітчизняного права і держави в загальному контексті процесів глобалізації, юридично важливих принципів, форм, цінностей та цілей, яких потрібно дотримуватись в умовах сучасної глобалізації й уніфікації у сфері державно-правових явищ і відносин.

Враховуючи проголошений євроінтеграційний вектор розвитку України, прагматичне переосмислення парадигми розвитку цивілізації третього тисячоліття в контексті глобальних політичних, економічних і соціальних процесів, роль і місце країни у ній має велике як теоретичне, так і практичне значення [2].

4 листопада 1950 р. в Римі десятима державами — членами Ради Європи (Бельгія, Велика Британія, Німеччина, Данія, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія та Франція) була підписана Конвенція про захист прав людини і основних свобод, створена з метою забезпечення зобов'язань за Конвенцією 21 січня 1959 р. Європейського суду з прав людини для розгляду скарг про порушення цієї Конвенції. Згодом інші країни дедалі активніше приєднувались до даної Конвенції, що є яскравим прикладом поширення глобалізації. Ратифікація Європейської конвенції дає змогу всім особам, які зна-

ходяться під її юрисдикцією, звертатись до Європейського Суду, якщо вони вважають свої права порушеними. Це стосується і громадян України, що підтверджується ст. 55 Конституції України. Таким чином, позитивний вплив глобалізації на правову систему держави, членами якої є громадяни, які беруть активну участь у формуванні правової культури, очевидний.

У сучасних умовах розбудови державності в Україні суттєво інтенсифікується процес реформування й оновлення національної законодавчої бази. Цей процес зумовлений трансформаційним періодом розвитку суспільства та ускладненням суспільних відносин, що вимагає не лише вдосконалення самих нормативно-правових актів, але й активізації наукових досліджень проблем формування права, нормотворчості та інституту реалізації права. Розвиток і вдосконалення законодавчої бази будь-якої держави безпосередньо пов'язується з явищем правотворення, що знаходить свій прояв у правовій свідомості та культурі як усього населення, так і окремих громадян [2, 120]. Це забезпечує злагоджений механізм захисту прав людини. Має відбутись етичний поворот у міжнародних відносинах, в основу яких необхідно покласти етичні принципи буття людини у світі: справедливість, свободу, рівноправність. Неможливо в правовому полі ігнорувати традиції, ментальність народів і нав'язувати єдині юридичні норми. Будь-який юридичний закон може тоді ефективно функціонувати, коли він є легітимним, тобто визнаним народом. Якщо закон не легітимний, то він не матиме юридичної сили і буде втілюватися за допомогою насилля [3, 14].

Згідно з індексом глобалізації за версією КОЕ, Україна посідає 47 місце серед країн світу і 5 місце серед пострадянських країн за рівнем глобалізації [4]. Одним із фундаментальних завдань права є здійснення управління глобалізацією, гармонізація її процесів і нейтралізація негативних наслідків. Право повинно виступати інструментом глобалізації й одночасно засобом управління її процесами. При цьому процес глобалізації у правовій сфері розвивається у двох напрямках, які являють собою єдиний процес трансформації права. З одного боку, очевидним є вплив глобалізаційних процесів на право, результатом чого є зближення правових систем сучасності. При цьому формуються загальні тенденції їх розвитку, до яких можна віднести втілення в національних правових системах загальноновизнаних норм і принципів, появу нових галузей права, таких як космічне, інформаційне, зміну законодавства у зв'язку з інтеграційними процесами тощо. З іншого боку,

за посередництвом права робляться спроби спрямувати глобалізацію в певне русло, наприклад, шляхом уведення в національне право норм інших держав, адаптованих при цьому до національного правового менталітету та інших історико-культурних особливостей, що і означає розширення прав людини.

З'являється ще одна особливість, зумовлена глобалізацією, а саме: змінюється предмет правового регулювання. Дедалі частіше законодавець повинен працювати з проблемами не лише національного характеру, але й тісно пов'язаними з міжнародними відносинами. Таким чином, в законотворчості через процес глобалізації відбувається підвищення питомої ваги міжнародно-правового чинника в сфері захисту прав людини.

Процес дії міжнародного права на законодавство і законодавчий процес відбувається в двох напрямках. Перший — це підписання нових конвенцій, які вимагають зміни українського законодавства. Другий — це вступ національних держав до міжнародних організацій за умов деяких змін чинного законодавства. Наведені нечисленні приклади підтверджують потребу складних осмислень нових проблем, що постали на шляху універсалізації правових систем в умовах глобалізації. Правова політика держави повинна не лише встигати за пропонуваними змінами, але і бути достатньою мірою обґрунтованою національними інтересами, зрозумілою більшості громадян, сприйнятою суспільством, що не завжди відбувається в реальній практиці.

Глобалізація як макромасштабний і багатоплановий процес наростання спільного в світових правових системах на рівні правозастосування виражається у впливі загальноновизнаних зразків діяльності і моделей її організації на внутрішньодержавну практику. Розвиток і вдосконалення національних правових систем залежить від взаємодії з іншими правовими системами, в результаті якої відбувається залучення, вдосконалення, спрощення тих чи інших інститутів і принципів права.

Висновки. Отже, на міжнародне право, як і на національні правові системи, особливо у контексті захисту прав людини, дедалі більше впливають процеси глобалізації. Яких би сфер держави і права не торкалась глобалізація, не повинно відбуватися приниження та знищення національних правових культур. Важливо якісно здійснювати управління глобалізацією на рівні міжнародного права. Потрібно пам'ятати про важливість захисту прав людини як у внутрішньодержавних, так

і в міжнародних справах. Держави можуть запозичувати одна в одній правові норми, інститути, галузі права, але не правову систему в цілому. Крім того, інтегровані у правову систему норми іноземного права набувають національної специфіки в процесі їх застосування, що свідчить про деяку самостійність та ствердження в межах тієї чи іншої держави. Необхідно дотримуватись обережного та виваженого підходу до запровадження змін в національне законодавство країни з метою забезпечення її самобутності.

Джерела

1. Марченко М.Н. Об основных тенденциях развития права в условиях глобализации / М.Н. Марченко // Государство и право. — 2009. — № 6. — С. 5–11.
2. Державно-правове регулювання в умовах трансформації суспільних відносин : [моногр.] / за заг. ред. Ю.Л. Бошицького. — К. : Юрид. думка, 2009. — 536 с.
3. Ониськів М. Глобалізація і правотворення / М. Ониськів // Право України. — 2002. — № 9. — С. 10–15.
4. KOF Index of Globalization: індекс рівня глобалізації країн світу по версії KOF (2013) [Electronic resource] / KOF Swiss Economic Institute. — Access mode : <http://globalization.kof.rthz.ch>
5. Проблеми модернізації політичних систем сучасності : моногр. / М.І. Панов, Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян та ін. ; за заг. ред. Л.М. Герасіної, О.Г. Данильяна. — Х. : Право, 2008. — С. 190.

Науковий керівник: І.Ю. Слюсаренко, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук, доцент.

V. ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Севрюков Денис,

*Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна,
d.sevriukov@kubg.edu.ua*

СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ТА ДЕРЖАВА МОЖЛИВОСТЕЙ (ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ)

THE SOCIAL RIGHTS AND THE STATE OF OPPORTUNITY (WESTERN EUROPEAN CONTEXT)

Постіндустріальний розвиток суспільства та глобалізація зумовили об'єктивну необхідність відмови від переобтяженої версії соціальної держави, і як наслідок, перегляд соціальних прав та переосмислення всієї традиції взаємодії між державою та громадянським суспільством у соціально-економічній сфері. Реформи декількох десятиліть привели до суттєвих змін звичної конфігурації європейської соціальної держави, її ідейних основ, принципів організації, модифікації соціальної функції.

Метою публікації є узагальнене дослідження процесів модернізації західноєвропейської соціальної держави.

В сучасних умовах соціальна держава еволюціонує у новий історичний тип. Держава можливостей, в яку трансформується соціальна держава всезагальної рівності, активно взаємодіє з громадянським суспільством. Вона вже не прагне бути головним провайдером соціальних послуг, а будує нові взірці стосунків з громадянським суспільством, поступово перекладаючи тягар відповідальності за турботу про добробут громадян на структури самого суспільства. При цьому

публічні та громадські інституції наполягають на пріоритеті особистої відповідальності індивіда за власну долю та своїх близьких. Людина має турбуватись про своє майбутнє передусім сама, активно використовуючи умови та можливості, які їй надають держава та суспільство.

Фундаментальною метою держави можливостей є соціальна інклюзія людини. Неприятливий стан світової економіки та неготовність національних систем соціального захисту до появи нових соціальних ризиків загострили проблему виключення із соціального простору (те, що Г. Янг назвав «ерозією інклюзивного світу» [1, 6]) великої кількості людей. Наприкінці XX ст. спільною проблемою для Європи (хоча північних країн вони стосуються найменшою мірою) стала незахищеність аутсайдерів системи соціального страхування, що в умовах посилення безробіття означало стрімке падіння за межу бідності і відповідну соціальну деградацію, поглиблення соціально-економічної нерівності, бідність людей, які мають оплачувану роботу, дитячу бідність, незахищеність одиноких батьків, безробіття молоді, відсутність професійних навичок у хронічно безробітних, відповідно відсутність перспектив та відчуття непотрібності, неінтегрованість мігрантів, масштабну соціальну маргіналізацію в депривованих районах, що зумовлювало високий рівень злочинності насамперед серед молоді та мігрантів. Усе це призводило до знецінення соціального громадянства в маршаллівському дусі. Відсутність соціальних прав означала не просто бідність як відсутність базових можливостей, а значно більше. Адже, як писав Г. Шмід, «бути непотрібним гірше, ніж бути бідним» [2, 3].

Повноцінне життя в соціумі передбачає реальну можливість участі в економічних, політичних, культурних процесах. Належне вирішення проблем людей з розірваними соціальними зв'язками, не адаптованих до соціального середовища, вимагає ґрунтовного вивчення комплексу причин та чинників, що приводять до виключення, та вироблення соціальної стратегії, яка має імплементуватись через тісну співпрацю держави і суспільства на національному та місцевому рівнях.

Участь у соціальних мережах дає індивідові можливість здобути довіру, підтримку та взаємодопомогу, відповідно примножити соціальний капітал. Тому найважливішим заходом з подолання соціального виключення є соціальне включення, що ґрунтується на активній участі індивідів та груп у житті суспільства. Таким чином, соціальний капітал, що здобувається шляхом участі у житті спільноти, розглядається як дієвий захід проти соціального виключення. Щодо наслідків для со-

ціальної політики цей аспект означає необхідність всебічної підтримки місцевих ініціатив та розвитку місцевих спільнот [3].

З метою адаптації до постіндустріального ринку праці публічна влада організує програми навчання, перекваліфікації та працевлаштування. Для подолання «культури утриманства» та бюджетної економії право на отримання численних видів соціальної допомоги ставиться в жорстку безпосередню залежність від трудової діяльності. Гендерна рівність досягається шляхом розвитку соціальних послуг догляду, що організуються державою та приватними провайдерами. Доступність та якість освітніх послуг є одними з пріоритетних цілей соціальної політики. Держава інвестує в людський капітал задля підвищення конкурентності національної економіки на світовому глобалізованому ринку. Освіта є ключем для індивідуальних здобутків та повноцінного соціального громадянства. В умовах кризи колективного соціального страхування, обмеження свободи держави у виборі податкової політики, відповідно і неминучого скорочення соціальних бюджетів, більшої ваги набувають приватні форми забезпечення добробуту. Держава стимулює людей укладати індивідуальні контракти страхування з комерційними установами, користуватись соціальними послугами, що надаються приватними структурами. Усі, хто з різних причин виявився нездатним скористатись можливостями і забезпечити собі прийнятні життєві стандарти та вищий рівень добробуту, мають звертатись до публічних соціальних програм, які передбачають перевірку нужденності та недостатності рівня захисту.

Отже, зрушення в суспільній свідомості вже відбулось. Секуляризована любов до ближнього та солідарність не витримують бюджетного дефіциту. Про братерство вже давно ніхто не згадує. Розуміння справедливості також змінюється. Під впливом нової ідеології стають дедалі суворішими умови отримання допомоги. Від людини XXI ст. вимагається усвідомлене прагнення та готовність адаптуватись до нової реальності, щоб не опинитись на узбіччі життя. Ідеал соціально-економічної рівності сам по собі недосяжний за умов цивілізації, тим більше в капіталістичній економіці. До того ж стан світової економіки не сприяє наближенню до нього. Тому в контексті подальшого розвитку йдеться вже не про рівність результатів, а про рівність можливостей. Світ змінився, але не всі західноєвропейські соціальні держави змогли однаково вдало підготуватись та зустріти ті зміни, які принесли із собою постіндустріальна ера та глобалізація. Усі вони

прагнуть збудувати державу можливостей, не одне десятиліття проводять необхідні реформи і мають певні результати на цьому шляху. Але обсяг та доступність можливостей, якими може скористатись індивід для повної соціальної інклюзії, є неоднаковими в різних країнах. Це залежить від наявної соціальної моделі, успішності реформ, стану економіки, національно-культурної специфіки. У цілому публічний простір соціального захисту у країнах Західної Європи зменшився, але все одно залишається більшим, ніж в інших моделях соціальної держави.

Перехід від одного типу соціальної держави до іншого на сучасному етапі історичного розвитку не є результатом реалізації якогось масштабного раціонального ідеологічного проекту революційних перетворень (на кшталт «Третього шляху»). Тиск несприятливих для функціонування соціальної держави чинників змушував уряди шукати шляхи оптимізації стану системи, що передбачало скорочення соціальних витрат. Суспільство, яке встигло звикнути до високих життєвих стандартів, у більшості своїй не було готове до цього. Наявність інтегрованих до системи соціального захисту інституцій, що мали великий політичний вплив і були здатні організувати масштабні соціальні протести, унеможлилювали обрання державою кардинальних способів вирішення проблеми. Уряди, стикаючись з можливістю політичного програшу, але змушені проводити непопулярні реформи, застосовували політику прихованих, партизанських дій (blame avoidance policy), що мали кумулятивний ефект та приводили до помітних змін у майбутньому. Реформи проводились не лише в соціальній сфері, але й в економіці, податковій системі, політичному устрої. Кожна з них мала те чи інше значення для системи соціального захисту, вносячи корективи різної глибини. Бюджетні дефіцити, з одного боку, та наявність потужних політичних важелів (коаліції в уряді та парламенті) — з іншого, сприяли виробленню соціальної політики, яка могла йти всупереч поглядам соціальних партнерів. Держава стала рішуче впроваджувати структурні реформи, вкладаючи інший зміст до однієї з ключових цілей системи соціального захисту — соціальної інклюзії. Повноцінне громадянство, інтеграція до суспільного життя ґрунтуються передусім не на доступі до соціальних трансфертів, а на використанні можливостей, які створюють держава та суспільство переважно у сфері освіти та перенавчання.

Отже, внаслідок процесів постіндустріальної трансформації, глобалізації в національних системах соціального захисту відбулись структурні та парадигмальні зміни, які зумовили перехід до нового типу

соціальної держави — держави можливостей. Її основною метою є посилення людського потенціалу, особистої відповідальності і відповідно створення умов для всезагальної соціальної інклюзії. В умовах комплексної кризи соціальна держава поступово відходить від традиційного розуміння соціальної функції і робить акцент не на матеріальному забезпеченні, а на створенні умов для самореалізації, відповідального ставлення до власного добробуту. Обсяг та доступність можливостей, якими може скористатись індивід для повної соціальної інклюзії, не є однаковими в різних країнах; це залежить від існуючої соціальної моделі, успішності реформ, стану економіки, національно-культурної специфіки.

Джерела

1. Young G. The exclusive society. — London, Sage Publications, 1999. — 216 p.
2. Schmid G. Full employment in Europe : Managing labour market transitions and risks. — Edward Edgar Publishing, 2008. — 385 p.
3. Астоянц М. Концепция социального исключения: влияние на социально-политические решения [Электронный ресурс] / М. Астоянц. — Режим доступа : <http://do.teleclinica.ru/207015/>

Нікітенко Олександр,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

o.nikitenko@kubg.edu.ua

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ У СФЕРІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

GUARANTEE OF LAWS IN SPHERE OF RIGHTS AND FREEDOMS OF PERSON AND CITIZEN

Законність — основа нормальної життєдіяльності цивілізованого суспільства, усіх ланок його політичної системи. Охоплюючи своєю дією найбільш важливі сфери людського життя, законність вносить в нього відповідно гармонію, забезпечує справедливую диференціацію інтересів людей.

Як стійке явище громадського життя законність виникає і формується в умовах цивілізованого суспільства, здатного забезпечити реальну рівність громадян перед законом. Такі умови значною мірою створюються ринковими економічними стосунками, при яких свобода приватної власності стає рівною можливістю для усіх.

Забезпечити рівність у сфері виробництва матеріальних благ, поставити виробників в однаково вигідні умови — головне завдання закону правової держави, яке проголосила Україна Конституцією. Майнова ж нерівність створюється не юридичними законами, а природними можливостями кожної людини. Тому доти, поки в суспільстві існує нерівне становище людей у сфері виробництва матеріальних і духовних цінностей, не можна говорити про їх рівність перед законом, а отже, і про законність [1].

У суспільстві, що функціонує в режимі міцної законності, реально існує чітке розділення і гармонійна взаємодія законодавчої, виконавчої та судової влади. Отже, що таке законність? Законність — це суворе і повне здійснення приписів правових законів і заснованих на них юридичних актів усіма суб'єктами права. Законність — це суспільно-політичний режим, що полягає у пануванні права і закону в громадянському житті, неухильному здійсненні приписів правових норм усіма учасниками громадських стосунків, послідовній боротьбі з правопорушеннями і свавіллям в діяльності посадовців, забезпеченні порядку і організованості у суспільстві [2].

Отже, розглянемо основні ознаки законності. Найважливішою рисою законності є її загальність. Вимога дотримуватися юридичних норм відноситься до всіх, хто знаходиться в межах дії права. Ніхто не може ухилитися від виконання настанов держави, так само, як і держава не може відхилитися від забезпечення і захисту законних прав особи. Пріоритетним суб'єктом правового регулювання є громадянин держави. Держава зобов'язана створювати найбільш сприятливий режим для задоволення різноманітних інтересів своїх громадян.

Загальність, як необхідна риса законності, в однаковій мірі відноситься і до держави, і до громадянина. Держава відповідальна перед громадянами, а громадяни — перед державою. Якщо в законах держави виражаються дійсні інтереси її громадян, то правові приписи реалізуються без примусових заходів державної дії. Звичайно, держава за допомогою законодавчої діяльності не може враховувати всю гамму

індивідуальних інтересів, та і не повинна. Проте через прийняття і реалізацію законів вона може і повинна надати своїм громадянам можливість самостійно розпоряджатися власними благами і свободою діяльності [3]. Закон живий тільки тоді, коли він виконується, впливає на громадські стосунки, свідомість і поведінку людей. Ось ця сторона права, пов'язана з життям закону, його дієвістю, і характеризується поняттям «законність». Поняття законності, яке задовольняє потреби тоталітарного режиму, абсолютно не забезпечує нормального функціонування суспільства в умовах демократії, більше того, воно не сприяє формуванню і зміцненню правової держави і суспільства.

П. Рабинович виокремлює головні елементи, без яких законність не може виконати свого соціального призначення, що полягає у забезпеченні соціалістичного і комуністичного будівництва шляхом встановлення чіткої і впорядкованої організації громадянських стосунків. Це, по-перше, видання системи правових норм, які правильно відбивають закономірності громадянського розвитку і волю народу; по-друге, їх суворе і неухильне впровадження в життя. Тільки єдність цих складових елементів забезпечує справжню законність у суспільстві. Наявність науково обґрунтованого законодавства, що правильно відбиває об'єктивні закономірності громадського розвитку, не може забезпечити здійснення цілей українського суспільства, якщо норми законодавства не впроваджуються у життя, якщо його приписи порушуються. З іншого боку, застосування правових актів, що суперечать законам громадського розвитку, загальнонародній волі, також шкодить інтересам соціалістичного суспільства. Науково обґрунтоване законодавство, його суворе і неухильне впровадження в життя складають дві сторони режиму соціалістичної законності [4].

Розглядаючи класичне визначення радянського періоду, варто зазначити, що суть законності дійсно полягає у суворому, неухильному дотриманні і виконанні чинних законів усіма суб'єктами права. Водночас у публікаціях останнього часу звертається увага на те, що таке трактування законності не відбиває сучасних процесів політико-правового життя суспільства. У зв'язку з цим багато що відносно закону вимагає переосмислення, інших підходів, оцінок, висновків, обліку правових реалій. Відповідно наводяться переконливі аргументи.

По-перше, традиційне поняття законності в основному відображало дереформений стан громадських стосунків, заснованих на жорсткій ієрархії.

По-друге, тлумачення законності як вимога неухильного дотримання норм права усіма суб'єктами відводить від осмислення того, що аналізоване поняття належить до частини комплексної, відбиваючої складний правовий характер організації суспільно-політичного життя суспільства.

По-третє, така характеристика законності, по суті, заводить її до обов'язковості, що є об'єктивною властивістю права і державної дисципліни.

По-четверте, це не лише вимога дотримання заборон і юридичних норм, що зобов'язують, але й вимога належної реалізації наданих прав і свобод громадянам [5].

По-п'яте, поняття законності повинно поширюватись не лише на поведінку виконавців закону, але й на сферу правотворчості, діяльності законодавців [6].

Зазначені моменти так чи інакше враховуються у публікаціях і дисертаційних дослідженнях останнього часу. Зокрема, видається цікавим підхід, згідно з яким законність визначається як суворе і неухильне дотримання, виконання і застосування законів, а також належне використання передбачених в них прав (свобод) громадянами і іншими суб'єктами права [8].

Законність — фундаментальна категорія усієї юридичної науки і практики, її рівень і стан служать головними критеріями оцінки правового життя суспільства та його громадян. Це визначення законності, на нашу думку, вірно, воно акцентує увагу на вимозі дотримання закону і на дотриманні тих дій, які пов'язані з реалізацією можливостей, передбачених законом. Можна сказати, що такий підхід не спрощує проблему, а підкреслює її багатоаспектність, своєрідну складність.

Узагальнюючи сказане, підкреслимо: законність виконує роль «посередника», який ніби «переносить» право в площину реального здійснення прав і обов'язків громадян (організацій). Що означає нормативна основна законність? Передумовою законності виступають правові приписи, що містяться в законах і інших нормативно-правових актах. Чим досконаліше такі акти, чим повніше впроваджуються у життя їх вимоги, тим вищий рівень законності.

«Першою умовою законності, — пише П. Стучка, — є сам закон» [9]. Важливою передумовою законності в Україні є Конституція. У ній знайшли відображення якісні зміни українського суспільства, що ста-

лися на рубежі 90-х років XX ст. Можна сказати, що Основний Закон України — важливий чинник політичної стабільності, що враховує загальновизнані принципи і норми міжнародного права, інструмент, що забезпечує необхідність демократизації суспільства.

У науковій та учбовій літературі намітилися різні підходи до питання про те, яких суб'єктів стосується законність. Згідно з одним з них, законність обмежується сферою діяльності органів держави, звернена до посадовців державного апарату і громадських об'єднань, але не відноситься до громадян [10]. Інший (традиційний) підхід полягає в тому, що і громадяни потрапляють у сферу дії законності. Цю суперечку потрібно вирішити на користь традиційного погляду щодо складу суб'єктів законності. А. Черданцев у зв'язку з цим зазначає: «Стан законності, в першу чергу, визначальним чином залежить від того, наскільки просякнутий духом законності державний апарат, наскільки міцна законність саме тут. Від стану законності у сфері діяльності посадовців залежить стан прав і свобод громадян, їх законотворчість» [11, 85].

Законність ніби перехресцюються з поняттям «дисципліна», визначеним у довідкових виданнях як «обов'язкове для усіх членів якогонебудь колективу підпорядкування встановленому порядку, правилам (військова дисципліна, трудова та ін.)» [12]. Відповідно до такого підходу уточнюється зміст державної дисципліни. Вона розуміється як «точне дотримання усіма організаціями і громадянами встановленого державою порядку діяльності державних органів, підприємств, установ, організацій по виконанню покладених на них обов'язків» [13].

Дисципліна — найважливіший чинник громадського життя. Вона потрібна для життєдіяльності організацій і окремих індивідів, тож з цієї точки зору близька до законності. Як видно, і законність, і дисципліна безпосередньо пов'язані зі станом впорядкованості й організованості громадських стосунків. У зв'язку з цим законність розглядається як основа дисципліни, зокрема державної. Скажімо, усі вимоги законності, звернені до державних службовців (до співробітників правоохоронних органів та ін.), складають одночасно і зміст дисципліни. Водночас ці явища (тобто законність і дисципліна) не співпадають, немов наповнені самостійним сенсом. Законність означає в основному вимогу дотримання правових приписів. Тут немає значення, чим керується суб'єкт, реалізуючи правові приписи.

Режим законності нерозривно пов'язаний з демократією, в умовах якої визнаються і реалізуються насправді принципи народовладдя, рівності громадян, створені умови для їх участі у вирішенні питань державного і громадського життя. Можна сказати: законність — основа демократії, демократичного режиму суспільства.

В умовах режиму законності стають реальними демократичні права громадян, громадських рухів і організацій, здійснюються принципи розділення влади та загального виборчого права, дотримуються необхідні, засновані на законі процедури як правотворчої, так і правозастосовної практики. «Законність, — зазначає В. Кудрявцев, — не лише формальний принцип права, але і змістовна категорія, що відбиває демократичну сутність суспільного устрою» [14]. Дійсно, зв'язок права, законності та демократії очевидний. Тому право і законність є елементами демократії.

Зазначимо, що закони не визнаються в умовах охлократії, а не демократії. Охлократія (*грец.* ochlos — натовп, kratos — влада; влада натовпу). Мається на увазі ситуація заколотів, великих вуличних безладів, у яких натовп виступає хазяїном положення, вона вирізняється проявом неосмислених мотивів, безглуздим руйнуванням матеріальних цінностей тощо. Характерно, що охлократія виступає проти будь-якої правової регламентації. Тут натовп, що реве, вирізняється проявом життєвих спонукань і дій, що не знаходяться під контролем свідомості і волі. У зв'язку із цим ще раз підкреслимо, що законність — основа демократичного режиму суспільства, засіб його підтримки і зміцнення. Якщо порушуються закони, що надають права і свободи, або виборчі закони, порядок діяльності представницьких органів, не діють передбачені нормативно-правовими актами гарантії, то про демократію можна говорити лише з великим перебільшенням. Це — з одного боку, з іншого — демократичний порядок служить необхідною умовою зміцнення і розвитку законності (громадські формування, що відроджуються в окремих регіонах країни для забезпечення правопорядку, демократична підконтрольність виконавчого апарату громадянам тощо). Заслужує на увагу питання про поєднання законності і доцільності. Слово «доцільний» означає «відповідний поставленій меті, цілком розумний, практично корисний».

У правовій сфері доцільність проявляється у відповідності закону поставленій меті і виборі найкращого варіанту її здійснення. Доцільність законності зумовлюється передусім цінністю самого

права, його спрямованістю на забезпечення порядку, організованості, дисципліни. Саме у праві виражається вища соціальна доцільність. В той же час проблема законності і доцільності існує в юридичній літературі, вона розглядається в аспектах правотворчості і правозастосування.

Перший з них припускає наступне: закон не може в силу своїх властивостей (формальна визначеність тощо) змінюватися одночасно з динамікою життя і через це нерідко відстає від потреб суспільства, стає своєрідною перешкодою у вирішенні юридичних справ з позиції справедливості. Але навіть знову ухвалені закони можуть бути недосконалими, проблемними. Це може бути зумовлене недостатньо глибоким осмисленням реальної фінансово-економічної ситуації в країні, невірним уявленням про зміст українського правового простору, про можливість юридичної техніки тощо.

Такі закони не сприяють встановленню «моменту істини» в ході розгляду юридичної справи, можуть викликати негативні результати. Це може слугувати підставою для наступних суджень: оскільки закони недосконалі або застаріли, то потрібно вирішувати юридичні питання, орієнтуючись не на приписи законів, а виходячи з життєвих потреб, інтересів сторін, власного розуміння справедливості.

З точки зору сенсу законності будь-які відступи від вимог закону, чим би вони не мотивувалися, недопустимі. Безперечно те, що повсюдний відступ від вимог законів через їх недосконалість та старіння спричинить невизначеність, завдасть збитків суспільству і правопорядку. Іншими словами, з точки зору правового регулювання у будь-якій ситуації доцільно наслідувати приписи закону, а відступ від них завжди недоцільний. Із цього приводу А. Черданцев зазначає: «Вигода відступу від законності для конкретного випадку перебивається величезною шкодою розхитування законності» [11, 191]

Очевидно, що найкращий спосіб запобігання подібному «розхитуванню законності» полягає у своєчасному перегляді правових норм. Визнання цього зобов'язує правотворчі органи вчасно реагувати на розбіжності між законодавством і вимогами реального життя. Законодавець покликаний максимально точно закріплювати в нормативних актах дозрілі громадські потреби, своєчасно вносити зміни до застарілих нормативно-правових актів. Інакше закон стає неефективним. Другий аспект цієї проблеми полягає в тому, що про доцільність в конкретному випадку робить висновок кожен окремий

виконавець закону. Мається на увазі ситуація, коли сам закон дає змогу, не виходячи за його рамки, враховувати міркування доцільності, справедливості.

Зазначимо, що нормативно-правовий акт, як правило, надає користувачеві можливість вибору найбільш доцільного рішення з декількох (порушити чи ні кримінальну справу, обрати той або інший запобіжний захід залежно від обставин, накласти штраф у визначених законом межах тощо). Мається на увазі те, що норми права нерідко передбачають індивідуальне регулювання, закон дозволяє, не виходячи за його рамки, враховувати міркування доцільності, справедливості.

Таким чином, окремий виконавець приписів закону безпосередньо в кожному конкретному випадку розмірковує про доцільність ухвалення того чи іншого рішення. Як зазначалося, йдеться про найбільш доцільне рішення з декількох, таку реалізацію права, при якій максимально і якнайкраще досягаються цілі закону. Оцінити стан законності в країні можна тільки на підставі того, якою мірою закони держави відображають об'єктивні потреби громадського розвитку. Якщо видавані державою правові норми закріплюють і охороняють інтереси тільки окремих осіб або певних соціальних груп, не враховуючи загальні та індивідуальні інтереси усього населення країни, — законність відсутня. Якщо правові норми лише формально відображають інтереси різних верств населення, але не гарантують їх, то і тут не може бути мови про законність.

Джерела

1. Алексеев С. Загальна теорія права : навч. посіб. / С. Алексеев. — М. : Норма-Инфра-М, 2000. — С. 341.
2. Вернгеро А. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. Вернгеро. — М. : Юриспруденція, 1999. — С. 469.
3. Кашаніна Т. Основи російського права : навч. посіб. / Т. Кашаніна, А. Кашанін. — М. : Проспект, 1996. — С. 365.
4. Рабинович П. Зміцнення законності — закономірність соціалізму / П. Рабинович. — Л., 1975. — С. 31.
5. Алексеев С. Проблеми теорії права: Курс лекцій : в 2 т. Т. 1. С. Алексеев. — Свердловськ, 1972. — С. 113.
6. Малкін Н. Про законність в умовах перехідного періоду / Н. Малкін // Теорія права: нові ідеї. Вип. 4. — М. : ИГПАН, 1995. — С. 27.

7. Шабуров А. Законність і правопорядок / А. Шабуров // Теорія держави і права : підруч. для ВНЗ. — М., 1997. — С. 436–437.
8. Потапов В.А. Законность и правомерное поведение граждан в условиях реформирования России: Региональный аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / В.А. Потапов ; науч. рук. В.К. Бабаев ; М-во внутренних дел РФ ; Нижегородская высшая школа. — Нижний Новгород, 1995. — 284 с.
9. Стучка П. Вчення про Радянську державу і її конституцію / П. Стучка. — М., 1931. — С. 221.
10. Витрук Н.В. Законность: понятие, защита и обеспечение / Н.В. Витрук // Общая теория права: Курс лекций / под ред. проф. Бабаева В. — Н. Новгород, 1993. — С. 526–527.
11. Черданцев А. Теорія держави і права: Курс лекцій / А. Черданцев. — Екатеринбург, 1996. — С. 85, 191.
12. Ожегов С. Словник російської мови / С. Ожегов. — М., 1987. — С. 136.
13. Юридичний енциклопедичний словник. — М. : Енциклопедія, 1984. — С. 85.
14. Кудрявцев В. Право як елемент культури // Право і влада. — М., 1990. — С. 249.

Брайчевська Олена,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

o.braichevska@kubg.edu.ua

НЬЮ-ЙОРКСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО БІЖЕНЦІВ І МІГРАНТІВ: НОВИЙ КРОК У ВИРІШЕННІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОБЛЕМ НА ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНІ

NEW YORK DECLARATION FOR REFUGEES AND MIGRANTS: THE NEW STAGE IN RESOLVING MIGRATION PROBLEMS AT THE GLOBAL LEVEL

У статті 13 Загальної декларації прав людини зазначається, що «кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи власну, і повернутися в свою країну». Стаття 14 цього ж документа стверджує, що «кожна людина має право шукати притулку від пересліду-

вань в інших країнах і користуватися цим притулком» [1, 10]. Одним з найважливіших чинників сучасного світового розвитку є міжнародні міграції, чисельність яких, за даними ООН, зростає швидше, ніж чисельність населення планети. В останнє десятиліття XX — на початку XXI ст. в різних регіонах світу відбувалися переміщення великих груп мігрантів, які були зумовлені громадянськими війнами, геноцидом та збройними конфліктами. Вимушені переміщення людей, які за останні 15 років XXI ст. досягли небачених масштабів, стали однією з нагальних світових проблем. Зокрема, у 2015 р. кількість міжнародних мігрантів перевищила 244 млн осіб, з яких 65 млн є вимушеними переселенцями, включаючи 21 млн біженців, 3 млн осіб, що шукають притулку, і понад 40 млн внутрішньо переміщених осіб [3, 1].

Найбільш масштабне переміщення великих груп людей, які рятувалися від геноциду і збройних конфліктів в 90-х роках XX ст., відбулося на Африканському континенті. Геноцид у Руанді, коли було вбито близько 1 млн мешканців країни, спричинив стрімке переміщення протягом одного тижня 2 млн осіб до Заїру та Танзанії. Переміщення супроводжувалось спалахом інфекційних хвороб, від яких померло понад 50 тис. осіб, та насильством з боку членів різноманітних військових формувань, які фактично контролювали табори біженців на території цих країн [6, 10] і на тривалий час дестабілізували ситуацію, спричинивши гуманітарну катастрофу в країнах, розташованих в районі Великих африканських озер. На жаль, міжнародна спільнота виявилася не готовою і неспроможною врегулювати ситуацію і захистити цивільне населення [5, 267].

Збройні конфлікти, громадянські війни та економічні проблеми зумовили масові нелегальні переміщення мігрантів з країн Близького Сходу і Африки до Європейського Союзу. Більшість мігрантів прямували до берегів Європи через Середземне море на не пристосованих для перевезення людей старих суднах та гумових човнах, які досить часто йшли на дно, що призводило до великих людських жертв. Потік біженців і економічних мігрантів був настільки стрімким і масовим, що спричинив у 2013–2017 рр. міграційну кризу у Європі [2].

У жовтні 2013 р. за кілометр від італійського острова Лампедуза (130 км від Тунісу та 220 км від Сицилії) в Середземному морі потонуло риболовецьке судно, яке нелегально перевозило більше 500 біженців із Сомалі, Еритреї та інших африканських країн, що призвело до загибелі одразу 366 осіб [9]. Після цієї трагедії італійський уряд,

за сприяння Європейського Союзу в рамках зміцнення національної системи патрулювання середземноморських кордонів, розпочав гуманітарну рятувальну операцію під назвою *Mare Nostrum* (Наше море), метою якої був порятунок нелегальних мігрантів та арешт перевізників мігрантів та їхніх суден. Лише протягом 2014 р. завдяки цій операції вдалося врятувати близько 60 тис. нелегальних мігрантів [11].

У зв'язку з великою кількістю загиблих під час транспортування нелегальних мігрантів через Середземне море збереження життя людей і запобігання людським трагедіям були визначені одним із пріоритетів Європейського Союзу в ході проведення моніторингу і патрулювання в Середземномор'ї з метою посилення охорони морських кордонів держав — членів ЄС, порятунку біженців, шукачів притулку та нелегальних мігрантів, а також вилучення суден контрабандистів.

У Західному Середземномор'ї Європейське агентство з охорони зовнішніх кордонів країн — членів Європейського Союзу (Frontex) здійснювало такі операції: «Гера» (запобігання нелегальній міграції на Канарські острови), «Індало» (контроль південно-східного узбережжя Іспанії) та «Мінерва» (проти дія нелегальній міграції в районі Гібралтару) [8].

У Центральному і Східному Середземномор'ї Європейське агентство з охорони зовнішніх кордонів країн — членів Європейського Союзу проводило військово-морські операції «Тритон» і «Посейдон» [4, 8]. В рамках операції «Посейдон» Frontex надає технічну допомогу Греції не тільки щодо проведення моніторингу та патрулювання морських кордонів, але й у здійсненні пошуково-рятувальних робіт у Середземному морі. Операція «Тритон» також спрямована на підтримку Італії у здійсненні прикордонного контролю і рятувально-пошукових робіт на морських кордонах в акваторії між Мальтою та Італією [8]. У тісній співпраці з представниками країн ЄС пошукові операції та надання допомоги постраждалим в ході реалізації програми «Спеціальна середземноморська ініціатива» здійснювало також УВКБ ООН у справах біженців [7, 12].

Переміщення великих груп економічних мігрантів, шукачів притулку та біженців спостерігалось й в інших регіонах світу і неодноразово супроводжувалось гуманітарними катастрофами. Такі переміщення великих груп біженців і мігрантів, які відбувались наприкінці XX — на початку XXI ст., спричиняли транскордонні, політичні, економічні, соціальні та гуманітарні проблеми. Як показала практика,

це явище носить глобальний характер і вимагає застосування глобальних підходів і прийняття глобальних рішень. Саме тому проблема переміщення великих груп мігрантів та забезпечення їх людських прав, яка неодноразово обговорювалась на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН, в черговий раз привернула увагу міжнародного співтовариства.

Відповіддю на глобальну кризу біженців і мігрантів стала ціла низка міжнародних ініціатив, спрямованих на зміцнення захисту їх прав, які були викладені в Резолюції 71-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН від 19 вересня 2016 р., відомій як Нью-Йоркська декларація [3].

Нью-Йоркська декларація містить масштабні зобов'язання міжнародного співтовариства щодо вирішення поточних проблем і забезпечення готовності до вирішення майбутніх завдань, пов'язаних з міжнародними міграційними процесами. Насамперед вони стосуються захисту людських прав всіх біженців і мігрантів незалежно від їх статусу. Зокрема, йдеться про права жінок і дівчаток, заохочення їх до рівної і ефективної участі у пошуку рішень та забезпечення відвідування дітьми-біженцями шкіл протягом декількох місяців після прибуття в країну призначення.

Планується ліквідація практики утримання дітей під вартою з метою визначення їх міграційного статусу, надання підтримки країнам, які здійснюють порятунок, прийом і розселення великої кількості біженців і мігрантів, посилення гуманітарної допомоги і допомоги з метою розвитку країнам, з яких потоки міжнародних мігрантів є найбільшими. Передбачається також рішуче засудити ксенофобію щодо біженців і мігрантів і підтримати глобальну кампанію боротьби із цим явищем, зміцнити позитивний внесок мігрантів в економічний і соціальний розвиток країн, які їх приймають.

Ще одним важливим положенням цієї політичної декларації є рішення про включення МОМ в систему ООН з метою посилення управління міграційними процесами на глобальному рівні та початок міжурядового переговорного процесу з метою підписання у 2018 р. глобального договору про безпечну, упорядковану та законну міграцію та глобального договору про біженців.

Незважаючи на те що цей документ має рекомендаційний характер, він свідчить про політичну волю представників країн світу об'єднати зусилля для формування більш гуманного і узгодженого підходу світового співтовариства до проблем біженців і мігрантів.

Джерела

1. Загальна декларація прав людини // Вісник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. — 1999. — № 1. — С. 10.
2. Малиновська О.А. Міграційна криза в Європі: пошуки шляхів розв'язання та наслідки для України : аналітична записка [Електронний ресурс] / О.А. Малиновська. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrasia-c1f03.pdf>
3. Нью-Йоркская декларация о беженцах и мигрантах. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 19 сентября 2016 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/292/00/PDF/N1629200.pdf?OpenElement>
4. Операція «Тритон» замість проекту Mare Nostrum [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ua.euronews.com/2015/02/11/migrant-deaths-in-mediterranean-show-triton-inadequate>
5. Пятьдесят лет гуманитарной деятельности: Положение беженцев в мире 2000/УВКБ ООН. — М. : Интер диалект+, 2000. — С. 267.
6. Chapter 10: The Rwandan genocide and its aftermath // The State of The World's Refugees 2000: Fifty Years of Humanitarian Action [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unhcr.org/3ebf9bb60.html>
7. Central Mediterranean Sea Initiative (CMSI) / Aktion Plan [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unhcr.org/protection/operations/531990199/unhcr-central-mediterranean-sea-initiative-cmsi-eu-solidarity-rescue-at.html>
8. EU operations in the Mediterranean Sea [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/5_euoperationsinmed_2pg.pdf
9. Lampedusa boat tragedy: Migrants 'raped and tortured' [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bbc.com/news/world-europe-24866338> 8 November 2013
10. Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.hrw.org/reports/1999/rwanda/>
11. Mare Nostrum Operation [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.marina.difesa.it/EN/operations/Pagine/MareNostrum.aspx>
12. Special Mediterranean Initiative June 2015 — December 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unhcr.org/partners/donors/560ce6959/unhcrs-supplementary-appeal-special-mediterranean-initiative-june-2015.html>

Слюсаренко Ірина,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

i.sliusarenko@kubg.edu.ua

«ЛЮДСЬКИЙ ВИМІР» НБСЄ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТИСКУ НА СРСР ПІД ЧАС ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

“HUMAN DIMENSION” OF THE CSCE AS THE INSTRUMENT OF PRESSURE ON THE SOVIET UNION DURING THE “COLD WAR”

Тиск міжнародної громадськості на окрему державу у зв'язку з необхідністю дотримання взятих на себе зобов'язань щодо забезпечення прав людини здатний виступати серйозним чинником, спрямованим як мінімум на демократизацію внутрішньої політики даної держави, як максимум — призвести до зміни опозицією правлячого режиму.

В умовах, коли важливість дотримання прав людини в сучасному світі не викликає сумнівів, дослідження попереднього міжнародного досвіду, який людство отримало впродовж другої половини ХХ ст., має безпосереднє практичне і наукове значення.

Тема впливу «людського виміру» НБСЄ як інструмент тиску на СРСР в умовах холодної війни актуалізувалася в наукових дослідженнях молодих учених впродовж останніх років. Підтвердженням цьому є роботи А.І. Астапчук [1], Я.І. Золотарьової, О.М. Вільцянюк [4], які дослідили окремі аспекти даної проблеми в різних хронологічних розрізах, залишивши можливість для синтезного викладення впливу «людського виміру» НБСЄ як інструменту тиску на СРСР під час холодної війни.

До Другої світової війни права людини не були темою, що часто обговорювалась у світовій та міжнародній політиці. Злочини проти людяності, вчинені під час війни, актуалізували питання дотримання прав людини на світовому порядку денному. Концепт дотримання прав людини знайшов своє відображення у Статуті ООН 1945 р. Знаковою подією для міжнародної громадськості стало ухвалення Декларації прав людини 12 грудня 1948 р. Позиція СРСР щодо цієї Декларації диктувалася розумінням неможливості втілення на практиці утопічних

ідеалів комунізму, тому під час голосування делегація країни утрималася від підтримки документа, спираючись на недостатнє забезпечення економічних та соціальних прав [2, 27].

Починаючи з 60-х років ХХ ст. СРСР намагався на міжнародній арені переключити увагу спільноти з питань дотримання індивідуальних прав людини на необхідність дотримання колективних прав: боротьба в ООН з залишками колоніалізму, з апартеїдом у ПАР, за права палестинців на Близькому Сході (в обох останніх питаннях була активною українська радянська дипломатія), ініціювання складення двох Пактів про економічні, соціальні і культурні права і про громадянські і політичні права [2, 29].

Адміністрація Дж. Форда під час підсумкового етапу НБСЄ в Гельсінкі (червень-серпень 1975 р.) доклала активних зусиль щодо внесення до так званої «третьої корзини» («людський вимір») НБСЄ принципу поваги прав людини та основних свобод [5, 179], який знайшов відображення в розділі VII Гельсінського заключного акту (1 серпня 1975 р.). Необхідно відзначити той факт, що в подальшому США саме в ході засідань НБСЄ стежили за дотриманням взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань СРСР у питанні дотримання прав людини.

Дж. Картер побудував власну передвиборчу кампанію на постулатах політичного ідеалізму та став одним з головних ідеологів та практиків політики морального тиску США на необхідність дотримання усіма державами — членами НБСЄ прав людини у внутрішній політиці з чіткою прив'язкою до зовнішньополітичного іміджу держави. Саме під час перебування при владі адміністрації Дж. Картера чинник необхідності дотримання прав людини в СРСР відповідно до взятих на себе міжнародних зобов'язань став тим моральним імперативом, який США спрямовували на дискредитацію міжнародного іміджу Радянського Союзу та країн соціалістичного табору у зв'язку з його нехтуванням у цих країнах — членах НБСЄ.

Концепція прав людини, на думку З. Бжезинського, стала хорошим інструментом, який змусив СРСР перейти до ідеологічної оборони [4, 17]. Завдяки особистому втручання Дж. Картера у кампанію захисту прав людини поживалася опозиція в СРСР, що також зробило свій внесок у розпад країни [4, 18].

Під час Белградської зустрічі НБСЄ (1977–1978 рр.) США вдалося легітимізувати міжнародне обговорення питання про виконання по-

ложень Заключного акту, передусім тих, що стосувалися поваги прав людини та положень гуманітарної співпраці [5, 180].

Проблема дотримання прав людини стала одним з вузлових чинників ідеологічного протистояння в американсько-радянських відносинах другого етапу холодної війни (1979–1986 рр.), оскільки спричиняла появу альтернативи для радянського суспільства в умовах нереалізованості та недосяжності комуністичних ідеалів.

Під час Мадридської зустрічі (11 листопада 1980 р. — 9 листопада 1983 р.) за наполяганням делегації США та за підтримки делегацій Великої Британії та Нідерландів до порядку денного було включено і питання порушення прав людини в СРСР та інших країнах ОВД [5, 184].

У підсумковому документі Мадридської зустрічі знайшла своє відображення необхідність сприяння контактам між людьми, вільному обміну інформацією, співпраці та обміну в галузях культури, освіти [6], адже навіть ці заходи становили небезпеку для СРСР, оскільки розширювали коло його громадян, залучених до споглядання альтернативних моделей державності в країнах Європи.

До дисидентів всередині СРСР долучилася й діаспора, зокрема українська. Вже наприкінці 1960-х рр. українська діаспора в США та Канаді розгорнула масштабний рух, спрямований на захист національних та людських прав в Україні. Особлива увага приділялася вимогам дотримання Загальної декларації прав людини в СРСР [7, 55]. В рамках Світового конгресу вільних українців, утвореного 1967 р. в Нью-Йорку, діяла Комісія з питань прав людини, члени якої давали свідчення під час слухань урядових комісій США та Канади, які стосувалися порушення прав людини в СРСР [7, 56]. Також саме під впливом української громади президент США Р. Рейган проголосив 9 листопада 1982 р. Днем пошани Української гелсінської групи. У документі, зокрема, зазначалося: «...комунізм не здатний змагатися з принципами свободи на форумі ідей. Наявне переслідування і ув'язнення українських громадян за їхнє намагання користуватися основними правами людини є міжнародною компрометацією для Радянського Союзу...» [8].

Після приходу до влади в М.С. Горбачова та початку «перебудови» країни Заходу продовжували тиснути на Радянський Союз з метою виконання ним зобов'язань, взятих на себе в рамках НБСЕ, та втілення на практиці положень «третьої корзини».

На Віденській зустрічі НБСЕ (1986–1989 рр.) було суттєво доповнено концепцію «людського виміру» — сукупності зобов'язань країн-учасниць щодо поваги усіх прав і основних свобод людини, контактів між людьми та інших питань гуманітарного характеру, а також запропоновано механізм виконання зобов'язань країнами — членами НБСЕ, який передбачав проведення двосторонніх зустрічей між державами-учасниками з конкретних ситуацій з метою їх вирішення. Крім того, передбачався обмін інформацією з питань «людського виміру» і обов'язкова відповідь на запит про таку інформацію з боку однієї з держав-учасниць. Найважливішою складовою механізму була можливість будь-якої держави-учасниці, яка вважатиме це за необхідне, залучати увагу інших держав-учасниць за допомогою дипломатичних каналів до ситуацій і випадків, що стосуються «людського виміру» НБСЕ. Саме цей пункт, прописаний у Підсумковому документі Віденської зустрічі НБСЕ, розширював можливість тиску на СРСР з боку країн Заходу. Після Віденської зустрічі НБСЕ опозиція в республіках СРСР отримала більше можливостей для правової легалізації, апелюючи і до міжнародно-правових актів, що сприяло відцентровим тенденціям в СРСР, оскільки в документах Віденської зустрічі НБСЕ затверджувався пріоритет міжнародного права над внутрішнім правом Радянського Союзу [3, 300].

Надалі Віденський механізм було удосконалено під час Копенгагенської (1990 р.) та Московської зустрічей (1991 р.) Конференції з людського виміру НБСЕ. Він отримав назву Московського механізму і створив можливість формувати спеціальні місії незалежних експертів для надання допомоги у вирішенні конкретних проблем, пов'язаних з питаннями людського виміру. Зокрема, ним передбачено право розслідування повідомлень про порушення зобов'язань у сфері «людського виміру», причому у виняткових випадках розслідування може здійснюватися навіть без згоди обвинуваченої держави [1, 70].

Використання проблеми дотримання прав людини в СРСР як чинника тиску виявилось доволі ефективною складовою «м'якої сили», яка була ініційована та реалізована правлячими елітами США в умовах холодної війни. Зустрічі НБСЕ та їх підсумкові документи містили положення, які йшли в розріз з комуністичними реаліями та дискредитували Радянський Союз в очах як власних громадян, так і міжнародного співтовариства.

Джерела

1. Астапчук А.И. К вопросу о «человеческом измерении» в деятельности ОБСЕ / А.И. Астапчук // Вестник РУДН. Серия Всеобщая история. — 2013. — № 4. — С. 61–70.
2. Білоусов М.М. Радянська дипломатія і Загальна декларація прав людини / М.М. Білоусов // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 83. Ч. 2. — 2009. — С. 27–29.
3. Богатуров А.Д. История международных отношений. 1945–2008 : учеб. пособ. для студ. вузов / А.Д. Богатуров, В.В. Аверков. — М. : Аспект Пресс, 2010. — 520 с.
4. Вільцанюк О.М. Права людини в радянському векторі зовнішньої політики адміністрації Дж. Картера [Електронний ресурс] / О.М. Вільцанюк // International scientific journal. — 2016. — № 7. — С. 15–18. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2016_7_5
5. Золотарьова Я.І. Участь США у дискусії щодо прав людини у форматі НБСЕ (1975–1985 рр.) [Електронний ресурс] / Я.І. Золотарьова // Європейські історичні студії. — 2015. — № 2. — С. 177–187. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2015_2_12
6. Итоговый документ Мадридской встречи 1980 года представителей государств — участников Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, состоявшегося на основе положений Заключительного акта, относящихся к дальнейшим шагам после Совещания [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_080/page
7. Недужко Ю. Боротьба української діаспори країн Заходу за права людини в Україні (середина 80-х — 90-ті рр. XX століття) / Ю. Недужко // Наукові виклади. — 2008. — № 4. — С. 55–62.
8. Стаття «Президент Реґен проголосив день Української Гельсінської групи», 25 вересня 1982 р. [Електронний ресурс] // ЦДАЗУ, ф. 36, оп. 1, спр. 47, арк. 82. — Режим доступу : <http://tsdazu.gov.ua/index.php/ua/online/47-all/516-2014-12-10-09-58-59.html>

Байталюк Ольга,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

o.baitaliuk@kubg.edu.ua

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ НА ОСВІТУ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

THE RIGHT TO EDUCATION: INTERNATIONAL ASPECT

Актуальність дослідження. Протягом багатьох століть освіта була і залишається основою розвитку суспільства і держави. У XX–XXI ст. в Україні та більшості країн світу освіта перестала бути привілеєм середнього та вищого класу і є доступною усім верствам населення. Такому результату сприяло прийняття низки міжнародних та національних документів стосовно забезпечення реалізації права особи на здобуття освіти різного рівня. Аналіз та розуміння цих документів є важливим для забезпечення реалізації права на освіту як у світі в цілому, так і в Україні зокрема.

Метою статті є аналіз міжнародних документів щодо реалізації права на освіту громадянами держав незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження.

На думку О.Ф. Скакун, реалізація норм права — це втілення розпорядження правових норм у правомірній поведінці суб'єктів права, в їх практичній діяльності [9]. Виходячи з цього визначення під реалізацією права на освіту ми розуміємо можливість доступу кожного громадянина України (в окремих випадках іноземця, особи без громадянства) незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин до отримання освіти як основи інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави.

Таке забезпечення прав не було б можливим без прийнятих та ратифікованих міжнародних документів, імplementованих в національ-

не законодавство України. Основними з них є такі: Загальна декларація прав людини і громадянина від 10 грудня 1948 р.; Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти від 14 грудня 1960 р.; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р.; Рекомендація N R (83) 13 Комітету міністрів Ради Європи «Про роль середньої школи в підготовці молоді до життя» від 23 вересня 1983 р.; Резолюція № 1 Постійної конференції європейських міністрів освіти «Про нові завдання вчителів та їхню підготовку» від 5–7 травня 1987 р.; Віденська декларація від 25 червня 1993 р.; Рекомендації № 1501 «Обов'язки батьків і вчителів у вихованні дітей» Парламентської асамблеї Ради Європи 2001 р. тощо. Нижче докладніше зупинимось на деяких з них.

10 грудня 1948 р. на Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй було прийнято Загальну декларацію прав людини і громадянина, статтею 26 якої гарантувалося право освіти. Також Декларацією гарантується право на безплатну (хоча б початкову і загальну) освіту, а також визначається рівень доступності до різних рівнів освіти. Так, початкова освіта повинна бути обов'язковою, технічна і професійна — загальнодоступними, а вища — однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного [2].

Зазначена правова норма не в повній мірі розкриває права та свободи людини і громадянина в сфері реалізації права на освіту. Тому у грудні 1960 р. на Генеральній конференції ООН з питань освіти, науки і культури було прийнято Конвенцію про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти. Під дискримінацією в даному документі розуміється розрізнення, виняток, обмеження або перевага за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження, які мають на меті або наслідком знищення або порушення рівності відносин у сфері освіти (ст. 1 Конвенції). Держави-учасниці взяли на себе зобов'язання сприяти подоланню дискримінації в усіх освітніх сферах та забезпечувати вільний доступ всіх громадян (в окремих випадках іноземців та осіб без громадянства) до усіх рівнів освіти та до різних закладів освіти. Окрім подолання дискримінації, спрямованої на осіб, які навчаються, Конвенцією було передбачено також подолання дискримінації і у підготовці майбутніх педагогів (ст. 4.d Конвенції) [3].

Наступним важливим документом щодо реалізації права на освіту став Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права,

прийнятий у 1966 р. Даним міжнародним документом передбачено, що держави-учасниці визнають право кожної людини на освіту, яка повинна спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності, а також зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод. Такий підхід зумовлений тим, що освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма націями і всіма расовими, етнічними та релігійними групами, а також роботі ООН по підтриманню миру. Для повного здійснення цього права передбачено гарантування безоплатної початкової освіти для всіх без винятку, відкритість і доступність повної середньої та професійно-технічної освіти, доступність вищої освіти на основі здібностей кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти. Також, згідно з цим документом, держави-учасниці зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів обирати для своїх дітей не тільки запроваджені державною владою школи, а й інші школи, що відповідають тому мінімуму вимог щодо освіти, який може бути встановлено чи затверджено державою, і забезпечувати релігійне та моральне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань [5].

25 червня 1993 р. під час проведення Всесвітньої конференції з прав людини у Відні було в котре підтверджено прагнення міжнародної спільноти до забезпечення реалізації права на освіту. У ст. 33 Віденської декларації і Програмі дій зазначається, що Всесвітня конференція з прав людини підтверджує, що відповідно до Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та інших міжнародних договорів про права людини держави зобов'язані забезпечувати, щоб система освіти була спрямована на зміцнення поваги до прав людини і основних свобод. Система освіти повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості, миру та підтриманню дружніх відносин між народами і всіма расовими та релігійними групами і заохочувати діяльність ООН в інтересах досягнення цих цілей. Таким чином, освіта у сфері прав людини і поширення належної теоретичної і практичної інформації відіграють важливу роль у заохоченні та повазі прав людини без будь-яких відмінностей за ознакою раси, статі, мови або релігії, і це повинно бути відображено як на національному, так і на міжнародному рівнях. Єдиними перешкодами на шляху до досягнення цих цілей можуть стати нестача ресурсів і від-

сутність належної організаційної структури, але міжнародна спільнота має вживати усіх заходів щодо їх подолання [1].

Рекомендацією N R (83) 13 Комітету міністрів Ради Європи «Про роль середньої школи в підготовці молоді до життя», ухваленою Комітетом міністрів Ради Європи на 362-му засіданні заступників міністрів 23 вересня 1983 р., було передбачено необхідність приділяти велику увагу підготовці молоді, що навчається в середній школі, до життя та праці. Освітні системи держав-підписантів цієї Рекомендації мають бути достатньо гнучкими і такими, які забезпечуватимуть молоді всебічну та якісну підготовку до життя в соціумі, яке стрімко розвивається. Також в документі приділено увагу безперервності освіти, завдяки якій молодь у подальшому могла б отримувати вищу освіту та/або поєднувати роботу з навчанням. Досягнення цієї мети мають забезпечувати не лише керівництва держав, а й батьки, громадські та суспільні організації, територіальні громади [6].

Також міжнародними документами не були залишені поза увагою роль та місце педагогічних працівників у забезпеченні реалізації права на освіту. Так, 5–7 травня 1987 р. у м. Гельсінкі (Фінляндія) на 15-й сесії Постійної конференції європейських міністрів освіти було ухвалено Резолюцію «Про нові завдання вчителів та їхню підготовку». Документом передбачено сприяння таким принципам, спрямованим на поліпшення якості освіти та пом'якшення труднощів, з якими стикаються вчителі, як: підвищення престижності вчительської професії; зміна підходів до підготовки вчителів таким чином, щоб вони отримували інтелектуальний базис, потрібний для розв'язання нових проблем у майбутній роботі в школі та для відбору найсуттєвіших знань з маси доступної інформації; фахова підготовка й підвищення кваліфікації вчителів як неподільне ціле; форма неперервної освіти тощо [6].

Результатом усвідомлення та розуміння того, що для повноцінного виховання та навчання підростаючого покоління ролі одних вчителів не достатньо, стало прийняття у 2001 р. Парламентською асамблеєю Ради Європи Рекомендації № 1501 «Обов'язки батьків і вчителів у вихованні дітей». Згідно з цим документом, двома інститутами, які відіграють визначальну роль і мають формальні зобов'язання щодо виховання перед законом і суспільством, є сім'я і школа. Батьки завжди були і залишатимуться першими вихователями дитини. Саме вони мають право і обов'язок закласти інтелектуальні та емоційні основи

життя своїх дітей, а також допомогти їм розвинути власну систему цінностей і позицію, зокрема тому, що майбутнє дитини визначається переважно протягом дошкільного періоду. Вони повинні також здійснити свої обов'язки як батьки школярів. Держава зі свого боку повинна підтримувати освітню систему, яка вчить молодих людей бути гідними громадянами і справжніми професіоналами, забезпечуючи їх базою для постійного навчання і особистого розвитку. Враховуючи такий підхід до навчання та виховання школярів, Асамблея рекомендувала державам-учасницям поліпшити зв'язки та взаємодію між батьками й освітніми установами на всіх рівнях освіти (національному, регіональному та місцевому), а також заохочувати встановлення партнерства, забезпечуючи при цьому правові, фінансові й організаційні умови для практичного здійснення цих завдань; активніше залучати неурядові організації, зокрема асоціації, що опікуються неформальною освітою; сприяти підготовці батьків, щоб допомогти їм відігравати роль вихователів у постійно змінюваному світі, зробити їх більш свідомими щодо їхніх обов'язків, а також гармонізувати знання, які одержують діти вдома і в школі; зробити стосунки «вчителі — батьки» частиною або більшою частиною процесу підготовки вчителів, зокрема подальшої підготовки; полегшити батькам виконання їхніх обов'язків у разі, коли поєднати сімейне життя й роботу виявляється важко і діти мають залишатися вдома самі; заохочувати освітні органи приділяти більше уваги потребам та турботам молоді, зокрема створюючи або зміцнюючи учнівські ради та інші місцеві, регіональні й національні форми участі для тіснішого залучення молоді до ухвалення рішень і розв'язання таких проблем, як насильство в школі; звернути особливу увагу на виховання дітей, які походять із соціально неблагополучного середовища або сімей, та сприяти конкретному партнерству в разі потреби за межами шкіл з батьками з цього середовища; готувати вчителів з міжкультурних зав'язків і забезпечити потрібні ресурси для подолання мовних і культурних бар'єрів у зв'язках з іммігрантськими родинками; заохочувати співпрацю між школами й місцевими органами влади, наприклад, через використання шкіл для утвердження духу спільності, розміщуючи в них соціальні, спортивні та культурні заклади; підвищувати автономність шкіл, щоб кожна з них могла ліпше пристосовуватися до конкретних місцевих реалій тощо [8]. Таким чином на міжнародному рівні було закріплено можливість реалізовувати право на освіту не лише в навчальних закладах, але й у сім'ї.

Крім розглянутих міжнародних нормативно-правових документів, на міжнародному рівні реалізацію права на освіту забезпечують Рекомендації про виховання в дусі міжнародного взаєморозуміння, співпраці й миру, виховання в дусі пошани прав людини й основних свобод (1974 р.), Рекомендація про розвиток освіти дорослих (1976 р.), Рекомендації МОТ/ЮНЕСКО про статус викладацьких кадрів закладів вищої освіти (1977 р.), Рекомендація № R(83)4 Ради Європи (Комітет Міністрів) «Про сприяння обізнаності про Європу в середніх школах» (1983 р.), Резолюція 874 «Про якість і ефективність шкільної освіти» (Парламентська асамблея Ради Європи, 1987 р.); Рекомендація № R(88)7 «Про освіту з питань охорони здоров'я в школі та роль і підготовку вчителів» (Комітет Міністрів Ради Європи, 1988 р.), Конвенція про технічну та професійну освіту (1989 р.), Рекомендація 1123 «Про практичну допомогу в питаннях освіти в Центральній і Східній Європі» (Парламентська асамблея Ради Європи, 1990 р.), Рекомендація № R(91)8 «Про розвиток освіти з питань довкілля в шкільних системах» (Комітет Міністрів Ради Європи, 1991 р.), Всесвітня програма дій у сфері освіти з прав людини та демократії (1993 р.), Рекомендація 1248 «Про освіту для обдарованих дітей» (Парламентська асамблея Ради Європи, 1994 р.), Рекомендація 1281 «Про гендерну рівність у галузі освіти» (Парламентська асамблея Ради Європи, 1995 р.), Декларація принципів толерантності (1995 р.), Міжнародна стандартна класифікація освіти (1997 р.), Рекомендація № R(98)6 «Про сучасні мови» (Комітет Міністрів Ради Європи, 1998 р.), Декларація про вищу освіту для XXI століття (1998 р.), Рекомендація № R(99)2 «Про середню освіту» (Комітет Міністрів Ради Європи, 1999 р.), Рекомендація 1437 «Про неформальну освіту» (Парламентська асамблея Ради Європи, 2000 р.) [4], Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини (Парламентська асамблея Ради Європи, 2010 р.) тощо.

Отже, аналіз міжнародних документів демонструє всебічний підхід до забезпечення реалізації права на освіту громадянами держав незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження. Міжнародне законодавство щодо забезпечення реалізації права на освіту постійно доповнюється та оновлюється відповідно до розвитку суспільства і нових вимог, які постають перед державою та школою. А країни-підписан-

ти, зокрема Україна, забезпечують імплементацію міжнародних норм в національне законодавство.

Джерела

1. Віденська декларація і програма дій: Міжнародний документ від 25 червня 1993 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_504
2. Загальна Декларація прав людини: Міжнародний документ від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти: Міжнародний документ від 14 грудня 1960 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174
4. Красняков Є. Міжнародні нормативно-правові акти про освіту та їхній вплив на формування державної політики в галузі освіти України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. — Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=3A46227D82D7867910557EB0C83FDEBA?art_id=53026&cat_id=44731
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Міжнародний документ від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
6. Офіційний веб-портал Офісу Ради Європи в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://coe.kiev.ua/docs/km/conf5-7_87.htm
7. Рекомендація N R (83) 13 Комітету міністрів Ради Європи «Про роль середньої школи в підготовці молоді до життя», ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи на 362-му засіданні заступників міністрів 23 вересня 1983 р.: Міжнародний документ [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. — Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_733
8. Рекомендація № 1501 (2001 р.) «Обов'язки батьків і вчителів у вихованні дітей» Парламентської асамблеї Ради Європи: Міжнародний документ // Офіційний веб-портал Офісу Ради Європи в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.coe.kiev.ua>
9. Скаун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник / О.Ф. Скаун . — 2-ге вид. — К. : Алерта; КНТ ; ЦУЛ, 2010.

Daryna Yakubenko,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine,
d.yakubenko@kubg.edu.ua

HUMAN RIGHTS VIOLATIONS IN EASTERN UKRAINE

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В СХІДНІЙ УКРАЇНІ

Throughout the year, international and domestic actors struggled to end armed conflict in Eastern Ukraine, but the situation has remained unstable. Parts of Donetsk and Luhansk region remain under de facto control of Russia-backed fighters.

Between mid-April 2014 and 30 May 2015, at least 6,417 people, including at least 626 women and girls, have been documented as killed and 15,962 as wounded in the conflict zone of Eastern Ukraine. Collapse of law and order on the territories controlled by the self-proclaimed “Donetsk People’s Republic” and the self-proclaimed “Luhansk People’s Republic” continued to be aggravated by on-going armed hostilities between the Ukrainian armed forces and armed groups. The hostilities continue to be accompanied by violations of international humanitarian law and have had a devastating impact on the overall enjoyment of human rights by an estimated five million people living in the area. In places directly affected by the fighting, such as Debaltseve, Donetsk and Horlivka, people pleaded to the society: “We just want peace”.

Russia has been using an advanced form of hybrid warfare in Ukraine since early 2014 that relies heavily on an element of information warfare that the Russians call “reflexive control”. Reflexive control causes a stronger adversary voluntarily to choose the actions most advantageous to Russian objectives by shaping the adversary’s perceptions of the situation decisively [2, 7]. Moscow has used this technique skillfully to persuade the U.S. and its European allies to remain largely passive in the face of Russia’s efforts to disrupt and dismantle Ukraine through military and non-military means [1]. The West must become alert to the use of reflexive control techniques and find ways to counter them if it is to succeed in an era of hybrid war.

The key elements of Russia’s reflexive control techniques in Ukraine have been:

- denial and deception operations to conceal or obfuscate the presence of Russian forces in Ukraine, including sending in “little green men” in uniforms without insignia;
- concealing Moscow’s goals and objectives in the conflict, which sows fear in some and allows others to persuade themselves that the Kremlin’s aims are limited and ultimately acceptable;
- retaining superficially plausible legality for Russia’s actions by denying Moscow’s involvement in the conflict, requiring the international community to recognize Russia as an interested power rather than a party to the conflict, and pointing to supposedly-equivalent Western actions such as the unilateral declaration of independence by Kosovo in the 1990s and the invasion of Iraq in 2003;
- simultaneously threatening the West with military power in the form of overflights of NATO and non-NATO countries’ airspace, threats of using Russia’s nuclear weapons, and exaggerated claims of Russia’s military prowess and success;
- the deployment of a vast and complex global effort to shape the narrative about the Ukraine conflict through formal and social media [2, 7].

Ukraine declared its independence from the Soviet Union on August 24, 1991. A few months later, Ukrainians voted to support the declaration in a special referendum. The Soviet Union officially broke up at the end of 1991.

Ukrainians are united in their vision of the future for the country, where everyone enjoys the safety of life, liberty and freedom from violence. We are a civilized European nation, that has been imprisoned by the gangsters in power. Yanukovych was elected as a president with limited authorities. Shortly thereafter he modified the Constitution of Ukraine using legally dubious means and usurped power.

Ukraine is trying to be independent as much as it can. Right now we have to follow someone else’s advice and recommendations. We’ve got to build a strong economy first of all, and secondly, a political system that reflects the interests of citizens.

Ukrainian people are peaceful nation. Try to compare the following tables.

RUSSIAN FEDERATION (Since 1991) [4]

Conflict	Combatant 1	Combatant 2	Result
War in Abkhazia (1991–1993)	Russia Abkhazia	Georgia	Victory: Abkhazia gains <i>de facto</i> independence
War of Transnistria (1992)	Transnistria Russia	Moldova	Victory: Transnistria gains <i>de facto</i> independence
East Prigorodny Conflict (1992)	Russia South Ossetia	Ingush militia	Victory: Ethnic cleansing of ethnic Ingush from Prigorodny
Civil War in Tajikistan (1992–1997)	Tajikistan Russia Uzbekistan	United Tajik Opposition Taliban factions	Stalemate: United Nations-sponsored armistice
Georgian Civil War (1991–1993)	Georgia Russia	Zviadists	Victory: Zviadist revolt crushed
First Chechen War (1994–1996)	Russia	Ichkeria Mujahideen	Defeat: Withdrawal of Russian Armed Forces from Chechnya
War of Dagestan (1999)	Russia	IIB	Victory: Start of the Second Chechen War
Second Chechen War (1999–2009)	Russia	Ichkeria Caucasian Front Mujahideen	Victory: Debellation of Ichkeria
Russo-Georgian War (2008)	Russia South Ossetia Abkhazia	Georgia	Victory: Expansion of Abkhazia and South Ossetia

Conflict	Combatant 1	Combatant 2	Result
North Caucasus Insurgency (2009–)	Russia	Caucasus Emirate ISIL (since 2015)	Ongoing: Ongoing insurgency
Annexation of Crimea (2014)	Russia	Ukraine	Victory: Russia invades and annexes Crimea
War in Donbass (2014–)	Russia Donetsk Luhansk	Ukraine	Ongoing: Minsk II
Intervention in Syria (2015–)	Russia Syrian Government Hezbollah Iran Iraq	ISIL Army of Conquest Syrian Opposition	Ongoing: Russian intervention in support of Assad government

UKRAINE (Since 1991) [5]

Date	Conflict	Combatant 1	Combatant 2	Result
2014	Crimean crisis (Russian intervention)	Ukraine	Russia	Annexation of Crimea
(2014–)	War in Donbass (Timeline)	Ukraine	Federal State of Novorossiia People's Republic of Donetsk People's Republic of Lugansk Russia	Ongoing

Failure by the parties to the conflict in Eastern Ukraine to implement the Minsk Agreements has continued to result in a host of human rights violations for civilians, particularly those living close to the 'contact line' between Government-controlled and armed group-controlled territory in the Donetsk and Luhansk regions, according to a UN report. The report covers the period between 16 August and 15 November 2016 and has documented information, based on in-depth interviews with 176 witnesses and victims, confirming that people living close to the 'contact line' suffer from a serious lack of security due to military engagement near their homes, the threat of mines and unexploded ordnance, and severe and disproportionate restrictions on their freedom of movement [3].

Resources

1. Galeotti, M. (2015). 'Hybrid War' and 'Little Green Men': How It Works, and How It Doesn't. E-international relations. <http://www.e-ir.info/2015/04/16/hybrid-war-and-little-green-men-how-it-works-and-how-it-doesnt/>
2. Snegovaya, M. (2015). Putin's Information Warfare in Ukraine. Washington: Institute for the Study of War, 28 p.
3. UN Reports on Human Rights Situation in Ukraine. (2016). United Nations — Ukraine. <http://www.un.org.ua/en/publications-and-reports/un-in-ukraine-publications/3592-un-reports-on-human-rights-situation-in-ukraine>
4. List of Wars Involving Russia. <https://www.revolvy.com/main/index.php?s=List%20of%20wars%20involving%20Russia>
5. List of Wars Involving Ukraine. <https://www.revolvy.com/topic/List%20of%20wars%20involving%20Ukraine&uid=1575>

Науковий керівник: *Н.М. Кушевська*, викладач кафедри англійської мови Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Кравчук Аліна,

Київський національний економічний університет

імені В. Гетьмана,

м. Київ, Україна,

alinakravchuk040894@gmail.com

ПРАВО НА БЕЗПЕЧНЕ ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩЕ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

THE RIGHT TO A SAFE INTERNET-ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF FORMATION OF THE FOURTH GENERATION OF HUMAN RIGHTS

Права людини — це складне явище, що має еволюційний характер. Традиційним і сталим на сьогодні є виокремлення трьох поколінь прав. Проте права людини, як зазначає Ю.С. Шемшученко, — історично мінлива категорія, яка еволюціонує разом із суспільством та державою [4, 728].

Актуальність дослідження даного питання зумовлена тим, що ХХІ ст. завдяки розвитку суспільних відносин започатковує нову групу прав людини, яку відносять до четвертого покоління. Виникає необхідність закріплення прав, які виникають з огляду на розвиток інформаційних технологій, що, в свою чергу, породжує нові проблеми та трансформує розуміння традиційних поглядів на права людини. Проблематика класифікації прав людини досліджена в працях Г.Б. Романовського, П.М. Рабіновича, Ф.М. Рудинського, Ю.С. Шемшученка, Л.Г. Заблоцької, О.Є. Аврамової, О.С. Жидкової, Н.Б. Мушак, М.П. Тиріної та ін.

Метою дослідження є виокремлення права на безпечне інтернет-середовище серед прав, які відносяться до четвертого покоління прав людини, та аналіз кібербулінгу як одного з найбільш поширених явищ, що порушують дане право.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед науковців немає єдиного підходу щодо визначення переліку прав, які можна віднести до прав четвертого покоління. Наприклад, Г.Б. Романовський перелік прав четвертого покоління обмежив правом на самогубство та евтаназію. При цьому він розглядає евтаназію та самогубство

як елементи права на смерть. На думку Ф.М. Рудинського, права четвертого покоління повинні захищати людину від загроз, пов'язаних з експериментами у сфері генетичної спадковості особи. Ю.А. Дмитрієв до четвертого покоління прав відносить лише інформаційні права та технології. А.Б. Венгеров визначає четверте покоління правами людства на мир, ядерну безпеку, космос, а також екологічні, інформаційні права тощо [1, 160–170].

Деякі із зазначених підходів є занадто вузькими, інші — не відповідають сьогоднішнім умовам розвитку суспільства або поєднують права третього покоління з четвертим. На нашу думку, до четвертого покоління прав варто відносити біологічні права людини та громадянина, що стосуються зміни статі, трансплантації органів, клонування, штучного запліднення, евтаназії, а також права, що стосуються використання інтернет-середовища.

Право на безпечне інтернет-середовище тісно пов'язане з поняттям інформаційної безпеки. В.М. Петрик визначає інформаційну безпеку як «стан захищеності особи, суспільства і держави, при якому досягається інформаційний розвиток (технічний, інтелектуальний, соціально-політичний, морально-етичний), за якого сторонні інформаційні впливи не завдають їм суттєвої шкоди» [3, 122].

Одним з найбільш поширених та загрозливих явищ, що порушують право людини на безпечне інтернет-середовище, є кібербулінг. Більшість авторів, розглядаючи поняття кібербулінгу, використовують визначення Білла Белсі (Bill Belsey). На його думку, кібербулінг — це використання інформаційних та комунікаційних технологій, наприклад електронної пошти, мобільного телефону, інтернет-сайтів, для навмисних, неодноразових і ворожих дій особи або групи з визначеною метою — образити іншу людину [5]. За визначенням Л. Найдьонової, «кібербулінг — це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо» [2, 10].

На нашу думку, наведені визначення мають низку недоліків: по-перше, відкритий перелік інформаційно-комунікаційних засобів не враховує їх сучасні види (наприклад, селфі-культуру або стрімінг); по-друге, кібербулінг не завжди є актом агресії; по-третє, такі дії не завжди носять систематичний характер. Тому на підставі аналізу різних визначень даного поняття і у зв'язку з вищезазначеними недоліками ми

пропонуємо більш універсальне його формулювання: кібербулінг — навмисні дії особи або групи осіб з метою принизити, образити або іншим чином дошкулити іншій особі з використанням будь-яких сучасних інформаційних та комунікаційних засобів.

Для аналізу досвіду правового регулювання кібербулінгу варто зупинитись на досвіді Сполучених Штатів Америки. На сьогодні ще не прийнятий федеральний закон, який би гарантував захист від кібербулінгу, але кожен з 50 штатів має закони, які тим чи іншим чином регулюють кібербулінг. У 20 штатах передбачена кримінальна відповідальність за інтернет-знущання. Основний механізм, через який пропонують реалізувати положення законодавства, — це навчальні заклади. У кожному штаті, крім Монтани, закон наділяє повноваженнями адміністрацію шкіл для ідентифікації випадків кібербулінгу та формування формальних та/або неформальних заходів дисциплінарного впливу на інтернет-агресорів. У 15 штатах такий вплив поширюється і на поведінку поза школою. В деяких штатах, наприклад в Колорадо, закон зобов'язує адміністрацію шкіл прийняти так звані кодекси безпеки ("Safe School Plan"), які передбачатимуть всі заходи і міри відповідальності, які застосовуватиме навчальний заклад з метою боротьби проти кібербулінгу. Варто зауважити, що дієвість цього механізму підтримується відповідальністю самої адміністрації школи. Так, у справі *Zeno v. Pine Plains Central School District* 2012 р. учень відсудив у школи 1 мільйон доларів компенсації за те, що адміністрація школи вжила лише формальних заходів для припинення його принижень та не пересвідчилась, що он-лайн-переслідування припинились [6].

Також цікавим є досвід деяких країн Європи щодо залучення до процесу правового регулювання кібербулінгу інституту омбудсмена. Прикладом законодавчих змін щодо надання повноважень у сфері боротьби з кібербулінгом саме інституту омбудсмена може слугувати законодавство Нідерландів. Ініціатором внесення таких змін виступив Марк Дулаерт, уповноважений з прав дитини Нідерландів і голова Європейської мережі омбудсменів для дітей.

Висновки. На даному етапі розвитку суспільних відносин формується нове покоління прав людини, що потребують законодавчого закріплення. Найчастіше у працях сучасних правознавців серед переліку прав четвертого покоління згадуються такі: зміна статі, трансплантація органів, клонування, використання віртуальної реальності, штучне запліднення та евтаназія. У зв'язку зі стрімким розвитком інформаційно-

комунікаційних технологій особливого значення набуває законодавче закріплення права на безпечне інтернет-середовище та правове регулювання кібербулінгу. Україна могла б запозичити досвід Сполучених Штатів Америки та країн Західної Європи в питанні боротьби із цим негативним явищем, яке стає дедалі поширенішим.

Джерела

1. Аврамова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми / О. Аврамова, О. Жидкова // Право України. — 2011. — № 7. — С. 169–175.
2. Найдьорова Л.А. Кібер-булінг підлітків (віртуальний терор) як новітній феномен інформаційної доби: теоретико-методичні засади подолання і профілактики / Л.А. Найдьорова // Практична психологія та соціальна робота. — 2010. — № 8. — С. 10–18.
3. Петрик В.М. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи / В.М. Петрик // Юридичний журнал. — 2009. — № 5. — С. 122–134.
4. Тиріна М.П. Покоління прав людини: проблеми сучасної класифікації / М.П. Тиріна // Держава і право. — 2011. — № 5. — С. 728–732.
5. Belsey B. Cyberbullying: An Emerging Threat to the “Always On” Generation. — URL: http://www.cyberbullying.ca/pdf/Cyberbullying_Article_by_Bill_Belsey.pdf
6. Sameer Hinduja, Justin W. Patchin / Cyberbullying Legislation and Case Law Implications for School Policy and Practice [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://cyberbullying.org/cyberbullying-legal-issues.pdf>

Науковий керівник: Л.В. Борець, доцент кафедри фінансового права юридичного факультету Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, кандидат юридичних наук, доцент.

Осінцева Анастасія,

Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана,
м. Київ, Україна,
osintseva@yahoo.com

НЕСПРОМОЖНІСТЬ ДЕРЖАВИ ГАРАНТУВАТИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ ОСНОВНІ ПРАВА ЛЮДИНИ

THE FAILURE OF THE STATE TO GUARANTEE INTERNALLY DISPLACED PEOPLE BASIC HUMAN RIGHTS

У 1948 р. Україна приєдналась до Загальної декларації прав людини, прийнятої і проголошеної Резолюцією 217А Генеральної Асамблеї ООН [1]. Цією Декларацією закріплені основні права людини, які мають гарантуватись державами.

2014 р. Україна вперше стикнулася з проблемами внутрішньо переміщених осіб і досі намагається їх вирішити, особливо щодо питань гарантування основних прав та свобод. Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з Донецької та Луганської областей, а також з АР Крим вже давно перевищила 1 млн осіб. За даними Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, станом на 29 грудня 2016 р. на облік взято 1 652 512 внутрішньо переміщених осіб або 1 331 742 сімей з Донбасу і Криму [4]. При цьому, за даними соціологічних опитувань, близько 10 % переселенців не реєструються як ВПО у державних органах, що свідчить про актуальність обговорення цієї проблеми не лише у Верховній Раді України, а й у суспільстві.

У статтях 6, 8, 12 та 17 Загальної декларації прав людини закріплені ті основні права людини, які наразі Україна неспроможна гарантувати ВПО та особам, що залишились на непідконтрольних Україні територіях. Так, відповідно до ст. 6 Загальної декларації прав людини кожна людина, де вона не перебувала б, має право на визнання її правосуб'єктності. А в ст. 17 Декларації зазначається, що кожна особа має право володіти майном і ніхто не може бути безпідставно

позбавлений свого майна [1]. Наразі ВПО не завжди мають доступ до своїх банківських рахунків, до своїх депозитів, свого майна, що належить їм за правом власності; мають серйозні та не завжди вирішувані проблеми щодо спадкування майна на непідконтрольних територіях чи навіть отримання довідки про смерть близької людини, яку визнавали б органи державної влади в Україні.

Відповідно до ст. 8 Загальної декларації прав людини кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй Конституцією або законом [1]. Наразі законодавчо не врахована більшість життєвих обставин ВПО, тому національні суди часто змушені приймати рішення відповідно до аналогії права. Та чи можливе взагалі таке, коли йдеться про людські долі?..

У ст. 12 Загальної декларації прав людини закріплено, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте та сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань [1]. З 2016 р. набула чинності постанова Кабінету Міністрів України [3], відповідно до якої створюється єдина база даних про ВПО, в якій мають бути відомості, що становлять банківську таємницю, яка охороняється законом, зокрема про наявність коштів на рахунках.

Говорячи про порушення прав ВПО, варто зупинитись на порушеннях у банківській сфері. Щодо кредитів, які брали мешканці зони АТО та тимчасово окупованого Донбасу, є пряма вказівка в Законі України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» [2], а саме: заборона нараховувати пеню та штрафні санкції на ці кредити. Але ж не заборонено нараховувати відсотки. Таким чином, якщо особа взяла кредит на нерухомість, яка знаходиться на непідконтрольній Україні території або навіть вже зруйнована, то він, звичайно, не анулюється, особа має зобов'язання його сплатити і не має ніяких законодавчих підстав його скасовувати. Крім того, продовжують нараховуватись відсотки.

Великою проблемою залишається питання депозитів. Найбільше вона стосується переселенців з Криму, тому що після окупації АР Крим АТ «Приватбанк» одразу заблокувало їхні рахунки і ВПО перестали їх бачити в мережі клієнт-банку. Вони не можуть відстежити, скільки

в них коштів наразі, чи відкритий взагалі цей рахунок тощо. У березні 2014 р. банк прийняв позицію, якої дотримується і досі. Згідно з нею, внаслідок окупації банк поніс збитки і зможе повернути кримські депозити лише після отримання компенсації цих збитків з Російської Федерації після розгляду справи у відповідних міжнародних інституціях. Очевидно, що це незаконно, але справа в тому, що зараз немає ніякого ефективного механізму протидії Приватбанку. Він не у банкрутстві, повністю функціонує і є найбільшим банком України, просто десятки тисяч кримських вкладників він ігнорує.

Є ще одна особливість — Приватбанк ніколи не листується у письмовому вигляді. Всю комунікацію з клієнтами переведено у клієнт-банкінг, он-лайн-чат та call-службу 3700. Через ці служби неможливо отримати документи з печаткою і живим підписом. Тобто Приватбанк є монополістом на інформацію щодо рахунків своїх клієнтів і особисто вирішує надавати цю інформацію чи ні. Наразі після націоналізації Приватбанку є надія, що держава зможе вплинути на цей процес, не порушуючи таємницю кореспонденції.

Що стосується інших банків, то тут ситуація краща. Майже всі вони потроху повертають кримські депозити. Є лише одна особливість: як відомо, одразу після окупації Російською Федерацією був створений так званий Фонд захисту вкладників у Криму, який відшкодовував кошти з депозитів українських банків. І от банки, окрім Приватбанку, часто вимагають підтвердження, що особа не отримувала компенсацію від цього Фонду, яку отримати також вкрай складно.

Отже, Національний банк України повинен розробити стратегію, завдяки якій ВПО зможуть отримати доступ до всіх своїх грошей на рахунках та вільно ними розпоряджатися. Зобов'язання щодо захисту цих прав Україна прийняла ще в середині минулого століття, тож вона має гарантувати ці права своїм громадянам.

Джерела

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 02.09.2014 р. № 1669-VII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 44. — Ст. 2040. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1669-18>

3. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб» від 22.09.2016 р., № 646 [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр. — 05.10.2016. — № 187. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/646-2016-п>

4. Статистика з сайту Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mtot.gov.ua>

Науковий керівник: *Л.В. Борець*, доцент кафедри фінансового права юридичного факультету Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, кандидат юридичних наук, доцент.

VI. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

Антонюк Альона,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

avfataiska@gmail.com

СТАВЛЕННЯ ГРОМАДЯН ПОЛЬЩІ, РОСІЇ ТА УКРАЇНИ ДО КАТИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

THE ATTITUDE OF POLISH, RUSSIAN AND UKRAINIAN CITIZENS TO KATYN TRAGEDY

Актуальність дослідження. Катинська трагедія — злочин проти польського народу, про який не можна мовчати. В основі цього злочину лежать проблеми, що й нині постали перед світом. Наразі дана тема актуальна і для України з точки зору висвітлення проблеми невизнаних злочинів проти народу, зародження етнічних конфліктів та боротьби заради історичної справедливості.

Мета роботи — вивчення громадської думки у Польщі, Росії та Україні щодо Катинської трагедії.

Одним з основних завдань зовнішньої політики будь-якої держави є створення сприятливих взаємин з іншими державами. Іноді цьому перешкоджають деякі фактори, до яких можна віднести історичні конфлікти, різні погляди на одні й ті ж події, менталітет, вплив ЗМІ. Яскравим прикладом є непросте взаємодія між Польщею і Росією. Історія цих двох націй налічує безліч конфліктів, протиріч, непорозумінь. Згідно із розсекреченими у 1992 р. документами ЦК ВКП (б) і НКВС / КДБ СРСР, відомим став той факт, що 21 857 полонених

польських офіцерів, поліцейських, державних чиновників і представників інтелігенції, які перебували в радянських таборих і в'язницях, у 1940 р. були розстріляні співробітниками НКВС у Катинському лісі під Смоленськом. Відтоді Катинь — не тільки географічна назва, це вододіл у польсько-російських відносинах.

На сьогодні відомо про вину радянського керівництва в загибелі польських військовополонених. Польський письменник Петро Кунцевич у своєму відкритому листі президентові В. Путіну у варшавській газеті «Трибуна» в березні 2006 р. написав, що він не був прихильником В. Путіна, а, навпаки, залятим ворогом. У даному листі П. Кунцевич порушує катинську проблему і просить В. Путіна «вникнути» у ставлення поляків до катинської проблеми, яка застрягла між двома народами, «як кістка в горлі», і яку ніколи не вдасться усунути, як не вдасться закреслити розорення поляками Кремля або пожежі Москви... Катинь — це вже не локальна проблема, нехай навіть найважливіша, це паплюження слов'янської родини перед усім світом [4].

Польський президент Л. Качинський в «Спеціальній лінії» телеканалу TVP2 21 березня 2006 р. історичні проблеми в стосунках з Росією назвав «сферами особливої чутливості». На його думку, в Польщі не перестануть вивчати або з'ясовувати ці болючі теми. Абсолютно іншим питанням є те, чи стануть вони повністю визначати в даний момент ставлення Польщі до переговорів з Росією. Але це не означає, що поляки заперечать існування Катинського злочину [6], йдеться про те, чи буде це основною проблемою в польсько-російських відносинах. Тут поляки, за словами Л. Качинського, «виявляють добру волю».

Л. Качинський підкреслює, що Катинь — основна проблема польсько-російських відносин, тобто свого роду кульмінація в історично непростих, часто конфліктних відносинах між країнами. Від її вирішення залежить подальша співпраця двох країн. Вислів «добра воля», за Іммануїлом Кантом, означає принцип «роби завжди відповідно до такої максими, загальності якої в якості закону ти в той же час можеш бажати, — ... є вищий закон безумовно доброї волі; це єдина умова, при якій воля ніколи не може сама собі суперечити» [3].

Процес примусу Росії до покаяння за Катинь поляки прагнуть перетворити на другий Нюрнберзький процес. І в разі його проведення суд над злочинами комунізму плавно перетече в суд над СРСР і його історією. Про подібні перспективи заявив на щорічній Катинській кон-

ференції (28.05.2005 р.) проф. Войцех Матерський. Він підкреслив, що за Катинський злочин відповідальна «вся радянська політична система, партія — держава». В. Матерський шкодував, що відсутня можливість висунути звинувачення «щодо сучасної російської держави». Така можливість полякам може представитися, якщо Росія не відмовиться від «страусиної» тактики» [6].

У газеті «Трибуна люду» (12.03.1988 р.) був опублікований повний текст листа 58 польських інтелектуалів 54 радянським діячам науки і культури без підписів і прізвищ адресатів з приміткою: переклад за повідомленнями, переданими радіостанцією «Вільна Європа» [1]. В самій назві листа присутнє несхвальне, з негативною конотацією «тяжкий злочин», слово «злочин». У цьому листі, як і в інших висловлюваннях і листах польських громадян є вимога публічності цієї справи, гласності: «настав час публічного діалогу», «слова правди повинні прозвучати голосно». Також особливо акцентується бажання рівності та відносин, що спираються на дружбу вільних з вільними, рівних з рівними.

Аналіз текстів, наведених вище, показує, що для поляків Катинь — це головна історична подія, що визначила їхнє ставлення до російського народу. Поки Росія публічно не покається у скоєному злочині, не визнає Катинський розстріл геноцидом польського народу, між цими країнами неможливий дружній діалог. У цьому проявляються такі риси польського характеру, як крайності в ставленні до інших (поляки налаштовані або позитивно, або негативно), захист своєї батьківщини та любов до свободи. Також яскраво прослідковується вплив віковичного етнічного конфлікту між цими двома народами. Ставлення російського народу до Катинської трагедії категоричне і мало змінилося навіть після оприлюднення славнозвісного «Пакету № 1».

19–23 березня 2010 р. Аналітичний центр Юрія Левади (Левада-Центр) провів опитування за репрезентативною вибіркою 1600 росіян у віці від 18 років і старше в 127 населених пунктах 44 регіонів країни [5]. Статистична похибка даних цього дослідження не перевищує 3,4 %. Аналіз дослідження вказує на невістіні факти. Росіяни погано поінформовані про Катинську трагедію; організатором розстрілу польських офіцерів у Катинському лісі визнають сталінське керівництво менше ¼ респондентів; до того, що відповідальність за організацію цих розстрілів лежить на гітлерівському керівництві Німеччини, схильється більшість росіян; а впевненість у тому, що Катинський розстріл є геноцидом, поділяє абсолютна меншість. «Злочиним, але не геноцидом»

вважають цей розстріл близько половини опитаних, деякі ще й просто виправдовують злочин «умовами військового часу».

Російські історики та країнознавці в основному негативно або саркастично ставляться до Катинської трагедії. Відкрито визнають провину Росії лише одиниці, незважаючи навіть на оприлюднення «Пакету № 1».

Щодо ставлення громадян України до Катинської трагедії, то українці досі мало говорять про Катинь і про те, що ця справа означає для сучасної Польщі. Дуже відрізняються польські та українські погляди на Другу світову війну, це видно хоча б з дискусії про Волинську трагедію 1943 р., що відновилася останнім часом.

О. Зінченко, історик, журналіст і письменник, автор книги «Година папути», науковим інтересом якого є Катинь, говорить про те, що в Катині й Харкові загинули люди, які мали українське походження. Але він не називає національність важливою. О. Зінченко говорить, що немає значення, чи це були поляки, чи це були українці, чи представники інших національностей. Це були люди, які опинилися «між жорнами двох тоталітаризмів» [2].

Висновки. Для поляків пам'ять про Катинь є однією з основних у світогляді. Багато польських вчених займаються цією проблемою, Польща досі намагається відновити історичну справедливість, домагається повного визнання провини Росії як правонаступниці СРСР у скоєнні злочину. Ставлення до Катинської трагедії в самій Росії неоднозначне. Якась частина народу та російських науковців розуміє і намагається визнати злочин Й. Сталіна, але в цілому вони заперечують історичну правду. В Україні про Катинський розстріл пересічному загалу відомо дуже мало, та й переважно в контексті авіакатастрофи під Смоленськом.

Джерела

1. Дроздецкая А.Г. События в Катыни глазами поляков / А.Г. Дроздецкая // Человек в мире культуры. — 2014. — № 4. — С. 84–88.
2. Зінченко О. Година папути / О. Зінченко. — К.: Дух і літера, 2011 — 400 с.
3. Кант И. Основы метафизики нравственности [Текст] / И. Кант; ред. В.Ф. Асмус [и др.]. — М.: Мысль, 1999. — 1471 с.
4. Кунцевич Петр. Открытое письмо господину президенту Путину [Электронный ресурс] / Петр Кунцевич // Trybuna. — Режим доступа: <http://www.katyn.ru/index.php?go=Pages&id=161&in=view>

5. Российско-польские отношения и Катынский расстрел [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.levada.ru/old/press/2010040801.html>

6. Швед В. Тайна Катыни, или Злобный выстрел в Россию / В. Швед. — М.: Алгоритм, 2010. — 544 с.

Науковий керівник: *Г.В. Саган, професор кафедри всесвітньої історії Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, доцент.*

Масловська Юлія,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

juliamaslovska@gmail.com

СПОСОБИ БОРЬБЫ З АГРЕССИВНОЙ ПРОПАГАНДОЙ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ПРОТИВ УКРАИНЫ

WAYS TO COMBAT THE AGGRESSIVE PROPAGANDA OF RUSSIAN FEDERATION TO UKRAINE

Актуальність дослідження. 20 лютого 2014 р. почалося військове вторгнення Російської Федерації до України, військова агресія ознаменувалася анексією АР Крим. Наступним кроком стало підбурювання радикальних елементів в східних областях України і введення до них російських військових підрозділів. Російською Федерацією по відношенню до України було застосовано концепцію «гібридної війни», що в свою чергу супроводжувалась активним вторгненням в інформаційний простір України із застосуванням інформаційних технологій, що мають негативний вплив на населення держави. Пропагандистська діяльність становить небезпеку для громадян України та суперечить принципам демократичного суспільства. Один із видів пропаганди — подання невірної, викривленої інформації, що є по суті порушенням прав людини, адже люди мають право на отримання правдивої інформації. Дослідження феномену російської пропаганди, а саме її інформаційної складової може полегшити процес спротиву російській агресії. Захищене українське суспільство може зміцнити

позиції України в інформаційній війні, тому пошук простих та доступних способів протидії пропаганді стає важливим завданням для наукової спільноти.

Метою роботи є розкриття сутності феномену російської пропаганди в українському інформаційному просторі, визначення основних її джерел в агресивному контексті відносно права України на суверенітет та територіальну цілісність та пошук способів захисту населення України від негативного впливу пропаганди.

Керівництво держави є тією меншістю, що має контроль над більшістю, а пропаганда — інструментом впливу меншості, що забезпечується за допомогою інформаційної політики та відповідних нормативних актів.

Російська Федерація мала на меті захопити український інформаційний простір задля «фасилітації» проведення так званої гібридної війни. Для досягнення мети застосована значна мережа каналів дезінформації. Основними каналами виступають: російське телебачення, друкована преса та мережа Інтернет. Завдяки охопленню численної аудиторії, зокрема українського, російського суспільств та міжнародної спільноти, Інтернет є найбільш ефективним джерелом поширення неправдивої інформації і дає змогу розгорнути масштабну підривну пропагандистську діяльність. Ідеальною платформою для діяльності пропагандистів стали соціальні мережі, що об'єднують тисячі громадян різних держав.

Підтверджується факт, що протистояння російській пропаганді є досить складним завданням. Основні проблеми: а) російська пропаганда масово виробляється, її обсяг важко оцінити, а мережа джерел розповсюдження є надзвичайно широкою і охоплює значну аудиторію; б) РФ витрачає значні фінансові ресурси на ведення гібридної війни та її інформаційного складника — пропаганди, в Україні фінансова сторона боротьби є значно обмеженою; в) значна частина методів боротьби не відповідає принципам демократичного суспільства.

Негативні впливи на українську громадськість сприяють розвитку дестабілізуючих процесів всередині країни. За словами Пітера Померанцева, справжня мета російської пропаганди — зробити так, щоб ніхто нікому не довіряв [2].

Контрпропаганда тісно пов'язана із пропагандою і входить в систему політичної комунікації. Контрпропаганда діяльність є симетричною відповіддю на пропаганду.

Контрпропаганда також виступає інструментом ведення «гібридної війни», основною ціллю її є не захист населення держави від інформаційно-психологічного впливу, а дзеркальне враження ворога. Україна не може відповідати на пропаганду контрпропагандою, тому що це руйнуватиме основи демократії і її головні принципи — свободу слова і право на правдиву інформацію, яка необхідна людям, щоб приймати виважені рішення [3].

Основною метою протидії має бути не завдання шкоди російському інформаційному простору, а захист українського суспільства. Універсальний метод сформувати неможливо, оскільки саме по собі явище пропаганди складно дослідити, адже опирається на такі ірраціональні речі, як людські емоції [4]. Примусити людей визнавати навіть очевидні факти неможливо, якщо це суперечить світогляду, вже сформованій картині світу. Зростання якості і кількості правдивих фактів не зможе вирішити цю проблему, адже люди чіпляються за свої переконання, підлаштовуючи факти до свого бачення дійсності [6].

Одним із можливих виходів із ситуації, що склалася, є підвищення медіа-грамотності населення та прищеплення елементарних аналітичних навичок. Тобто не треба йти проти людської природи та психологічних показників людини.

Медіа-грамотність може виправдати очікування і є критично необхідною для суспільства [5]. Щоб не втрачати ресурси і час на переконання населення в фактах, що були розслідувані та проаналізовані, необхідно лише дати людині інструменти та знання для такого аналізу. Структурною одиницею суспільства є особистість, і зазвичай при управлінні масами суспільство розглядають з позиції безособової маси, але в цій ситуації необхідно звернутися саме до особистостей. Якщо кожен із членів суспільної групи почне аналізувати інформацію, опиратися на пропаганді, вивчати це явище, шукати правду серед інформаційного шуму, то суспільство в цілому ставатиме більш освіченим, сильнішим та захищеним.

Щоб виявити фальсифікації серед графічних матеріалів, звичайний користувач ПК може застосувати базові можливості браузеру та додаток “Who stole my pictures?”, який дозволить прослідкувати появу ілюстрації в різних джерелах інформації в різні періоди часу. Наприклад, ілюстрація про бомбардування Донбасу з'явилася лише в одному російському джерелі інформації, аналізатор показав, що ніде схожих матеріалів немає, отже матеріал є фейковим.

Аналіз відеоматеріалів є набагато складнішим, він вимагає вміння користуватися спеціальним програмним забезпеченням. Проте особа може зіставити відеоматеріали альтернативних джерел інформації, самостійно оцінити якість матеріалу та його компонентів, зокрема аудіосупровід.

Загалом для елементарного захисту від пропаганди необхідно знати кілька основних принципів:

1) альтернативність: будь-яку інформацію слід звіряти в декількох джерелах, застосовуючи ідею старої гри «знайди відмінності», але в більш дорослому форматі, адже не існує єдиного правдивого джерела інформації;

2) холоднокровність: поширювачі пропаганди намагаються зачепити особу на «емоційний гачок» [3], тому необхідно зберігати спокій і не поспішати із формуванням суджень, не розібравшись у тому, що сталося;

3) уважність: елементарна пильність при перегляді телевізійної програми, читанні друкованого ЗМІ може врятувати від негативного впливу. Будь-яке повідомлення, в якому форматі воно не з'являлося б, можна розкласти за класичною схемою Ласвелла «*хто — що — кому — яким каналом — з яким ефектом*». Останню ланку в схемі можна замінити питанням «Кому це вигідно?». Крім того, слід зважати на той факт, кому належить джерело інформації і чиї інтереси можуть просуватися/захищатися;

4) пошуковості: слід зрозуміти, що повної правдивої картини подій не існує, в кожному джерелі є лише фрагмент мозаїки [6]. Об'єктивної інформації взагалі не існує, зазвичай вона навантажена оцінками, суб'єктивними судженнями та інтерпретаціями;

5) антистереотипізації та всебічності: відомо, що поширеним способом управління масами є нав'язування стереотипів, тому необхідно виходити за рамки загальноприйнятого та розглядати події з різних кутів та можливих точок зору. Слід дозволити собі мислити нестандартно, нетипово, в деякій мірі хаотично та алогічно. Пропаганда, хоч не є точною наукою, але опирається на шаблони, стереотипи та стандарти.

Засвоєння цих принципів допоможе будь-якому громадянину орієнтуватися в інформаційному просторі, навчитися аналізувати інформаційні потоки, відсіюючи відомості, що мають шкідливий вплив та становлять небезпеку.

Захист і протистояння пропаганді має проводитись на декількох рівнях, починаючи з глобального, як-от: змін в законодавстві, трансформування українських ЗМІ, проведення якісних змін та реформування українського інформаційного простору, поліпшення технічно-інфраструктурного забезпечення інформаційної сфери України, — і завершуючи роботою на рівні особистостей, зокрема: підвищенням медіа-грамотності населення, створенням рекомендацій щодо захисту особи від негативного інформаційного впливу. Завдання наукової спільноти — дати громадянам інструменти для боротьби, завдання громадян — використовувати їх.

Джерела

1. Бернейс Е. Пропаганда [Електронний ресурс] / Едвард Л. Бернейс. — Режим доступу : http://royallib.com/read/berneys_edvard/propaganda.html#0
2. Британський аналітик назвав головною метою російської пропаганди інформаційне «багно» : фрагменти інтерв'ю [Електронний ресурс]. — УНІАН. — Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/1062033-britanskiy-analitik-nazvav-golovnoyu-metoyu-rosiyskoji-propagandi-informatsiyne-bagno.htm>
3. Елерте С. Відповідь на інформаційну агресію має бути демократичною [Електронний ресурс] / Самріте Елерте. — 2015. — Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/vidpovid_na_informatsiynu_agresiyu_mae_buti_demokratichnoyu_samrite_elerte/
4. СКМ Медіа-група Україна [Електронний ресурс] / Факт-лист. — Режим доступу : <http://www.scm.com.ua/media-centre/press-kit/fact-lists/media-group-ukraina/>
5. Як протидіяти російській інформаційній агресії: рекомендації ГО «Телекритика» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/yak_protidiyati_rosiyskiy_informatsiynyy_agresii_rekomendatsii_go_telekritika/
6. Lucas E., Nimmo B. Information Warfare: What is It and How to Win It? [Електронний ресурс] / Edward Lucas, Ben Nimmo // CEPA infowar paper — No. 1. — Режим доступу : <http://cepa.org/sites/default/files/Infowar%20Report.pdf>

Науковий керівник: *І.Ю. Слюсаренко*, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук, доцент.

Пітецький Роман,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

rsPitetskyi.is13@kubg.edu.ua

МОЗКОВІ ЦЕНТРИ В США: РОЛЬ, СТРУКТУРА, ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ

THINK TANKS IN THE USA: THEIR ROLE, STRUCTURE AND FEATURES OF ACTIVITY

Актуальність дослідження. Мозкові центри США відіграють важливу роль у творенні зовнішньої політики, тому доречним буде дослідити розгалужену типологію цих центрів та проаналізувати, як саме фабрики думок впливають на прийняття рішень у вищих ешелонах влади.

Постановка наукової проблеми. Сучасне політичне та соціальне життя в США неможливе без розгалуженої системи незалежних інформаційно-аналітичних центрів, які забезпечують державу необхідною інформацією як щодо широких, так і стосовно вузьких питань. Ведення ефективної політики потребує серед інших ресурсів ще й інформаційного, який має бути вищого ґатунку. Мозкові центри США відіграють важливу роль у функціонуванні держави на всіх рівнях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оскільки мозкові центри виникли у США, переважна більшість досліджень з цієї теми були виконана саме американськими вченими. Найбільш відомі у цій сфері імена Дональда Ебельсона, Річарда Хааса, Ендрю Річа, Ендрю Денхема, Джеймса Мак-Ганна та Еріка Джонсона.

Щодо визначення «мозкового центру», то у кожного з дослідників існує своя точка зору. Так, Дональд Ебельсон вважає мозковими центрами некомерційні, позапартійні організації, які займаються дослідженням державної політики [1, 9]. Річард Хаас в свою чергу стверджує, що мозкові центри є незалежними інститутами, які організовані для проведення досліджень і створення незалежних, політично значущих знань [3]. Ендрю Річ зазначає, що мозкові центри — незалежні, неупереджені, некомерційні організації, які виробляють і в основному по-

кладаються на знання та ідеї, щоб отримати підтримку і вплинути на процес прийняття політичних рішень [2, 11].

Також аналізувалася типологія, вибудовувалася класифікація мозкових центрів та виокремлювалися відмінності між фабриками думок та іншими видами організацій. Попри це дослідники намагалися встановити значення їх ролі у політичному житті США.

Виклад основного матеріалу. Явище “think tanks” (мозкових центрів) виникло під час Другої світової війни та означало безпечну кімнату або середовище, у якому спеціалісти з оборони та військові стратеги могли збиратися задля обговорення відповідних питань. Відтоді термін набув значно ширшого значення внаслідок виникнення великої кількості науково-дослідних організацій, які надавали пакет послуг державно-політичним структурам і впливовим компаніям. Серед пакету таких послуг варто зазначити генерування ідей, розробку концепцій, проєктів, стратегій, надання консультацій.

Генералізуючі мозкові центри — це дослідницькі організації, які виробляють інформаційний продукт для його подальшого практичного застосування в галузі політики. Вони є своєрідною ланкою між теоретичним та практичним світом, що допомагає ефективно творити політику.

Мозкові центри значно розвинулися з моменту їх виникнення, тож на сучасному етапі їх можна розділити на такі типи:

- незалежні громадянські мозкові центри, створені як некомерційні організації, з ідеологічним спрямуванням або без;
- науково-дослідні інститути у сфері політики, створені при університетах;
- мозкові центри, створені або фінансовані урядом;
- корпоративні мозкові центри;
- партійні мозкові центри та ті, які працюють на групу людей або певну особу;
- глобальні (або регіональні) мозкові центри (можуть також підпадати під вищезазначені типи).

За даними звіту Global Go To Think Tank за 2016 р., на вершині списку перебувають такі найкращі мозкові центри США: Інститут Брукінгс, Рада з міжнародних відносин, Центр стратегічних і міжнародних досліджень, Фонд Карнегі за міжнародний мир, Міжнародний центр учених імені Вудро Вільсона, Корпорація RAND, Фонд «Спадщина» [4].

Розгалужена система мозкових центрів США стала наслідком сприятливих умов усередині країни — у державній політиці щодо них та у приватному секторі, якому з боку уряду надавалися різного роду пільги в даній сфері. При цьому участь уряду коливалася від фінансової підтримки до створення окремого центру задля вирішення певного питання. В результаті у США виникли десятки тисяч центрів різного спрямування, що є корисним для ведення зваженої політики.

Висновки. Мозкові центри — незалежні аналітичні організації, результат роботи яких практично застосовується у політичній та соціальній сферах. На сьогодні існує не тільки велика кількість мозкових центрів, а й їх різноманітна типологія, що свідчить про те, що фабрики думки користуються значним попитом. США є осередком одних із найкращих та найрізноманітніших мозкових центрів світу завдяки послідовній державній політиці щодо них. Незаангажованість та різноспрямованість мозкових центрів дає змогу уряду США використовувати інтелектуальні доробки найкращих фахівців задля отримання різних версій щодо перспектив певного питання та подальшого обрання найкращого політичного рішення.

Джерела

1. Abelson Donald E. Do Think Tanks Matter? Assessing the impact of public policy institutes / E. Donald Abelson. — Kingston and Montreal : McGill — Queen's university press, 2002. — 251 p.
2. Andrew Rich. Think Tanks, Public Policy, and the Politics of Expertise / Andrew Rich. — City College of New York, 2004.
3. Haass Richard. Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A Policy-Maker's Perspective / Richard Haass. — U.S. Department of State, 2002.
4. James McGann. 2016 Global Go To Think Tank Index Report / James McGann — University of Pennsylvania.

Науковий керівник: *М.М. Алієв*, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат політичних наук.

Антонова Валентина,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна,
valentinaan23@gmail.com

ОКРЕСЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Д. КЕМЕРОНА НА ОФІЦІЙНІЙ СТОРІНЦІ У TWITTER

DEFINITION OF FOREIGN POLICY ACTIVITIES OF DAVID CAMERON ON THE OFFICIAL WEBSITE IN TWITTER

Актуальність дослідження. На сьогодні Інтернет дає змогу людині отримувати доступ до бажаної та необхідної інформації за лічені хвилини. Через свою універсальність нині соціальні мережі і набувають такої небаченої популярності серед політичних діячів. На сьогодні мікроблог Twitter розглядається як найновіший ЗМІ, оскільки поєднує у собі елементи блогу та публічної сторінки. Для аналізу було, зокрема, обрано таку політичну фігуру, як экс-прем'єр-міністр Великої Британії Девід Кемерон. Він є достатньо активним користувачем соціальних мереж, намагається висвітлювати всі актуальні події, які відбулися в країні чи за кордоном або в яких безпосередньо політик брав участь. Про активність цього політичного діяча саме в соціальних мережах свідчить і те, що у Twitter записи прем'єра читають та діляться ними близько 1,5 млн читачів.

Мета дослідження — аналіз зовнішньополітичної діяльності экс-прем'єр-міністра Великої Британії Девіда Кемерона на основі його офіційної сторінки у соціальній мережі Twitter.

Виклад основного матеріалу. Соціальна мережа — це структура, яка базується на людських взаємозв'язках чи обопільних інтересах. Завданням такого сайту є забезпечення користувачів всіма можливостями для взаємодії, як-от: чати, блоги, зображення, відео, музика тощо.

Twitter — одна з найбільш популярних соціальних мереж, кількість зареєстрованих користувачів якої становить близько 500 млн [3], а також система для ведення мікроблогів. Достатньо активним її

користувачем є экс-прем'єр-міністр Великої Британії Девід Кемерон, його нові повідомлення з'являються майже кожен день, іноді по кілька за день.

Для аналізу офіційної сторінки британського політичного лідера в соціальній мережі Twitter було зроблено вибірку за часом: з вересня 2015 до квітня 2016 р. Також для дослідження було обрано метод інформаційного моніторингу, який дає змогу визначити частоту подачі матеріалів, пов'язаних із зовнішньополітичною діяльністю експрем'єра. Опосередковано було використано метод контент-аналізу для визначення емоційного забарвлення (позитивного, нейтрального чи негативного) інформаційних матеріалів [1].

Аналізуючи повідомлення Девіда Кемерона саме на наявність зовнішньополітичної інформації, варто зазначити, що тематика їх викладу досить різноманітна: спорт, освіта і, безперечно, внутрішня політика. Також варто зазначити, що з 31 повідомлення, викладеного за вересень 2015 р., 12 містять інформацію зовнішньополітичного характеру. І їх більшість, оскільки інша частина стосується повідомлень різної тематики. Основна тема вищезазначених повідомлень — проблеми в Сирії та бідність у світі.

Досліджуючи інформаційні повідомлення, викладені тодішнім прем'єр-міністром Великої Британії за жовтень 2015 р., можна побачити, що в цьому місяці він був активнішим, оскільки кількість твітів складає 51. Більшість повідомлень за цей місяць стосувалися проблем внутрішньої політики країни та виступів політичного лідера на радіо та телебаченні (LBC, BBC, ITV1) У цій вибірці Д. Кемерон приділяє менше уваги питанням зовнішньої політики [2].

Викладаючи нові повідомлення у Twitter у листопаді 2015 р. Д. Кемерон був не таким активним порівняно з попереднім місяцем. Їх кількість склала 39 твітів, з них 14 стосувалися питань зовнішньої політики. Основна увага британського прем'єра в даній вибірці була зосереджена на проблемі евакуації своїх громадян, що відпочивали на єгипетському курорті Шарм-ель-Шейх, та теракті в паризькій концертній залі «Батаклан».

Під час дослідження інформаційної вибірки за грудень 2015 р. було виявлено ще меншу активність британського прем'єра, всього 29 повідомлень. Всі вони стосувалися внутрішніх питань: надзвичайна повинь в кількох містах країни та соціальні проблеми (заробітна плата, соціально вразливі діти). Проблемам зовнішньої політики було присвя-

чено лише кілька повідомлень, зокрема щодо військового втручання в Сирію [2].

У січні 2016 р. Девід Кемерон як інтернет-користувач був більш активним, кількість його повідомлень досягла 40. Всі вони також стосувалися внутрішніх проблем країни, як-от: житло для населення та здоров'я співгромадян. Лише в одному повідомленні цього місяця він розглядав зовнішньополітичне питання — проблему членства Великої Британії в ЄС [2].

Інтернет-активність Девіда Кемерона у лютому 2016 р. дещо зменшилась, кількість твітів склала 30. Повідомлення стосуються внутрішньої політики країни, що продовжують тематику вибірки попереднього місяця, частково з'являються повідомлення щодо переконання прем'єром залишитись в Європейському Союзі, а також досить багато стосовно висвітлення зовнішньополітичної діяльності британського політичного лідера.

Аналізуючи вибірку повідомлень за березень 2016 р., варто відзначити активність прем'єра — 42 твіти. Опосередковано британський політик зупиняється на внутрішніх проблемах країни, зосереджуючи основну увагу на висвітленні зовнішньополітичної діяльності. Тематика повідомлень така: терористичний акт у Брюсселі, Анкарі та Кот-д'Івуарі, проблема членства Великої Британії в ЄС та особливий статус держави [2].

Дослідження інформаційної вибірки за квітень 2016 р. дає можливість зафіксувати досить високу активність Д. Кемерона, кількість повідомлень складає 41. Майже всі вони стосуються кампанії політика, спрямованої на те, щоб держава залишилась в Європейському Союзі.

Висновки. На сьогодні соціальні мережі — це комунікація, яка не має чіткої структури та єдиного центру, не залежить від часу чи простору та деякою мірою відображає суспільну активність. Тобто нині майже всі явища чи події відбиваються саме в соціальних мережах.

Під час дослідження інформаційних повідомлень соціальної мережі Twitter було виявлено кілька досить важливих особливостей. Зокрема, через певні технічні особливості та обмежену кількість символів у цій соціальній мережі спостерігається велика кількість посилань Девіда Кемерона на офіційну сторінку прем'єр-міністра Великої Британії у Facebook.

Дослідженням також було встановлено, що британський політичний лідер є достатньо активним користувачем соціальних мереж. Так, вже колишній прем'єр-міністр має близько 1,5 млн читачів на своїй офіційній сторінці у Twitter. Разом з тим варто також відзначити, що на даному соціальному порталі можна спостерігати двосторонній контакт політика. Він не тільки інформує інтернет-користувачів про різні події, які відбулися в країні, але і сам проглядає близько 400 інтернет-сторінок. Девід Кемерон багато уваги приділяє висвітленню внутрішніх та зовнішньополітичних проблем держави. З майже 300 інформаційних повідомлень різної тематики, кількість твітів, які стосувались саме висвітлення зовнішньої політики, становить 75. Зазначимо, що найбільше уваги в соціальній мережі Twitter экс-прем'єр все ж приділяє найголовнішій на сьогоднішній день проблемі для країни — питанню членства Великої Британії в ЄС.

Джерела

1. Киричук І. Аналіз інформаційного супроводу діяльності Національної гвардії України та Збройних Сил України на їх офіційних сторінках в соціальних мережах Facebook і Twitter [Електронний ресурс] / І. Киричук. — Режим доступу : <http://naub.ua.edu.ua/2015/аналіз-інформаційного-супроводу-дія/> — Заголовок з екрана.
2. Офіційна сторінка Д. Кемерона у Twitter / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://twitter.com/david_cameron
3. Соціальні мережі як засіб формування громадянського суспільства [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1149%3A101215-21&catid=138%3A4-1215&Itemid=170&lang=ru

Науковий керівник: *І.Ю. Слюсаренко*, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук, доцент.

Кравченко Олена,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

helen03031995@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ: ЦІЛІ, МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ВЕДЕННЯ

INFORMATION WAR: OBJECTIVES, METHODS, AND MEANS OF CONDUCTING

Актуальність дослідження. В даний час актуальність досліджень, присвячених інформаційним війнам, їхній сутності, цілям, методам та засобам ведення, зростає. Це явище спричинене тим, що в інформаційному суспільстві змінюються методи ведення війни і актуальність звичного терміна «війна» відходить у минуле, змінюючи первинне розуміння основних принципів початку та здійснення військового впливу однієї держави щодо іншої.

Мета роботи — дослідити цілі, методи та засоби ведення інформаційної війни.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна війна (*англ.* Information War) — це використання і управління інформацією з метою набуття конкурентоздатної переваги над супротивником. У загальному вигляді основними цілями ведення інформаційних воєн є досягнення інформаційної переваги над супротивником та забезпечення власної національної безпеки.

Сучасні дослідники, що займаються питанням інформаційних воєн, виокремлюють такі основні цілі: контроль над інформаційним простором задля використання його у власних цілях; контроль над інформацією для ведення інформаційних атак на ворога; підвищення загальної ефективності збройних сил за допомогою тотального використання військових інформаційних функцій [3, 2].

Зрештою можна акцентувати увагу на тому, що головною метою інформаційної війни є завоювання фізичного простору через використання інформаційних технологій та технік, що впливають на свідомість людини та формують її безпосереднє ставлення відповідно до потреб тієї сторони, яка намагається отримати вигоду від їх використання.

Через постійне удосконалення можливостей впливу на людську свідомість та керування нею шляхом використання певних технічних каналів суспільство, на яке здійснюється такий вплив, має менше успішних шансів не підпасти під вплив сторонніх технологій, безпосередньо спрямованих на зміну свідомості людини. Це відбувається тому, що на психологічному рівні людина не відчуває ніякого тиску на її підсвідомість, а лише бачить певні образи та картинки, що є близькими до її розуміння життєвого шляху.

Виходячи з раніше зазначеного, варто наголосити на тому, що більшість теоретиків і практиків називають такі основні методи інформаційної війни, як: пропаганда; заміна дійсних фактів спотвореною картинкою, вигідною для ворога; занесення вірусів до різного рівня систем та сайтів; формування певних стереотипів у суспільстві; створення дезінформаційних потоків тощо.

А. Ілларіонов виокремлює такі основні методи ведення інформаційної війни в умовах сучасного розвитку суспільства: соціальний контроль, тобто вплив на широкі верстви суспільства; соціальне маніпулювання, тобто цілеспрямований вплив на суспільство з метою досягнення певних цілей; маніпулювання інформацією, тобто використання правдивої інформації таким чином, щоб з неї були зроблені невірні висновки; дезінформування, тобто поширення перекрученої або сфабрикованої інформації (або того й іншого одночасно); фабрикація інформації, тобто створення завідомо неправдивої інформації; лобіювання; шантаж; вимагання; інформаційний тероризм [1].

Зважаючи на методи ведення інформаційного протистояння, важливо зазначити, якими саме засобами користуються держави під час здійснення інформаційної війни. Наразі ці засоби поділені на дві основні категорії: інформаційно-технічна та інформаційно-психологічна зброя. Кожен з цих засобів має власні характеристики та передбачає можливість впливати певним чином на інформаційний простір.

Інформаційно-технічна зброя в цілому являє собою засоби знищення, видозміни чи дезорганізації роботи технічних засобів, може навіть включати крадіжку інформації шляхом проникнення через електронні мережі. Електронні мережі досить часто зазнають інформаційно-технічного впливу шляхом атаків електронною інформаційною зброєю.

Інформаційно-технічний вплив (ІТВ) — це вплив на інформаційно-технічну інфраструктуру об'єкта з метою забезпечення реалізації необ-

хідних змін у його функціонуванні (зупинка роботи, несанкціонований доступ до інформації та її перекручення (спотворення), програмування на певні помилки, зниження швидкості оброблення інформації тощо), а також вплив на фізичний стан людини. ІТВ становить загрозу безпеці інформаційно-технічної інфраструктури й фізичному стану людини [4, 10]

Інформаційно-технічні пристрої, які допомагають здійснювати інформаційний вплив на особистість, суспільство і державу під час інформаційного протистояння (ІП) або інформаційної війни (ІВ), називаються інформаційною зброєю (ІЗ). Вчені-теоретики відносять до цього виду зброї величезне коло заходів і засобів інформаційного впливу на супротивника. Такими специфічними засобами і заходами, на їхню думку, можуть виступати дезінформаційні потоки повідомлень, пропаганда чи навіть засоби радіоелектронної боротьби.

Інформаційно-психологічний вплив являє собою цілеспрямоване виробництво та поширення спеціальної інформації, яка справляє безпосередній вплив (позитивний чи негативний) на функціонування і розвиток інформаційно-психологічного середовища суспільства, психіку і поведінку політичної еліти та населення країни [2, 4]

У свою чергу, під інформаційно-психологічною зброєю слід розуміти сукупність засобів, форм, способів, методів і технологій, що використовуються для латентного (утаємненого) викривлення інформаційно-психологічного простору протистоячої сторони з метою ураження індивідуальної і масової свідомості. Тобто, незважаючи на застосування науково-технічних, психологічних чи технологічних принципів, головною мішенню інформаційно-психологічної зброї є людський розум [2].

Висновки. Інформаційна війна — це боротьба між державами за допомогою використання інформаційної зброї з метою отримання переваги в матеріальній сфері через вплив на масову свідомість населення тієї держави, проти якої ведеться активна інформаційна боротьба.

Головною метою інформаційної війни можна вважати здійснення негативного нищівного впливу на політичну могутність держави через послаблення її реальних і потенційних можливостей щодо гарантування власної безпеки; створення, таким чином, труднощів внутрішнього розвитку й проведення активної зовнішньополітичної діяльності на світовій арені, а також у підтриманні міжнародних зв'язків різного

рівня; завдання шкоди політичному іміджу, тобто послаблення довіри до правлячої еліти і встановленого нею соціально-політичного режиму або навіть сприяння усуненню від влади.

Крім методів ведення інформаційної війни, в інформаційному протиборстві використовуються і певні види зброї, головними елементами якої є інформація, інформаційні технології, інформаційні процеси та технічні засоби обробки й передачі інформації. Існують два основні види інформаційної зброї: інформаційно-технічна та інформаційно-психологічна. І хоча ці два види зброї працюють з відмінними інформаційними сферами, проте спрямовані вони на виконання одного і того ж завдання. Використання інформаційно-технічної та інформаційно-психологічної зброї у веденні інформаційних воєн забезпечує досягнення політичних цілей держави та виявлення на світовому рівні її основних спроможностей контролювати не лише власний інформаційний простір, а й інших держав.

Джерела

1. Аналітична записка. Щодо інформаційно-психологічної складової агресії Російської Федерації проти України (за результатами подій 1-2 березня 2014 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1476/>
2. Жарков Я.М. Інформаційно-технологічна зброя: виклики XXI століття [Електронний ресурс] / Я.М. Жарков, М.І. Онищук. — Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1097/23/>
3. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи [Електронний ресурс] / В. Петрик // Юридичний журнал. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3222>
4. Скулиш Є.Д. Історія інформаційно-психологічного протиборства : підруч. / [Я.М. Жарков, Л.Ф. Компанцева, В.В. Остроухов, В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк, Є.Д. Скулиш] ; за заг. ред. д.ю.н., проф., засл. юриста України Є.Д. Скулиша. — К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. — 212 с.

Науковий керівник: *І.Ю. Слюсаренко*, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук, доцент.

Терещук Юлія,

*Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна,
tereshchuk95@inbox.ru*

СПІВРОБІТНИЦТВО РЕСПУБЛІКИ ФРАНЦІЯ ТА ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

COOPERATION BETWEEN THE REPUBLIC OF FRANCE AND THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE EUROPEAN UNION

Актуальність теми дослідження. Рубіж XX–XXI ст. характеризується політичною взаємодією, господарським взаємопроникненням, зростаючим фінансовим переплетенням розвинених держав. Це створює основу для мирного розвитку та стійких міждержавних відносин. Франція та Німеччина належать до найбільш розвинених країн Європейського Союзу та Європи загалом. Вони мають вплив на формування політики ЄС. Ці країни є виробниками половини ВВП Євросони. Не буде перебільшенням сказати, що без динамічного розвитку німецько-французьких відносин європейський інтеграційний процес приречений на стагнацію. Тому з'ясування сучасного стану міждержавних німецько-французьких відносин є доцільною для дослідження науковою проблемою.

Мета роботи — проаналізувати сучасні міждержавні німецько-французькі відносини. Для досягнення мети були поставлені такі завдання: розглянути процес становлення відносин Франції та Німеччини; дослідити сучасні економічні міждержавні відносини Франції та Німеччини в рамках ЄС.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Науково-технічна революція сприяла змінам у сфері виробництва та його структури, посиливши інтеграційні процеси, розширивши потоки товарів, капіталів, послуг, інформації, робочої сили між державами та регіонами. Сьогодні існують численні ініціативи з економічного співробітництва між Францією та Німеччиною. Хоча, зазвичай, ці держави — конкуренти, але великі французькі та німецькі

національні підприємства, фірми та компанії прагнуть до партнерства з метою підвищення конкурентоспроможності й присутності на світовому та європейському ринках. Рівноправні суб'єкти міжнародних економічних відносин зацікавлені у стабільному німецько-французькому співробітництві.

Франція та Німеччина — наочний приклад країн, які співпрацюють на усіх рівнях. Пік їхнього розвитку припав на період холодної війни, коли Німеччина була поділена на дві країни — ФРН і НДР. Розвиток французько-західнонімецьких відносин у повоєнний період відбувався переважно під знаком європейської інтеграції. Концептуальні основи цього процесу характеризувалися такими рисами та особливостями:

— головними ініціаторами французько-німецького зближення були здебільшого керівники Франції й ФРН, а не партії, науковці чи представники великого капіталу;

— зближення позицій відбувалося на основі протидії комуністичній загрозі та в умовах налагодження економічного співробітництва у стратегічних галузях — виробництві вугілля та сталі;

— Бонн свідомо віддавав Парижу першість у реалізації в житті ідеї об'єднання Європи.

Також важливим внеском у розвиток відносин було офіційне озвучення 9 травня 1950 р. міністром закордонних справ Франції Робером Шуманом ідеї Жана Моне щодо створення Європейського об'єднання вугілля та сталі. Тобто у країнах, які колись воювали між собою, виробництвом цієї продукції мав управляти спільний наднаціональний орган. Сировину, яку використовували для воєнних цілей, перетворили на інструмент взаємної злагоди та миру, що було практично та символічно водночас [3, 5].

Активно реалізуючи курс на зближення, Франція прагнула зміцнити свою економічну базу, а ФРН — стати рівноправною у союзі західних держав. Водночас обидві країни мали різні підходи у безпековій сфері: Бонн віддавав перевагу обороні у межах НАТО, Париж намагався зберегти самостійність у прийнятті зовнішньополітичних рішень.

Основою концепції двосторонньої співпраці наприкінці 50-х — 60-х рр. минулого століття стало примирення двох народів та закріплення «особливих відносин» між Бонном і Парижем на договірній основі. Єлисейський договір, підписаний 22 січня 1963 р., став однією з найважливіших віх у відносинах між обома країнами. Новим елементом їхніх відносин стала систематизація двосторонніх відносин

на основі механізму, покликаного дати змогу завчасно виявляти розбіжності між країнами у низці конкретних сфер міжнародної політики. Заснована Єлисейським договором система двосторонніх консультацій мала за мету полегшити пошук компромісу, а протиріччя розв'язувати як внутрішні.

Після 2002 р. сприятливі зовнішні й внутрішньополітичні чинники дали змогу Герхарду Шредеру й Жаку Шираку закріпити концепцію оновленого «мотора» євробудівництва на практиці. Саме про це свідчить аналіз французько-німецьких пропозицій щодо розвитку ЄС, висунутих керівниками двох країн під час святкування 40-ї річниці Єлисейської угоди. Починаючи із січня 2003 р. регулярно проводяться спільні засідання урядів обох країн у форматі французько-німецької Ради міністрів. Цей унікальний механізм дав змогу оперативно обмінюватися думками й приймати важливі рішення. Через 50 років можна з упевненістю сказати, що договір зробив можливим виникнення унікального в усьому світі співробітництва. Сьогодні країни співпрацюють на економічному, політичному та гуманітарному рівнях.

Франція й Німеччина пов'язані між собою густою мережею торговельних та інвестиційних відносин. Обидві країни є найбільшими взаємними торговими партнерами. У 2005 р. на Францію припадало 10 % німецького експорту та 8,7 % німецького імпорту; ще більшою була частка Німеччини у французькому експорті (14,3 %) та імпорті (15,9 %). На німецькі фірми припадає 12,7 % усіх сукупних прямих інвестицій у Франції. За цим показником Німеччина посідала четверте місце. Водночас Франція була третім за значенням інвестором у Німеччині (14,1 %). Відповідно 2700 німецьких і 1400 французьких фірм і філій були присутні у сусідній країні.

Сьогодні Німеччина й Франція є тими країнами, які перебувають у центрі ринку з 500 млн споживачів. Вони виробляють 40 % ВВП ЄС. Велику кількість контактів налагоджено у торговельній і промисловій сфері. Близько 2900 німецьких підприємств розміщено у Франції й 2400 французьких — у Німеччині, де працюють 610 тис. працівників [6].

Так, товарообіг між державами становив у 2014 р. 168 млрд євро. Частка Франції в експорті Німеччини складала 9 % у 2014 р. (9,2 % — у 2013 р.). Частка Франції в імпорті Німеччини зросла до 7,4 % (7,2 % — у 2013 р.). Щодо інвестицій, то Німеччина посідає п'яте місце за капіталовкладенням в економіку Франції. У 2012 р. вони склали 59,7 трлн євро, а на сьогодні — 61,9 трлн євро. Франція, у свою чергу, посідає чет-

верте місце серед країн, які вкладають кошти в економіку Німеччини. У 2013 р. інвестиції склали 59,6 трлн євро, а у 2014 р. — 54,8 трлн євро. Німеччина інвестує капітал в автомобільну промисловість Франції, виробництво електронного й медичного обладнання, а також у торгівлю й зв'язок. Франція, у свою чергу, вкладає інвестиції в економіку Німеччини, зокрема, у послуги, промисловість (хімічну, автомобільну, авіацію, космонавтику), торгівлю, виробництво товарів народного споживання та категорії «Люкс» [2].

Розширення німецько-французького партнерства зумовлене зростанням впливу Німеччини та Франції у світі. Хоча вони, зазвичай, конкуренти, великі французькі та німецькі компанії прагнуть до партнерства, щоб підвищити свою конкурентоспроможність і присутність на деяких ринках. Сьогодні вони тісно співпрацюють у розробці й виробництві устаткування для атомної енергетики «Areva», також мають спільні фармацевтичні компанії «Sanofi SA».

ФРН — постіндустріальна, високорозвинена країна з відкритою економікою інтенсивного типу. Роль Німеччини як локомотива європейської інтеграції забезпечується не тільки політичними засобами, але й передусім економічними зусиллями, активною участю у світових господарських зв'язках. Не володіючи великими запасами корисних копалин, країна зуміла досягти економічних успіхів за рахунок використання високої якості людського капіталу, досягнень науково-технічного прогресу та інших ресурсів, що дає змогу говорити про інновації як ключовий фактор розвитку німецької економіки. На сучасному етапі вона утримує позиції одного з лідерів світової економіки й провідної держави Європейського Союзу, займаючи друге місце у світі за обсягом експорту та імпорту й одне з провідних місць у рейтингах міжнародної конкурентоспроможності.

З метою забезпечення високих виробничих показників та досягнення оптимального розміру підприємств останнім часом значно розширилися операції з реструктуризації та злиття-придбання підприємств. У результаті проведеної політики Франції вдалося зберегти в Європі роль лідера у таких сферах, як авіабудування, атомна промисловість, телефонне обладнання та зв'язок, істотно підвищити конкурентоспроможність у галузі чорної металургії, поліпшити якість у машинобудуванні та автомобільній промисловості. Крім того, істотні вигоди від європейської інтеграції отримало французьке сільське господарство. У результаті проведення спільної сільськогосподарської політики

країнами ЄС Франція стала четвертою в світі з виробництва зернових і м'яса. Вона виробляє понад 5 % світового ВВП, посідаючи за цим показником четверте місце у світі й поступаючись лише США, Японії та Німеччині.

Франція й Німеччина нині перебувають на рівні збалансованого й стійкого соціального й економічного прогресу, враховують це при укладанні дво- та багатосторонніх угод в Європейському регіоні. Німецький досвід регулювання економіки може бути корисним для Франції так само, як і французький для Німеччини, зокрема, в питаннях організації та управлінні найважливішими галузями господарства, реалізації програм у рамках концепції соціально-ринкової економіки, при виборі та застосуванні найбільш ефективних ринкових механізмів.

Висновки. Сучасна міжнародна обстановка об'єктивно вимагає комплексного підходу до вирішення проблеми міждержавних відносин, розвитку співробітництва народів не в якійсь одній сфері суспільного життя (наприклад, економіці, екології), а одночасно у багатьох. Успіх у досягненні цієї мети нерозривно пов'язаний з утвердженням повної довіри у відносинах між державами світу. Ініціативи із співробітництва між Францією й Німеччиною — яскраве тому підтвердження.

Джерела

1. Амеліна І. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / І. Амеліна, С. Владимиров, Т. Попова. — К. : Центр учб. літ-ри, 2013. — С. 10–12.
2. Посольство Германии во Франции. Германия и Франция. Полвека дружбы и сотрудничества. 2013 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.germania.diplo.de/contentblob/3780850/Daten/2965452/elyseeaustellung.pdf>
3. Фонтейн П. Европа у 12 уроках / П. Фонтейн. — К. : Віва-Принт, 2008. — 56 с.
4. Airbus SAS 2015 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.airbus.com/>
5. Sanofi 2004–2015 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://en.sanofi.com/>
6. La France et L'Allemagne. Octobre 2015 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/allemande/la-france-et-l-allemande/>

Науковий керівник: *І.А. Грицяк, декан Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, заслужений діяч науки і техніки України, кандидат юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор.*

Гондюл Олександра,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

odHondiul.is13@kubg.edu.ua

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРН: ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА СКЛАДОВА

KEY TRENDS OF GERMANY'S FOREIGN POLICY IMPLEMENTATION: INFORMATION AND COMMUNICATION COMPONENT

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю наукового обґрунтування подальшої розбудови та реалізації зовнішньої політики Німеччини та її інформаційно-комунікаційної складової. Посівши чільне місце у структурі європейського співробітництва, Німеччина більше не сприймається сусідами як безпосередня загроза миру й безпеці у міжнародній системі. Тому посилення її впливу не зустрічає протидії. Жодна інша країна не залучена так широко в систему багатостороннього співробітництва в політичній, економічній, інформаційній і навіть військовій сферах.

В умовах розвитку інформаційного суспільства стратегічні інтереси держави вимагають їх інтеграції в інформаційний простір. Стає помітним взаємопроникнення інформаційних засобів та політики, що найбільше виражається у новому статусі медіа. На нинішньому етапі медіа перетворилися з простого інструменту передачі інформації на активного учасника внутрішнього та зовнішнього життя держави, відповідно посилилася їх роль у формуванні зовнішньополітичного курсу держави.

Німеччина справедливо вважається найпотужнішою державою Європи зі стабільною економікою та дієвою політичною системою. Крім того, вона є одним з ключових членів економічних, політичних та оборонних організацій континенту і тому найбільше зацікавлена у поширенні та поглибленні європейських інтеграційних процесів. Її провідну роль зумовлюють пріоритети зовнішньої політики, яка забезпечується тривимірністю політичної стратегії: військовою силою,

дипломатією та розвитком, де їй вдається одночасно поєднувати досягнення багатьох цілей у різних площинах міжнародних відносин [1]. А зі зростанням ролі інформації та інформаційних технологій це допомагає їй ще більше утверджувати свої позиції на глобальному рівні.

Постановка наукової проблеми. Зовнішня політика є одним з найважливіших чинників визначення рівня держави у світі. Саме тому успішна та ефективна зовнішня політика Німеччини дає їй можливість впливати на інших суб'єктів міжнародних відносин та утвердити її власну роль на міжнародній арені. З приходом у 2005 р. Ангели Меркель до влади діяльність Німеччини на міжнародній арені ставала дедалі більш багатовекторною. Хоча насправді зовнішня політика майже не змінюється, більше змін зазнає її інформаційний супровід. Важливе місце у німецькій зовнішній політиці приділяється висвітленню діяльності, поширенню традицій, культури та підвищенню іміджу держави. Відповідно ключова роль у цьому процесі належить Федеральному міністерству закордонних справ Німеччини, яке є найголовнішим органом комунікації Німеччини з іншими країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у дослідження даної теми є праця Ю.О. Охотніка «Роль інформаційної політики у лідерстві Німеччини в Європейському Союзі», С.А. Гуцала «Нові стратегічні підходи до формування відносин України та Німеччини», роботи А. Харлана про Східноєвропейську політику Німеччини, Д. Шпільова «Системная трансформация в интерпретации политического руководства Германии», а також праці німецьких науковців N. Seitz, W. Stock, J. Boysen, E. Roll, G. Langguth, які займаються вивченням основних напрямків інформаційної політики Німеччини та їх практичною реалізацією.

Мета даного дослідження — проаналізувати інформаційно-комунікаційну складову зовнішньої політики ФРН. Її досягнення передбачає вирішення таких завдань: 1) визначення ролі інформаційного супроводу у зовнішній політиці; 2) розгляд основного ЗМІ ФРН; 3) оцінка інформаційно-комунікаційних засобів у зовнішній політиці Німеччини.

Виклад основного матеріалу. Зовнішню політику та пов'язані з нею відносини досліджували багато десятиліть, і чи не найбільше у теорії міжнародних відносин. Зовнішня політика держави може трактуватись як загальний курс та діяльність її політичного керівництва у міжнародних відносинах, спрямовані на реалізацію визначених ним інтересів та цілей через систему взаємодій з іншими суб'єктами цих відносин.

Т. Лось-Новак зауважує: «можна втратити занадто багато, якщо зовнішня політика будується на випадкових і непродуманих рішеннях, якщо вона визначається найпотужнішим чинником — “ланцюгом випадковостей” чи “збігом обставин”, як і багато отримати, коли вона символізує професіоналізм і продуманість».

Першочерговим завданням зовнішньої політики є захист національних інтересів. Під національним інтересом варто розуміти національно-державний інтерес як основоположну зацікавленість держави у здійсненні такого внутрішньо- та зовнішньополітичного курсу, який би забезпечував захист її інтересів, стабільний розвиток, суверенітет [2]. Проте ефективність зовнішньої політики залежить не лише від правильно обраної стратегії, дипломатії тощо, але й від її інформаційно-комунікаційної підтримки. Відповідно значну увагу держава повинна приділяти якості інформації про свою діяльність.

Зміни в концепції використання інтернет-технологій у зовнішньополітичній діяльності ФРН відбулись після представлення урядом у травні 2002 р. доповіді про «Стан розвитку та заходи реформування у сфері медійного закордонного представництва» (14/9502) [6]. У ній проаналізовано стан розвитку веб-сторінок федеральних органів влади країни та надано рекомендації щодо інформаційного наповнення веб-сайтів і їх ефективного функціонування. На всіх сайтах федеральних органів влади подається актуальна інформація про внутрішні події в країні, висвітлюються питання юриспруденції, фінансів, розвитку економіки та технологій.

Німеччина розвиває свій потенціал в інформаційній сфері, забезпечуючи безперешкодний транскордонний обмін інформацією, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та вільну конкуренцію в інформаційній сфері. Досить динамічною частиною інформаційної політики є німецька концепція «віртуальної дипломатії», яка має на меті просування іміджу ФРН на міжнародній арені, що їй дуже успішно вдається. Концепція віртуальної дипломатії ФРН передбачає: створення локальної мережі для оперативного зв'язку МЗС з дипломатичними представництвами за кордоном, активне функціонування веб-сайтів зовнішньополітичного відомства та дипломатичних місій, розробку тематичних веб-сайтів з питань двосторонніх відносин, економічних та культурних зв'язків, проведення спрямованих іміджевих кампаній у мережі Інтернет, інформування зовнішньої аудиторії з різних питань зовнішньої політики ФРН.

Важливою частиною інформаційного супроводу зовнішньої політики ФРН є культурна дипломатія, мета якої полягає у просуванні національних цінностей задля поширення знань про країну та конкретного розуміння політики уряду. Її компонентом є реалізація іміджевої програми «Німеччина — країна ідей», мета якої — репутаційне інформування світової громадськості про важливі події в країні, досягнення в науці та економіці, мистецтві і культурі. Вона включає в себе кілька важливих проектів, серед яких — «Прогулянка ідей», що презентує віртуальну екскурсію до визначних пам'яток Берліна, які символізують багатство ідей та винахідливість німецької нації у сфері культури, науки і техніки [7]; «365 місцевостей», присвячений діяльності приватних, громадських, науково-дослідних, культурних, соціальних або релігійних організацій, які визначають особливості і досягнення різних регіонів країни [8]; «Фан-клуб ФРН», розрахований на сприйняття зовнішньою аудиторією позитивного іміджу держави через об'єднання інтересів та ідей [10].

Не відстає Німеччина і у висвітленні своєї внутрішньої та зовнішньої діяльності, активно реалізуючи проект «Медійні послуги» через надання різноаспектної інформації про політичні події в країні, а також про події у всіх сферах суспільного життя [9], а також проект «Ласкаво просимо до Німеччини», спрямований на забезпечення посольств та консульств ФРН за кордоном інформаційними та рекламними матеріалами, залучення прихильників внутрішньої і зовнішньої політики держави [11].

Геополітичні та національні інтереси Німеччини реалізуються завдяки її співпраці та взаємодії з іншими державами світу та провідними організаціями. Про це йдеться в новому документі щодо зовнішньої політики, в оновленій «Білій книзі німецької політики безпеки та майбутнього Бундесверу», що була опублікована 13 червня 2016 р., і до її перегляду якої на державних сайтах ФРН мають доступ усі бажачі. Німеччина має дуже далекоглядні цілі та зовнішньополітичну стратегію, серед яких — захист громадян, суверенітету і територіальної цілісності Німеччини та її союзників, підтримка міжнародного порядку, заснованого на міжнародному праві, вільна і безперешкодна світова торгівля, попередження криз та конфліктів, підтримка і реалізація позицій у зовнішній політиці і безпеці, а також поглиблення європейської інтеграції та зміцнення трансатлантичного партнерства [15]. Без ефективного державного управління жодній державі не вдасться цього

досягнути. Звичайно, уряду Німеччини доводиться боротись з низкою потенційних загроз, та він продовжує успішно використовувати основні принципи безпеки для врегулювання всіх конфліктів та запобігання новим загрозам, вдало поєднуючи «тріумвірат сили» — жорстку, м'яку та розумну силу.

Ще одним компонентом інформаційного супроводу зовнішньої політики є політична комунікація. Це процес передачі, обміну політичною інформацією, який структурує політичну діяльність і надає їй нового значення, формує громадську думку і політичну соціалізацію громадян з урахуванням їхніх потреб та інтересів [4, 428]. Значне місце у політичній комунікації відводиться масовим комунікаціям. Засобами масової комунікації, а саме через газети, телебачення, радіо, поширюється інформація у суспільстві. Німеччина не є винятком, адже активно використовує ЗМІ для створення позитивного іміджу. Особливо варто відзначити “Deutsche Welle”, німецьку державну радіостанцію та телеканал, спрямовані на закордонну аудиторію. Даний ресурс висвітлює усі державні та світові події, транслює радіо- і телепередачі, а також має інтернет-пропозиції тридцятьма мовами, зокрема українською [14].

Також важливими та актуальними є сайти президента, уряду та МЗС ФРН. Вони є найголовнішими засобами політичної пропаганди і контрпропаганди у Німеччині, джерелом міжнародної політичної інформації. На сайтах можна слідкувати за діяльністю уряду Німеччини, його співпрацею з іншими країнами. Інформація, яка висвітлюється на них, є базою даних щодо зовнішньої політики ФРН, що дає можливість досягати злагодженості у зовнішньополітичній діяльності [5].

Цілісний підхід щодо використання сучасних комунікативних технологій було представлено ще у 2000 р. в Концепції зовнішньої політики у сфері освіти та культури [12, 13], яка мала на меті використання глобальної мережі Інтернет для активної діяльності просвітницьких організації ФРН за кордоном, налагодження діалогу, обміну та співробітництва з іншими країнами. Особливо актуальним це є і для відносин з Україною, адже наша держава активно долучається до німецьких програм від DAAD, а також бере участь у проектах і діяльності Гете-Інституту в Києві [3].

Висновки. Головним завданням зовнішньої політики держави є захист національних інтересів. На сьогодні засоби комунікації є одним з найефективніших методів формування громадської думки. Держави витрачають величезні кошти на створення позитивного іміджу у світі.

Відповідно для цього створюється мережа комунікаційного простору, до якої належать і ЗМІ, головна мета яких — поширення важливої та потрібної інформації для збереження потужного впливу та налагодження дружніх партнерських відносин. Специфіка німецької зовнішньої політики на сучасному етапі полягає у тому, щоб збільшувати власний потенціал у рамках діяльності в регіональних об'єднаннях і військових союзах і прозоро висвітлювати діяльність в мережах. Мультилатералізм як політична стратегія, що передбачає активну участь Німеччини в європейській та євроатлантичній інтеграції, допомагає уряду ФРН створювати глобальні тренди міжнародних відносин у боротьбі за спільне майбутнє.

Джерела

1. Внешняя политика Германии и «Восточное партнерство». Позиционный документ экспертной группы «Восточное партнерство» // DGAPstandpunkt. — 2012. — № 1. — С. 2.
2. Зовнішні справи країн світу. Сучасні проблеми дослідження міжнародних відносин, зовнішньої політики та національної безпеки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/suchasni-problemi-doslidzhennja-mizhnarodnikh-vidnosin-zo/>
3. Посольство Федеративної Республіки Німеччина в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kiew.diplo.de/>
4. Тихомирова Є.Б. Зв'язки з громадськістю : [навч. посіб.] / Є.Б. Тихомирова. — К. : НМЦВО, 2001 — 560 с.
5. Federal Foreign Office. Mode of access: <http://www.auswaertiges-amt.de/>
6. Unterrichtung durch die Bundesregierung: Bericht über den Stand der Entwicklung und Reformmassnahmen bei der medialen Aussenrepräsentanz, Deutscher Bundestag 14. Wahlperiode. Drucksache 14/9502 von 30.05.2002. — 22 s. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dip.bundestag.de/btd/14/095/1409502.pdf>
7. Deutschland — Land der Ideen — Germany — Land of Ideas — Walk of Ideas [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.land-der-ideen.de/CDA/projekte,22,0,,de.html>
8. Deutschland — Land der Ideen — Orte im Land der Ideen [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.365-orte.land-der-ideen.de>
9. Deutschland — Land der Ideen — Medienservice [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://medien.service.land-der-ideen.de>
10. Deutschland — Land der Ideen — Freundschaftsbänder [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.land-der-ideen.de/CDA/armbaender,2770,0,,de.html>

11. Welcome to Germany [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.land-der-ideen.de/CDA/welcome_to_germany,3272,0,,de.html
12. Forum: Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik und Internet [Електронний ресурс]: Berlin, 27. November 2001, Herausgeber: Auswärtiges Amt. — 38 s. — Режим доступу : http://www.auswaertiges-amt.de/www/de/infoservice/download/pdf/publikationen/forum_akbpinternet.pdf. — Заголовок з екрана.
13. Forum: Zukunft der Auswärtigen Kulturpolitik [Електронний ресурс]: Berlin, 4. Juli 2000, Herausgeber: Auswärtiges Amt. — 24 s. — Режим доступу : http://www.auswaertigesamt.de/www/de/infoservice/download/pdi7publikationen/forum_zukunft_kupol.pdf. — Заголовок з екрана.
14. Deutsche Welle [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dw.com/de/themen/s-9077>
15. Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.bundesregierung.de/Content/Infomaterial/BMVG/Weissbuch_zur_Sicherheitspolitik_2016.pdf?jsessionid=631C58A10779FBA6D6C1507B7350C607.s3t2?__blob=publicationFile&v=2

Науковий керівник: *М.М. Алієв, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат політичних наук.*

Ковальчук Юлія,
*Київський університет імені Бориса Грінченка,
 м. Київ, Україна,
 kovalchuk.julie@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ШВЕЦІЇ НА РУБЕЖІ XX–XXI ст.

PECULIARITIES OF SWEDEN FOREIGN POLICY AT THE TURN OF 20-21 CENTURY

Актуальність наукової роботи полягає у вивченні досвіду зовнішньополітичної діяльності Швеції на межі XX–XXI ст., яка, незважаючи на статус нейтральної держави, досягла успіху на ниві європейської інтеграції, активно залучена у міжнародне середовище, реалізує чітку і послідовну власну позицію при вирішенні низки глобальних

та регіональних питань, демонструє політичну та економічну присутність не лише у Європі, а й за її межами, що, в свою чергу, може стати прикладом для формування зовнішньої політики України.

Постановка проблеми: дослідження особливостей зовнішньополітичної стратегії Швеції, її основних векторів та пріоритетів, а також особливостей їх реалізації на міжнародній арені.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні засади зовнішньої політики Швеції щороку затверджуються шведським парламентом — Риксдагом. Їх формування розпочинається з розробки та обговорення в ході парламентських дебатів Зовнішньополітичної декларації уряду (Statement of Government Policy in the Parliamentary Debate on Foreign Affairs), яка визначає зовнішньополітичний курс Швеції та її бачення власної ролі у світі.

Починаючи з 1814 р., після шведсько-норвезької війни, зовнішня політика Швеції базується на суворому нейтралітеті та відмові від участі у будь-яких військових блоках [2]. Нейтральний статус країни щороку підтверджується в Зовнішньополітичній декларації уряду, що вважається офіційним підтвердженням шведського нейтралітету, який проголошується в односторонньому порядку. Для Королівства Швеція надзвичайно важливим є питання гарантування національної безпеки та оборони, адже нейтралітет держави ґрунтується на її власному самовизначенні.

Шведський уряд визначає свою політику як активну, сміливу та конструктивну, її метою є забезпечення інтересів держави в рамках широкої співпраці з іншими країнами. Найголовнішим пріоритетом зовнішньополітичної діяльності Швеції, який залишається незмінним впродовж багатьох років, є гарантування національної безпеки. Головною умовою реалізації завдань безпекової політики Швеція визначає міжнародну співпрацю на двосторонньому, регіональному та багатосторонньому рівнях, зокрема з країнами Північної Європи, ЄС, ОБСЄ, ООН, та за допомогою партнерства з НАТО. Разом з тим Королівство Швеція наголошує, що воно не є учасником військових блоків, а це, у свою чергу, дає додаткову можливість зробити внесок у підтримку стабільності та безпеки у Північній Європі [7].

В сучасну еру, яка характеризується непередбачуваністю та постійним виникненням нових загроз безпеці, Швеція веде постійний діалог з північноєвропейськими країнами з метою поліпшення обміну розвідувальними даними та розширення транскордонного навчання, що

проводиться в рамках співпраці шведських, норвезьких та фінських військово-повітряних сил у північній Скандинавії [5].

Надзвичайно велика увага у шведській зовнішній політиці приділяється членству в ООН. Беручи участь у воєнних операціях ООН з підтримки миру, Швеція також надає додаткову допомогу місіям організації. У рамках членства в ООН Швеція послідовно провадить політику щодо збереження миру, уникнення збройних конфліктів та посилення ролі жінок у миротворчих процесах. Це є основою, на якій країна зосереджує свою діяльність у 2017–2018 рр., будучи непостійним членом Ради Безпеки ООН [5].

Як одну з найважливіших платформ провадження своєї зовнішньої політики та політики безпеки Швеція розглядає Європейський Союз. Після європейської інтеграції у 1995 р. держава визначила ЄС основним вектором своєї зовнішньополітичної діяльності. У червні 2016 р. була підготовлена Глобальна стратегія ЄС щодо зовнішньої політики та політики безпеки (EU Global Strategy on Foreign and Security Policy). Одним з ініціаторів та активним розробником її положень було Королівство Швеція [7].

Серед пріоритетів Швеції в рамках співробітництва з ЄС варто згадати створення «Соціальної Європи», що передбачає збільшення робочих місць, покращення та забезпечення стійкого зростання ринку праці, врегулювання міграційної кризи, забезпечення ефективної енергетичної та екологічної політики, підтримка ресурсозберігаючого суспільства [1].

Важливим аспектом формування зовнішньої політики Швеції є її відносини з НАТО. Попри той факт, що вона позиціонує себе як позаблокова держава, партнерство з Альянсом розглядається нею як «важливий інструмент політики безпеки», який має вирішальне значення для розвитку шведської оборони. Швеція бере участь в програмі НАТО «Партнерство заради миру» [5].

До числа найважливіших пріоритетів зовнішньополітичної діяльності Швеції належить міжнародна співпраця з питань, пов'язаних із зміною клімату. Як неодноразово зазначено у Зовнішньополітичній декларації уряду, зміна клімату є глобальною загрозою безпеці в наш час. Зміни клімату призводять до війн, конфліктів та бідності, тому Королівство Швеція займає рішучу позицію щодо виконання положень Паризької угоди 2015 р. в рамках Рамкової конвенції ООН про зміну клімату [7].

Важливим у політичній діяльності Швеції є арктичний вектор, оскільки вона зараховує себе до арктичних країн, які мають власні інтереси в цьому регіоні. Попри те що Королівство не має прямого виходу до Північного Льодовитого океану, воно проявляє значну дипломатичну активність у вирішенні проблем Арктичного регіону під час багатосторонніх та двосторонніх дискусій з цього приводу. У 2011 р. було затверджено Арктичну стратегію, яка слугує головним документом зовнішньополітичної діяльності Швеції в цьому регіоні [8].

Ще одним важливим напрямом зовнішньої політики Швеції є партнерство із США. Крім ведення активного політичного діалогу та розвитку культурних відносин, Швеція розглядає США як одного з головних бізнес-партнерів. Зокрема, шведські компанії, що працюють на території Сполучених Штатів, створили близько 300 000 робочих місць. Важливу роль відіграє також інвестиційне співробітництво між країнами. Так, Швеція посідає 12 місце серед інвесторів у США, які, в свою чергу, є одним із головних інвесторів у Королівстві [9].

Велика увагу Швеція приділяє економічній співпраці з країнами Азії, зокрема з Індією, Японією, Китаєм. Більше 150 шведських компаній працює в Індії, що забезпечує роботою значну частину її населення. Держави також підписали низку угод про співпрацю у сферах науки та технологій, здоров'я, охорони навколишнього середовища та поновлюваних джерел енергії [3]. Зацікавлена Швеція і у розвитку співробітництва з Японією. Проте тут варто відзначити, що йдеться не про економічну співпрацю, а про культурні та академічні обміни між країнами [4].

Складовою зовнішньої політики Швеції є також співробітництво у галузі розвитку, активним учасником якого є Шведське агентство з міжнародного розвитку та співробітництва. Шведський парламент ухвалює рішення про політику глобального розвитку на основі ідеї можливості позитивного глобального розвитку за умови співпраці в різних політичних сферах. Тому головними пріоритетами шведського співробітництва в галузі розвитку є демократія і права людини, навколишнє середовище та клімат [6].

Висновки. Зовнішня політика Шведського Королівства спрямована на діяльність в регіоні Північної Європи, в рамках Європейського Союзу, на Близькому Сході, в Африці, на розбудову трансатлантичних зв'язків. Швеція також зосереджує свою увагу на політиці безпеки, вільній торгівлі, допомозі з метою розвитку, питаннях збереження екології Арктики та зміни клімату, на проблемі роззброєння.

Головними пріоритетами в зовнішній політиці Швеції є підтримка миру та національної безпеки і оборони. Попри проголошений статус нейтральної держави Швеція співпрацює з НАТО та країнами Північноєвропейського та Балтійського регіонів у сфері безпеки та розв'язання міжнародних конфліктів.

Важливим для Швеції є також двостороннє співробітництво з провідними державами Європи, скандинавськими країнами-сусідами, США, Японією, Китаєм та Індією. Одним із пріоритетів зовнішньої політики Королівства є допомога з метою розвитку, ілюстрацією чого є активна діяльність Шведського агентства з міжнародного розвитку та співробітництва в тих регіонах світу, які цього потребують. На міжнародній арені Швеція позиціонує себе як держава, яка активно сприяє вирішенню міжнародних проблем та надає гуманітарну допомогу. Можливість ведення такої зовнішньої політики забезпечує економічна та політична стабільність у внутрішньому житті держави та високий економічний рівень розвитку.

Джерела

1. Божко С.О. Швеція і партнерство Європейського Союзу із сусідами на сході Європи в цілях розвитку / С.О. Божко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — 2015. — Вип. 124 (2). — С. 44–53.
2. Разумцева Г.І. Королівство Швеція: політика «свободи від союзів» / Г.І. Разумцева // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — 2002. — Вип. 6. — С. 173–178. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2002_6_21
3. A New Landmark in India-Sweden Relations, 30.05.2015. Офіційний сайт уряду Швеції [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.government.se/opinion-pieces/2015/06/a-new-landmark-in-india-sweden-relations/>
4. Japan-Sweden Relations (Overview), July 6, 2016. Ministry of Foreign Affairs of Japan [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mofa.go.jp/region/europe/sweden/data.html>
5. Security in a New Area. Report by the Inquiry on Sweden's International Defense and Security Cooperation, 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.government.se/4a58e0/contentassets/989ee3fb59c545288713515805e82279/summary.pdf>
6. Sida. — Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.sida.se/English/About-us/Our-mission/?epieditmode=true>
7. Statement of Government Policy in the Parliamentary Debate on Foreign Affairs, Wednesday, 24 February 2016. — Режим доступу : <http://www.government.se/>

[speeches/2016/02/statement-of-government-policy-in-the-parliamentary-debate-on-foreign-affairs-2016/](http://www.government.se/speeches/2016/02/statement-of-government-policy-in-the-parliamentary-debate-on-foreign-affairs-2016/)

8. Sweden's Strategy for the Arctic Region. Ministry for Foreign Affairs. 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.openaid.se/wp-content/uploads/2014/04/Swedens-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf>

9. Swedish Companies Create Jobs in America. Embassy of Sweden in the U.S., Jun 12, 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://issuu.com/embassyofswedenc/docs/second_edition_swedish_companies_cr

Науковий керівник: *М.М. Лісовська, старший викладач кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат політичних наук.*

Литвинюк Тетяна,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

tanya.lytvyniuk@icloud.com

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ІТАЛІЇ НАПРИКІНЦІ ХХ — НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

MIGRATION POLICY IN ITALY AT THE END OF THE 20th — BEGINNING OF THE 21st CENTURY

Актуальність дослідження. На даному етапі світового розвитку міграція охоплює дедалі більшу частину населення планети, впливає на міжнародні та національні економічні процеси. Але зі збільшенням кількості та зростанням гостроти конфліктів міжнародна міграція стає центральною темою дискусій. Особливої уваги останнім часом заслуговують процеси міграції та інтеграції в Європейському Союзі.

Протягом ХІХ–ХХ ст. форми, характер і якість міграційних процесів зазнали безпрецедентно масштабної модифікації. До кінця ХХ ст. типи міграції, які раніше існували, розширилися за рахунок появи якісно нових видів — туристичної, човникової та інших. Міграція і проблеми її регулювання стали темою гострих політичних дискусій у світі, зумовивши актуальність комплексного вивчення даного питання. Міграція є однією з найважливіших проблем народонаселення

і розглядається не тільки як просте механічне пересування людей, але й як складний суспільний процес, що зачіпає багато сторін соціально-економічного життя, має яскраво виражений етносоціальний і етнополітичний характер, вносить корективи в життя місцевих соціумів, впливає на політику суверенних держав, змінює особистісні характеристики тих, хто змушений переміщатися на інші території в пошуках спокійного життя і кращого майбутнього. Протягом усього XX ст. спостерігалось інтенсивне розширення міграційних потоків, а до кінця століття феномен міграції став складовою всіх глобальних проблем, що потребувало нових підходів до міжнародно-правового регулювання міграційної політики, які дали б змогу досягти балансу інтересів міжнародних акторів, що беруть участь у регулюванні міграційних процесів [10, 300].

Актуальність дослідження міграційного права, міграційної політики та стратегії на рівні політики Республіки Італія зумовлена обставинами, до числа яких можна віднести такі: розширення правового поля і акцентування уваги міжнародної громадськості на проблематиці прав людини, зокрема права вільного пересування; нарізлу необхідність аналізу міграції з урахуванням її цілей, завдань і змісту в конкретному регіоні і ступеня її впливу на інші сфери суспільних відносин; необхідність наукового осмислення і розуміння соціально-політичної спрямованості відносин між самими мігрантами, а також між мігрантами та місцевим населенням.

Сучасна Європа орієнтована на сприяння легальній міграції. Але на даний час спостерігається збільшення кількості нелегальних мігрантів та біженців. Європейський Союз тяжіє до створення єдиного цілісного інтеграційного та правового поля для врегулювання міграційних питань та внутрішніх справ. На національному рівні процеси міграції прагнуть лобювати різні політичні сили, але, зважаючи на принцип вільного переміщення населення, окремо впоратися з потоками мігрантів майже неможливо. Тому уряд Італії регулює відповідні питання як на національному, так і на рівні Євросоюзу.

На сьогодні дуже гостро постала проблема масової міграції до Європейського Союзу, куди 16 % мігрантів прибувають в основному через територію Італійської Республіки, де досить часто залишаються на різні періоди, що викликає значні труднощі. Італія є коридором для прибуття до Німеччини та Швеції біженців з Еритреї, Нігерії, Сомалі та Лівії [6, 251]. Через збільшення потоку мігрантів постає дедалі біль-

ше економічних та соціальних викликів, які з кожним разом важче регулювати. Тому це питання призводить до активних дебатів всередині Євросоюзу та в Італії зокрема. У країн об'єднаної Європи на цьому підґрунті виникає безліч проблем, які ставлять під загрозу існування Шенгенської зони та Союзу взагалі. У зв'язку з міграційною кризою вісім країн тимчасово відновили власний контроль на внутрішніх кордонах Союзу. Італія наразі не долучилася до даної тенденції. Республіка відзначилася тим, що за 2015 р. надала статус біженця найменшій кількості мігрантів, натомість найбільше осіб отримало гуманітарний та додатковий захист. Водночас Італія бере активну участь у пошукових та рятувальних операціях у відкритому морі, а також у боротьбі з перевищниками. Наразі країна є однією з найближчих до створення мережі центрів прийому біженців (hotspots) [2]. Всередині ЄС зараз здійснюється впровадження політики переміщення, що має сприяти більш рівномірному розміщенню біженців серед усіх держав, тим самим зменшивши навантаження на Італію. Тому для можливості подальшого аналізу процесів усередині Євросоюзу, прогнозування розвитку подій та співпраці між державами регіону з питань міграційної політики потрібно дуже детально дослідити дане питання на прикладі Італійської Республіки. Крім того, вивчення найважливіших аспектів проблем, пов'язаних з міграцією, є ключовим для можливості їх раціонального вирішення та врегулювання усіх недоліків сучасної міграційної політики.

Оскільки Україна на даний момент знаходиться на шляху до втілення в життя необхідних для вступу в Європейський Союз реформ, ми повинні усвідомлювати значення даної проблеми та бути обізнаними в усіх позитивних і негативних аспектах, які вона породжує. Варто врахувати і те, що при зміні геополітичної ситуації Україна може знову стати коридором руху мігрантів, яким була з 1991 до 2014 р.

Стан наукового вивчення проблеми. Особливе місце в історіографії посідають праці, присвячені питанням міграційної політики Італійської Республіки та її практичного впровадження. Особливості міграції в країнах Європейського Союзу загалом та Середземномор'я зокрема (у тому числі в Італії), її вплив на соціальну, економічну, культурну сфери держав висвітлено у розвідках італійських (А. Каньяно, Л. Занфріні), бельгійських (Дж. Реймер, Ф. Вілікенс), іспанських (К. Арангал) та російських науковців (Г. Колева, І. Цапенко, Т. Тішкіна, О. Малафеева), а також українського дослідника О. Сича.

Теоретичну базу дослідження склали роботи з різних аспектів міграції російських вчених — демографів, соціологів, істориків, економістів, зокрема: Г.С. Вітківської, Є.В. Тюрюканова, С.В. Рязанцева, І.В. Івахнюк, І.Б. Орлової, А.В. Топіліна, В.А. Іонцева, Т.Н. Юдіної, О.Д. Воробйової.

Виклад основного матеріалу. Проблематика правового статусу іммігрантів в Італії законодавчо почала розроблятися у другій половині 1980-х рр. Хоча Конституція Італії, прийнята 22 грудня 1947 р., проголошує всі основні демократичні свободи людей, які проживають на території країни, проте на практиці права іммігрантів урегульовуються спеціальним імміграційним законодавством.

Першим законом, що стосувався питань імміграції, був Декрет 1986 р. На основі міжнародних нормативних документів було прийнято Закон № 943/1986, яким впроваджено принципи Конвенції № 142/1975 Міжнародної організації праці ООН щодо охорони іммігрантів на ринку зайнятості та боротьби проти торгівлі людьми. Так, в Законі № 943 зазначено, що «Італійська Республіка, приводить в дію Конвенцію МОП № 143 від 24 червня 1975 року, ратифіковану Законом від 10 квітня 1981 року № 158, гарантує всім працівникам-іммігрантам, які проживають на її території на законних підставах, і членам їх сімей рівне ставлення і повну рівність прав з італійськими працівниками» [3].

Найбільші зміни в міграційне законодавство вніс «Закон Боссі-Фіні», прийнятий 30 червня 2002 р. Цей документ є своєрідним доповненням закону від 1998 р. [5, 425]. У ньому проблеми міграції задекларовано як пріоритетні щодо зовнішньої політики країни.

Водночас було посилено боротьбу із нелегальною міграцією. Так, вдосконалено систему прикордонного контролю, передбачено відповідальність роботодавця за від'їзд робітника на Батьківщину, збільшено з 30 до 60 днів термін утримання нелегальних мігрантів та термін покарань за нелегальний перетин кордону другий раз від 6 місяців до 1 року позбавлення волі. Після 2005 р. було прийнято низку законопроектів, котрі більш чітко регулюють потоки нелегальних мігрантів [7, 140]. Так, у 2006 р. було розроблено проект Хартії прав іммігрантів, за якою іноземці можуть змінювати місце роботи відповідно до потреб ринку праці. Також, згідно з цим документом, збільшено систему квот на перебування в країні. Відповідно до італійського законодавства для отримання громадянства іноземцеві потрібно прожити 5 років на території держави, діти ж, народжені в Італії, автоматично стають громадянами [8]. Також іммігрантам було б надано право пасивного та активного го-

лосування. Усі нововведення змінили б становище мігрантів, дозволили їм швидше інтегруватися в італійське суспільство, але цей проект не був реалізований через прихід до влади С. Берлусконі, котрий у 2008 р. не тільки ускладнив життя мігрантів, але й почав боротьбу із нелегальною міграцією, котра була основним фактором зростання злочинності в країні.

Висновки. Міграційна політика Італії постійно оновлюється відповідно до вимог часу та спрямована на регулювання міграційних потоків. Держава контролює та часто змінює правила в'їзду в країну, умови перебування в ній, процедуру отримання громадянства. Тому в міграційному законодавстві цієї європейської держави помітна тенденція до переносу акцентів з «мігрантів» на «нових громадян», котрі добре освічені та соціально активні. Щоб реалізувати поставлене завдання, італійському уряду потрібно залучати іммігрантів до конкурентної боротьби за працевлаштування.

Джерела

1. Casati D. Immigrati, scontro Italia — Francia / D. Casati // Viral News. — 2011. — 8 aprile. — URL : <http://www.gqitalia.it/viral-news/articles/2011/4/immigrati-scontro-francia-italia-parigi-non-li-faremo-entrare-primi-rimpatri-ditunisini-disordini-a-lampedusa/>
2. Migranti, Alfano : «Mare Nostrum chiuderà, da novembre parte Triton» // Corriere della sera. — 2014. — 16 ottobre. — URL : http://www.corriere.it/politica/14-ottobre_16/migranti-alfano-mare-nostrum-chiuderà-novembre-parte-triton-b426945a-5537-11e4-af0d-1d33fddfa710.shtml
3. Pastore F. Immigrazione e l'opinione pubblica, il caso Italia / F. Pastore // Affari Internazionali : Rivista online di politica, strategia ed economia. — 2011. — 3 febbraio. — URL : <http://www.affarinternazionali.it/articolo.asp?ID=1657>
4. Prodi: «Immigrazione risorsa straordinaria, la sfida e integrare» // Stranieri in Italia. — 2011. — 26 ottobre. — URL : http://www.stranieriinitalia.it/attualitaprod_immigrazione_risorsa_straordinaria_la_sfid_a_e_integrare_13951.html
5. Bolaffi G. I confindelpatto. Il governo dell'immigrazione in Italia / G. Bolaffi. — Torino, Einaudi. — 2001. — 425 p.
6. Вдовиченко В. Виклики італійської міграційної політики в контексті підходів Євросоюзу / В. Вдовиченко // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — 2015. — Вип. 24. — С. 251-272.
7. Коданьоне К. Опыт иммиграционной политики Италии: некоторые уроки для России / К. Коданьоне // Мировой опыт миграционной политики: ретроспектива и новейшие тенденции. — Гендальф, 2004. — С. 137-173.

8. Марков І. Українці в Італії: феномен жіночої міграції [Електронний ресурс] / І. Марков // Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис. — 2012. — Режим доступу : <http://www.uamoderna.com/md/185>
9. Нестерова Т.П. Нормативно-правовое регулирование миграционных процессов в Италии в начале XXI века / Т.П. Нестерова // Научный диалог. — 2013. — № 7 (19). — С. 159–177.
10. Попова Э.Г. Изменение роли Италии на международном рынке труда и миграции: от страны-донора до иммиграционной политики «открытых дверей» / Э.Г. Попова // Актуальные проблемы глобальной экономики : матер. X научной конференции молодых ученых (15 мая 2008 г.). — М. : РУДН, Экон-информ, 2008. — С. 300–304.
11. Попова Э.Г. Нелегальная иммиграция в Италию / Миграционный мост между Центральной Азией и Россией в условиях экономического кризиса / Э.Г. Попова // Материалы Второго международного симпозиума (Москва–Худжанд, 1–4 ноября 2010 г. / отв. ред.-сост.: проф. Рязанцев С.В., проф. Каримов О.К. — М. : Экономическое образование, 2010. — С. 358–363.

Радченко Лейла,

*Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна,
leila.radchemco@yandex.ua*

СИРІЙСЬКА КРИЗА В ПУБЛІЧНІЙ РИТОРИЦІ ПРЕЗИДЕНТІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА США (2013–2016)

SYRIAN CRISIS IN PUBLIC RHETORIC OF THE PRESIDENT OF RUSSIA AND THE UNITED STATES (2013–2016)

Актуальність дослідження. Зважаючи на значення сирійської проблеми в сучасних міжнародних відносинах, важливим завданням є аналіз публічної риторики лідерів найвпливовіших держав, залучених у протистояння — Російської Федерації та Сполучених Штатів Америки, адже в інформаційному суспільстві сегменти публічної комунікації стають не лише технологіями маніпулювання масовою свідомістю, але й дають змогу з'ясувати зв'язки між публічною комунікацією та прийняттям політичних рішень.

Метою роботи є дослідження позицій президента Російської Федерації В. Путіна та вже колишнього президента США Б. Обама впродовж 2013–2016 рр. щодо конфлікту в Сирії через призму їхньої публічної риторики.

Реалізація мети здійснювалась шляхом застосування методу якісного та кількісного контент-аналізу, який допоміг виявити ключові смислові одиниці в публічній комунікації президента США Б. Обама та президента РФ В. Путіна.

Під час аналізу публічної комунікації президента В. Путіна стає зрозумілим, що Російська Федерація була та залишається основним партнером режиму Башара аль-Асада в Сирії, незважаючи на те, що постачання зброї та присутність російських військових на території Сирії лише поглиблювали кризу.

В ході опрацювання публічних виступів В. Путіна було з'ясовано, що основна увага спрямовувалась на внутрішні проблеми Росії. На початку своєї третьої каденції перебування при владі лідер РФ намагався оминати тему сирійської кризи. Це може свідчити як і про бажання утримати свій електорат, так і про прагнення латентно допомагати сирійській владі у боротьбі з опозицією. Російська Федерація взяла на себе зобов'язання щодо гарантування якості та безпеки життя громадян САР [1]. У промовах В. Путіна відстежується специфічна форма політики патерналізму. Зазначимо, що політика патерналізму є характерною для держав з тоталітарним або авторитарним режимом.

До втручання американських військових в сирійський конфлікт про конкретні методи врегулювання протистояння не йшлося. Російський президент у публічних виступах звинувачував своїх опонентів з метою зменшення їх авторитету серед громадян та світової спільноти.

Загалом публічна риторика В. Путіна ґрунтувалась на обговоренні можливих методів вирішення сирійської проблеми. У цьому контексті ключова роль у врегулюванні конфлікту відводилась ООН, де РФ є постійним членом з правом вето, що дає змогу тримати механізм врегулювання сирійської кризи під контролем.

Після інтервенції США до Сирії лейтмотивом публічної риторики В. Путіна стала ліквідація терористичних угруповань на території САР. Особливістю публічної риторики лідера РФ є те, що він не бажає визнавати масштаби конфлікту та перспективи його наслідків.

У публічних виступах президента США увага теж акцентувалася на внутрішніх проблемах країни. Це могло бути пов'язано з вибора-

ми, адже американці не готові до нових військових та людських втрат у зв'язку з інтервенцією до САР. Публічна риторика Б. Обама щодо сирійської кризи базувалася на вирішенні конфлікту політичним шляхом, використовуючи власні дипломатичні та політичні інструменти врегулювання протистояння. На меті була реалізація власних інтересів.

У публічних виступах спостерігається більша частота згадувань НАТО, ніж ООН. Тобто до певної міри президент США вбачає в НАТО один з основних інструментів вирішення сирійського питання. Даний аспект свідчить про існування ймовірності введення військ НАТО на територію Сирії. Підтвердженням цьому стала паралель, яку провів Б. Обама, згадуючи про події в Афганістані одночасно з подіями в Сирії.

Сирійська криза та її наслідки впливають на вимір міжнародного порядку. Про це свідчить кількість зацікавлених світових учасників у якнайшвидшому вирішенні кризи, тоді як особливу увагу президент США акцентує на знищенні хімічної зброї в САР. У своїх публічних виступах Б. Обама ототожнює сирійську кризу з режимом Б. аль-Асада. Тобто усунення від правління в САР нинішнього президента є надзвичайно важливим для США. Це може бути спричинено тим, що він є партнером РФ, а Вашингтон бажає бачити при владі в Сирії проамериканського президента [2].

Після американського втручання елементи тем публічних виступів Б. Обама дещо змінилися і в більшості випадків стосувалися ІДІЛ. Такі різкі модифікації у виборі тем публічної риторики можуть вказувати на тактику виправдовування військової інтервенції США у Сирійську Республіку. Сирія стала полем бою з терористичним угрупованням «Ісламська держава». Через зниження американського авторитету на Близькому Сході події в Сирії стали можливістю відродження впливу США на ситуацію в регіоні, оскільки країна тривалий час відігравала роль лідера у боротьбі із тероризмом.

Загалом публічна комунікація Б. Обама ґрунтувалася на висловах про боротьбу з ІДІЛ. І хоча «Ісламська держава» є не основним джерелом сирійської кризи, а лише одним з багатьох інших елементів системи (на території Сирії та Іраку діє також «Хізбалла» — шийтська воєнізоване угруповання), проте увага та сили американської сторони прикуті саме до ІДІЛ. Подібна позиція США лише підтверджує точку зору щодо реалізації власних інтересів в Сирії.

У результаті дослідження ми дійшли певних висновків щодо характерних рис публічних виступів президентів РФ та США:

- 1) у публічній комунікації лідерів РФ та США підкреслюється важливість вирішення внутрішніх проблем, а вже потім — зовнішніх, тобто звертається увага передусім на внутрішні проблеми країни;
 - 2) президенти РФ та США у публічних виступах зазначали ті проблеми в САР, які мали на той час резонанс;
 - 3) хоча Б. Обама та В. Путін вели мову про необхідність врегулювання кризи, проте вбачали різні підходи до вирішення цього питання;
 - 4) обидва президенти неодноразово говорили про необхідність вирішення конфлікту політичним шляхом, використовуючи дипломатичні методи, однак результатом стала військова інтервенція США та РФ до Сирії;
 - 5) РФ та США відіграють роль не просто учасників протистояння, а ключових акторів, оскільки мають власні інтереси в Сирійській Республіці;
 - 6) у публічних промовах лідери РФ та США по-різному ідентифікують сирійську кризу. В. Путін у більшості випадків визначає конфлікт в Сирії словом «проблема», Б. Обама — «війна», «конфлікт».
- Дослідження публічної риторики президентів США та РФ щодо сирійської кризи свідчить про необхідність та перспективність подальшого поглибленого аналізу даної проблеми.

Джерела

1. Выступление президента РФ на ГА ООН [Электронный ресурс] // Агентство информационных сообщений. — 2015. — 28 сентября. — Режим доступа : <http://vg-news.ru/n/117271>
2. Доклад президента США о положении дел в стране [Электронный ресурс] // Голос Америки. — 2013. — 13 февраля. — Режим доступа : <http://www.golos-ameriki.ru/content/president-obama-state-of-the-union/1602521.html>. — Заглавие с экрана.
3. Женевское коммюнике [Электронный ресурс] // ООН. — 2012. — Режим доступа : [http://www.peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SY_120630_Final%20Communique%20of%20the%20Action%20Group%20for%20Syria%20\(russian\).pdf](http://www.peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SY_120630_Final%20Communique%20of%20the%20Action%20Group%20for%20Syria%20(russian).pdf)
4. Обращение Владимира Путина в связи с принятием совместного заявления России и США по Сирии [Электронный ресурс] // Кремль. — 2016. — Режим доступа : <http://www.kremlin.ru/events/president/news/51376>. — Заглавие с экрана.

Коваль Світлана,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна,
simisvetic@gmail.com

ДОСВІД МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ У БОРОТЬБИ З ІНФОРМАЦІЙНИМ ТЕРОРИЗМОМ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

EXPERIENCE OF INTERNATIONAL COMMUNITY TO COMBAT INFORMATION TERRORISM: GENERAL CHARACTERISTICS

Актуальність дослідження. Сьогодні інформаційний тероризм відіграє роль важливого фактора формування та функціонування системи глобальної безпеки і є невід'ємною складовою міжнародних політичних процесів. Розвиток нових засобів комунікації та способів зберігання інформації призвів до залежності людства та державних апаратів від сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що в свою чергу викликало багато складнощів на шляху до захисту глобальної безпеки. Міжнародні організації та безпосередньо держави активізували власну політику у сфері безпеки, що знайшло вираження в появі нормативних документів та програм, спрямованих на подолання інформаційного тероризму. Об'єднана сила всього світового співтовариства — саме той механізм, який необхідно протиставити інформаційному тероризму, оскільки таке явище загрожує безпеці всіх держав світу.

Мета роботи — дати загальну характеристику досвіду міжнародної спільноти у боротьбі з інформаційним тероризмом.

Виклад основного матеріалу. Однією з провідних організацій, яка активно приділяє увагу питанням глобальної безпеки, у тому числі і захисту від інформаційного тероризму, є Організація Об'єднаних Націй. Питання боротьби з тероризмом в мережі Інтернет було висвітлено в Конкретній стратегії ООН від 2006 р. [1], яка містить план дій «Заходи щодо попередження тероризму та боротьби із ним». Не менш вагому роль відіграє Резолюція ООН «По боротьбі із злочинним використанням інформаційних технологій», затверджена у 2001 р. [4]. У ній акцент робиться на співпраці держави та приватного сектора

задня ефективного подолання проблеми злочинного використання інформаційних технологій.

Інформаційний тероризм як загроза глобальній безпеці розглядається і у рамках діяльності НАТО. Вперше питання кібербезпеки було порушено Організацією Північноатлантичного договору на Паризькому саміті 2002 р., де розглядалися питання ролі інформаційних технологій у системі глобальної безпеки. На саміті було прийнято рішення про створення Агентства з питань комунікації та інформації НАТО, яке покликане здійснювати IT-підтримку та IT-забезпечення діяльності штаб-квартири, командних структур, агентств та проєктів НАТО. Офіційна політика Альянсу у сфері кібероборони була затверджена міністрами оборони держав — членів організації і представлена учасникам НАТО в квітні 2008 р. на саміті в Бухаресті. Призначення даного документа — надання всієї можливої підтримки країнам-союзникам за їх вимогою у забезпеченні протидії кібератакам. З-поміж інших установ боротьби з інформаційним тероризмом в Анкарі було створено Центр передового досвіду НАТО у боротьбі з тероризмом, діяльність якого спрямована на виявлення кібертерористичних актів, їх попередження та знаходження джерела таких терористичних операцій.

У сфері протидії кіберзлочинності Європейський Союз став однією з перших організацій, що ініціювала проведення огляду існуючого законодавства європейських держав і розробку відповідних нормативних актів. Головним документом, спрямованим на боротьбу з кібертероризмом, є Європейська конвенція про кіберзлочинність від 2001 р. [2], яка вважається базовим документом щодо розвитку національного законодавства країн ЄС. Ще одним важливим документом Європейського Союзу стосовно захисту інформаційної інфраструктури є Резолюція 2002 р. «Про єдиний підхід і конкретні дії у галузі інформаційної безпеки» [3, 55]. У результаті роботи міжнародної спільноти у сфері інформаційного тероризму у 2004 р. було створено Європейське агентство мережевої та інформаційної безпеки (ENISA).

В рамках ОБСЄ також ведеться боротьба з кібертероризмом. Так, в контексті протидії злочинному використанню інформації ОБСЄ проводить численні наради, як-от: нарада з питань взаємозв'язку між расистською, ксенофобською та антисемітською пропагандою в Інтернеті і злочинами на ґрунті ненависті, яка відбулась у Парижі 15-16 червня 2004 р.; семінар експертів ОБСЄ з питання боротьби з використанням

Інтернету для терористичних цілей (Відень, 13-14 жовтня 2005 р.); семінар експертів ОБСЄ та Ради Європи з питання попередження тероризму: боротьба з підбурюванням і пов'язаною з ним терористичною діяльністю (Відень, 19-20 жовтня 2006 р.).

Досліджуючи питання правового регулювання інформаційного тероризму, необхідно звернути увагу на діяльність Шанхайської організації співробітництва (ШОС). Важливим внеском ШОС у дослідження проблеми міжнародної інформаційної безпеки стало внесення чотирма державами-учасницями (Російською Федерацією, Китаєм, Узбекистаном та Таджикистаном) на розгляд Генеральному секретарю ООН документа під назвою «Правила поведінки в сфері забезпечення міжнародної інформаційної безпеки».

Під егідою Єврокомісії з метою боротьби з інформаційним тероризмом 2010 р. було проведено перше глобальне загальноєвропейське навчання "Cyber Europe 2010". 2011 р. було проведено перше навчання з протидії кібертероризму "Cyber Atlantic 2011" спільно з США, ЄС та країнами-партнерами (Австралія, Нова Зеландія та Ірландія).

Одними з перших спеціалізовані інституції для боротьби з інформаційним тероризмом сформували Сполучені Штати Америки (U. S. Cyber Command), Велика Британія (Cyber Security Operation Center), ФРН (Internet Crime Unit, Federal Office for Information Security), Австралія (The Cyber Security Operations Center).

Висновки. Розвиток кібертероризму як загрози глобальній безпеці змушує міжнародну спільноту не лише здійснювати нормотворчу діяльність щодо регулювання питань інформаційної безпеки, а й розвивати інституційну структуру — відкривати нові центри, створювати спеціальні підрозділи, управлінські структури, робота яких спрямована саме на виявлення кібертерористичних загроз та їх нейтралізацію, а також захист інформаційної інфраструктури. Важливою формою міжнародної співпраці стало проведення спільних навчань, спрямованих на протидію кібертероризму.

Все ж міжнародна спільнота потребує спільного документа (конвенції), спрямованої на боротьбу з інформаційним тероризмом, а також єдиного органу для координації зусиль.

Джерела

1. Глобальная контртеррористическая стратегия ООН [Электронный ресурс] / ООН. — 2006. — Режим доступа : <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/ru/un-global-counter-terrorism-strategy>
2. Конвенція про кіберзлочинність [Електронний ресурс] / ЄС. — 2001. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_575
3. Макаренко Є.А. Міжнародне співробітництво у сфері інформаційної безпеки: регіональний контекст [Електронний ресурс] / Є.А. Макаренко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — 2011. — Вип. 102 (1). — С. 51–62. — Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_102\(1\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_102(1)_9)
4. Резолюція ООН «По боротьбі із злочинним використанням інформаційних технологій» [Електронний ресурс] / ООН. — 2001. — Режим доступу : <https://documents-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/482/06/PDF/N0148206.pdf?OpenElement>

Науковий керівник: *І.Ю. Слюсаренко*, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук, доцент.

Тимошенко Анастасія,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна,

aomihunova.is13@kubg.edu.ua

ПОЛІТИКА США В ГАЛУЗІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ (2009–2017 рр.): ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

INFORMATION SECURITY POLICY OF USA (2009–2017): GENERAL TRENDS

Актуальність проблеми зумовлена тим, що поширення інформаційних технологій зумовлює також трансформацію загроз міжнародній та національній безпеці. До даного типу загроз належать кіберзлочинність та інформаційні атаки, дія яких спрямована на дестабілізацію різних систем управління державою. Саме ці зміни в системі безпеки змусили США до створення ефективного механізму реагування на новий тип загроз, пов'язаних із віртуальним світом та кіберпростором.

Метою роботи є розгляд загальних тенденцій політики адміністрації Б. Обама у сфері гарантування інформаційної безпеки впродовж 2009–2017 рр. та урахування даного досвіду для України.

Через зміну комунікаційних моделей держава стає надзвичайно чутливою до загроз, в яких на перший план висуюються інформаційні засоби дії на акторів світового впливу. Саме США стали однією з перших країн, що почали впровадження інформатизації. Події 11 вересня 2001 р. дали значний поштовх США та іншим країнам світу до переосмислення ролі інформаційного середовища в контексті безпекового виміру. У 2003 р. США опублікували «Національну стратегію безпеки у кіберпросторі». Цей документ був частиною загальної «Стратегії національної безпеки», створеної у відповідь на терористичні атаки [8]. Відповідно до стратегії інформаційної безпеки основними державними пріоритетами у цій сфері визначено такі:

1) становлення та розвиток національної системи реагування на події у сфері інформаційної безпеки;

2) реалізація комплексної системи заходів по зменшенню загроз інформаційній безпеці;

3) підготовка спеціалістів у сфері комп'ютерної безпеки та забезпечення відповідального ставлення всього населення до питань захисту інформації;

4) забезпечення захисту інформаційних систем, які мають стосунок до державних органів;

5) розвиток різних форм кооперації (у тому числі й міжнародної) у сфері гарантування інформаційної безпеки [2].

Після приходу до влади одним з перших кроків адміністрації Б. Обама на шляху реформування сфери гарантування інформаційної безпеки став контроль і часткова реорганізація всієї системи. У травні 2009 р. при федеральному уряді США була створена Єдина рада з національної безпеки, однією з основних функцій якої є нагляд за реалізацією політики кібербезпеки. У Білому Домі створено також новий відділ під керівництвом координатора з кібербезпеки, який підпорядковується безпосередньо президентові [6, 261]. Серед основних функцій цієї посади слід виокремити інтеграцію та співпрацю усіх аспектів політики кібербезпеки в галузі управління, тісну співпрацю з офісами Білого Дому, а також координацію дій у відповідь у випадку надзвичайних подій або нападів.

Ще одним нововведенням стала тісна взаємодія із бізнес-сектором, спрямована на захист державних інформаційних ресурсів, а також інформаційних ресурсів американського інформаційного простору в цілому. На новий рівень вийшло використання інформаційних технологій для створення систем зв'язку та військового управління.

Розвиток надсучасних технологій, кібербезпека та проблема правового регулювання сфери інформатизації в США стають пріоритетами національної безпеки. Адміністрація Б. Обама заявила, що буде здійснювати новий комплексний підхід до гарантування безпеки цифрової інфраструктури США. Впродовж 2011–2016 рр. набула чинності низка програмних документів, а саме: Міжнародна стратегія для кіберпростору «Процвітання, безпека, відкритість у мережевому світі», Кіберстратегія Міністерства оборони від квітня 2015 р., Міжвідомчий план дій з кібербезпеки систем управління, План дій з посилення кібербезпеки найважливіших об'єктів інфраструктури 2014 р. та ін. Також було посилено впровадження міжнародного співробітництва у сфері інформаційної безпеки з ЄС, Канадою та Естонією, і міжвідомчого співробітництва всередині держави. Відповідно до Міжнародної стратегії для кіберпростору були

визначені базові принципи, що мають бути забезпечені при формуванні відповідної політики, а саме:

- обстоювання свободи: держави повинні поважати основні свободи вираження думок і асоціацій як он-лайн, так і в реальному житті;

- повага до власності: держави повинні в своїх починаннях і через внутрішні закони поважати права інтелектуальної власності, включаючи патенти, торгові марки, товарні знаки і авторські права;

- недоторканність приватного життя: люди повинні бути захищені від свавільного або незаконного втручання держави в їхнє приватне життя, коли вони використовують Інтернет;

- захист від злочинності: держави повинні виявляти і переслідувати в судовому порядку кіберзлочинців, забезпечувати дотримання законів;

- необхідна оборона: відповідно до Статуту ООН держави мають невід'ємне право на самооборону, яка може бути викликана деякими агресивними діями у кіберпросторі [7].

Оскільки кіберпростір є динамічним середовищем, міжнародна поведінка в ньому повинна бути заснована на принципах відповідального внутрішнього управління, мирної міждержавної поведінки і надійного керівництва мережею. У міру розвитку цих ідей США сприятимуть і в повній мірі братимуть участь в обговореннях, просуванні принципового підходу інтернет-політики і розробці спільних домовленостей в форумах стосовно кожного питання.

Оскільки кожна держава розглядає глобальні проблеми кризь приросту своїх національних інтересів і цінностей, США одними з перших почали сприймати інформаційну безпеку як питання державного значення. Інформаційна безпека вже розглядається як складова національної безпеки. Значна частка річного федерального бюджету витрачається на розвиток інформатизації і кібербезпеки країни. Президент Б. Обама запропонував закласти до бюджету на 2017 р. 3,1 млрд доларів на витрати для модернізації інформаційних технологій та 19 млрд доларів на витрати для кібербезпеки через уряд США [10]. Американським компаніям й університетам належить більша частина світових патентів у сфері інформаційних технологій. США володіють одним з найбільших ринків програмного забезпечення. Весь арсенал цих досягнень є результатом добре вибудованої інформаційної зовнішньополітичної стратегії, яка, в свою чергу, бере витоки з національних інтересів, економічних, військових і геополітичних чинників.

Американський досвід державної політики у сфері інформаційної безпеки може бути актуальним для багатьох держав світу, зокрема для України. В Україні до 2016 р. не приділялося належної уваги проблемам кібербезпеки, що призвело до нездатності держави ефективно протистояти сучасним викликам національної безпеки, пов'язаним із застосуванням інформаційних технологій. Основним чинником зміни такої ситуації стала агресія з боку Російської Федерації. У результаті цього Верховною Радою України було ухвалено низку документів, як-от: Доктрина інформаційної безпеки України (2016) [3], Нова стратегія кібербезпеки України (2016) [5] та ін. На жаль, Україна не єдина така держава, і питання цифрового розриву стає дедалі більш актуальним. Головне, щоб кожна країна могла гарантувати безпеку свого інформаційного простору до того часу, як хтось виявить бажання посягнути на її цілісність.

Висновки. Впровадження нової стратегії інформаційної безпеки адміністрацією Барака Обами у США свідчить про зростаючий вплив цієї сфери людської діяльності на забезпечення стабільного функціонування державного апарату в одній з найбільших країн світу. Управління інформаційними ресурсами перетворилося на стратегічний чинник зовнішньої та внутрішньої політики держави, а захист цієї інфраструктури — на один з пріоритетів національної безпеки.

Однак, зважаючи на глобальність взаємозалежності інформаційних структур держав, США самотійно не можуть впоратися із викликами сучасності. З цієї метою Сполучені Штати Америки активізували міжнародний діалог у сфері гарантування інформаційної безпеки.

Джерела

1. Барак Обама. Дерзость надежды / Барак Обама. — М. : Азбука-классика, 2008. — 145 с.
2. Деньщиков А.Л. Информационная стратегия США (анализ, современность, перспективы) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : [Электронный ресурс] / А.Л. Деньщиков. — Режим доступа : <http://rudocs.exdat.com>
3. Доктрина інформаційної безпеки України (від 29 грудня 2016 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
4. Общая политика США в сфере информационной безопасности / [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.INTUIT.ru

5. Стратегія кібербезпеки України (від 27 січня 2016 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>
6. Шишко В.Й. Досвід США в реалізації адміністративно-правового забезпечення державної політики інформаційної безпеки / В.Й. Шишко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. — 2015. — № 1. — С. 261.
7. International Strategy For Cyberspace [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.enisa.europa.eu/topics/national-cyber-security-strategies/ncss-map/international_strategy_for_cyberspace_US.pdf
8. National Cyber Security Strategy 2016–2021 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/567242/national_cyber_security_strategy_2016.pdf
9. The National Strategy to Secure Cyberspace, US Government via Department of Homeland Security — February 14, 2003 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.us-cert.gov/reading_room/cyberspace_strategy.pdf
10. The President's National Cybersecurity Plan: What You Need to Know [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2016/02/09/presidents-national-cybersecurity-plan-what-you-need-know>

Науковий керівник: *І.Ю. Слюсаренко*, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук, доцент.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Анісімова Марина Федорівна, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Університету державної фіскальної служби України, кандидат історичних наук, кандидат юридичних наук, доцент.

Антонова Валентина, студентка V курсу спеціальності «Міжнародні відносини, регіональні студії та суспільні комунікації» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Антонюк Альона, студентка V курсу спеціальності «Міжнародні відносини, регіональні студії та суспільні комунікації» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Байталюк Ольга Михайлівна, старший викладач кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Брайчевська Олена Андріївна, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук, доцент.

Братко Ірина Василівна, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук, доцент.

Гвоздова Катерина, студентка магістерської програми Європейського гуманітарного університету (м. Вільнюс, Литовська Республіка).

Гондюл Олександра, студентка IV курсу спеціальності «Міжнародна інформація» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Грицяк Ігор Андрійович, декан Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

Губицький Любомир Володимирович, доцент кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торговельно-економічного університету, кандидат історичних наук, доцент.

Гуц Наталія Григорівна, викладач кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Зінченко Олена Володимирівна, доцент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор історичних наук, доцент.

Камінська Наталія Василівна, професор кафедри гуманітарних і загальноправових дисциплін факультету № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Кобилянська Людмила Миколаївна, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник.

Коваль Світлана, студентка V курсу спеціальності «Міжнародні відносини, регіональні студії та суспільні комунікації» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Ковальчук Юлія, студентка IV курсу спеціальності «Країнознавство» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Кравченко Олена Сергіївна, доцент кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук, доцент.

Кравченко Олена, студентка V курсу спеціальності «Міжнародні відносини, регіональні студії та суспільні комунікації» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Кравчук Аліна, студентка V курсу юридичного факультету Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Кушевська Наталія Миколаївна, викладач кафедри англійської мови Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Литвинюк Тетяна, студентка IV курсу спеціальності «Країнознавство» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Лісовська Мирослава Миколаївна, старший викладач кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат політичних наук.

Лузан Олена, студентка VI курсу спеціальності «Правознавство» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Масловська Юлія, студентка V курсу спеціальності «Міжнародні відносини, регіональні студії та суспільні комунікації» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Мельник Ганна Мирославівна, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук, доцент.

Наумов Арсеній, студент I курсу ННІ Енергетики, автоматики і енергозбереження Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Нашинець-Наумова Анфіса Юріївна, завідувач кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук, доцент.

Нікітенко Олександр Іванович, професор кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор юридичних наук, заслужений юрист України.

Обловацька Наталія Олександрівна, старший викладач кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Осінцева Анастасія, студентка V курсу юридичного факультету Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Пітецький Роман, студент IV курсу спеціальності «Міжнародна інформація» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Пожидаєва Марія Анатоліївна, доцент кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук, доцент.

Радченко Лейла, студентка V курсу спеціальності «Міжнародні відносини, регіональні студії та суспільні комунікації» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Самофал Денис, студент VI курсу спеціальності «Правознавство» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Севрюков Денис Георгійович, професор кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор юридичних наук, професор.

Слюсаренко Ірина Юріївна, доцент кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук, доцент.

Терещук Юлія, студентка IV курсу спеціальності «Країнознавство» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Тимошенко Анастасія, студентка IV курсу спеціальності «Міжнародна інформація» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Тимченко Ліліана Олексіївна, професор міжнародних відносин та міжнародного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук, доцент.

Чернега Андрій Петрович, доцент кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук, доцент.

Чернега Віталій Миколайович, старший викладач кафедри публічного та приватного права Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук.

Шахова Оксана Антонівна, студентка I курсу спеціальності «Міжнародні відносини, регіональні студії та суспільні комунікації» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

Якубенко Дарина, студентка V курсу спеціальності «Міжнародні відносини, регіональні студії та суспільні комунікації» Факультету права та міжнародних відносин Київського університету імені Бориса Грінченка.

ЗМІСТ

I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ УМІННЯ І НАВИЧКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

<i>Грицяк І.</i> Становлення і розвиток захисту прав людини: міжнародно-правові здобутки	3
<i>Камінська Н.</i> Захист прав людини в умовах здійснення люстраційних процедур в Україні	8
<i>Тимченко Л.</i> Визнання паспортів сепаратистських утворень Російською Федерацією: правові наслідки	12
<i>Кравченко О.</i> Правовий захист учасників бойових дій: соціальний аспект	17
<i>Чернега В.</i> Юридична рівність учасників сімейних правовідносин	22
<i>Kushevska N.</i> Understanding of Human Rights through Teaching Legal English as a Second Language	26
<i>Guts N.</i> The Protection of Trade Unions' Funds and Property	30
<i>Обловацька Н.</i> Зарубіжні класифікації прав дитини	33

II. МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

<i>Нашинець-Наумова А., Наумов А.</i> Енергетична політика на сучасному етапі: впровадження зарубіжного досвіду	37
<i>Пожидаєва М.</i> Значення законодавства ЄС для захисту прав користувачів платіжних систем в Україні	43
<i>Чернега А.</i> Конституційні гарантії на правову допомогу у контексті змін до Основного Закону від 2 червня 2016 року	49

<i>Лузан О.</i> Право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку	56
<i>Самофал Д.</i> Надання освітніх послуг в Україні: адміністративно-правові засади	59

III. ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

<i>Зінченко О.</i> Захист прав людини в африканських країнах	64
<i>Мельник Г., Губицький Л.</i> Захист прав національних меншин у Республіці Польща: аналіз законодавства	68
<i>Лісовська М.</i> Захист прав трудових мігрантів: європейський досвід	73

IV. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЯВИЩ І ПРОЦЕСІВ НА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

<i>Анісімова М.</i> Баланс інтересів особи і держави в умовах боротьби з тероризмом: механізм правозабезпечення	78
<i>Кобиланська Л.</i> Правові засади міжнародного співробітництва у сфері боротьби з кіберзлочинністю	83
<i>Братко І.</i> Права людини у контексті сталого розвитку	89
<i>Гвоздова К.</i> Міжнародно-правове регулювання питань клонування	94
<i>Шахова О.</i> Глобалізація та її вплив на міжнародне право та національні правові системи в контексті захисту прав людини	100

V. ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

<i>Севрюков Д.</i> Соціальні права та держава можливостей (західноєвропейський контекст)	105
<i>Нікітенко О.</i> Забезпечення законності у сфері прав і свобод людини та громадянина	109
<i>Брайчевська О.</i> Нью-Йоркська декларація про біженців і мігрантів: новий крок у вирішенні міграційних проблем на глобальному рівні	117
<i>Слюсаренко І.</i> «Людський вимір» НБСЕ як інструмент тиску на СРСР під час холодної війни	122

<i>Байталюк О.</i> Реалізація права на освіту: міжнародний аспект	127
<i>Yakubenko D.</i> Human rights violations in Eastern Ukraine	134
<i>Кравчук А.</i> Право на безпечне інтернет-середовище в контексті становлення четвертого покоління прав людини	139
<i>Осінцева А.</i> Неспроможність держави гарантувати внутрішньо переміщеним особам основні права людини	143

VI. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

<i>Антонюк А.</i> Ставлення громадян Польщі, Росії та України до Катинської трагедії	147
<i>Масловська Ю.</i> Способи боротьби з агресивною пропагандою Російської Федерації проти України	151
<i>Пітецький Р.</i> Мозкові центри в США: роль, структура, особливості діяльності	156
<i>Антонова В.</i> Окреслення зовнішньополітичної діяльності Д. Кемерона на офіційній сторінці у Twitter	159
<i>Кравченко О.</i> Інформаційні війни: цілі, методи та засоби ведення	163
<i>Терещук Ю.</i> Співробітництво Республіки Франція та Федеративної Республіки Німеччина в рамках Європейського Союзу	167
<i>Гондюл О.</i> Основні тенденції в реалізації зовнішньої політики ФРН: інформаційно-комунікаційна складова	172
<i>Ковальчук Ю.</i> Особливості зовнішньої політики Швеції на рубежі XX–XXI ст.	178
<i>Литвинюк Т.</i> Міграційна політика Італії наприкінці XX — на початку XXI ст.	183
<i>Радченко Л.</i> Сирійська криза в публічній риториці президентів Російської Федерації та США (2013–2016)	188
<i>Коваль С.</i> Досвід міжнародної спільноти у боротьбі з інформаційним тероризмом: загальна характеристика	192
<i>Тимошенко А.</i> Політика США в галузі забезпечення інформаційної безпеки (2009–2017 рр.): загальні тенденції	196
Відомості про авторів	201

Наукове видання

ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ ДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Матеріали
регіональної науково-практичної конференції

7 квітня 2017 року

м. Київ

За зміст і якість поданих матеріалів відповідають автори.

Тези І. Грицяка та О. Зінченко надруковано в авторській редакції.

Видання підготовлене до друку в НМЦ видавничої діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка

Завідувач НМЦ видавничої діяльності *М.М. Прядко*

Відповідальна за випуск *А.М. Даниленко*

Над виданням працювали: *Н.І. Гетьман, Т.В. Нестерова, Н.І. Погорєлова*

Підписано до друку 00.04.2017 р. Формат 60х84/16.

Ум. друк. арк. 00,00. Обл.-вид. арк. 00,00. Наклад 000 пр. Зам. № 7-000.

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі Інтернет без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.